

FOLK MAGAZIN

A Néprajzi Múzeum épülete – fotó: Palkó György / LIGET BUDAPEST

A TARTALOMBÓL:

6. MAGTÁR – SZÉKI SOÓS JÁNOS ROVATA
Nyéki Magda versei
8. Beszélgetés a „Táncház 50” kötetről
Vasváry Annamária
10. TALLÓZÓ – „Ígézet ne fogja...”
Fazakas István és Székely B. Magdolna
P. VAS JÁNOS ROVATA
11. Sipos János új könyvéről
Juhász Zoltán
12. A XLI. Táncháztalálkozóról
Henics Tamás; Orbán Miklós
15. Interjú György Károllyal
Grozdits Károly
18. A Népművészet Ifjú Mestere díjról
Varga Máté
22. Interjú Dresch Mihállyal
Vörös Eszter
24. Beszélgetés Pál István Szalonnával
Csinta Samu
26. Beszélgetés Mihályi Gáborral
Csinta Samu
28. Előszó Kóka Rozália kötetéhez – I.
Halász Péter
31. A tulipánmotívum... – I.
Hoppál Mihály
34. JÁNÓ ILONA – EGY MOLDVAI
HALOTTLÁTÓ III. rész
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
38. Lovász Ferenc *Kuli* emlékezete
Varga Sándor
40. Kása Béla a Trilla Fesztiválon
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Sörtörténelem – Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Kedves Olvasóink! Előző lapszámunk 11. oldalán Moldován Stefán palatkai kontrás születési évszámaként helytelenül 1946 szerepel 1943 helyett. A tévedésért ezúton kérünk elnézést!

SAJÁT IGÉNYEKRE SZABOTT OTTHONT KAPOTT A NÉPRAJZI MÚZEUM

Interjú Kemecsi Lajossal, az intézmény főigazgatójával

Időszaki és állandó kiállításokkal nyílt meg 2022. május 23-án a Néprajzi Múzeum új épülete, amely a Városliget kapujában a Liget Budapest projekt keretében épült fel. Kemecsi Lajos főigazgatót arról kérdeztük, milyen múzeumi igényeknek kellett hogy megfeleljen az épület, mi célt szolgál, hogy az épület hatvan százaléka a térszint alatt található, és hogy milyen innovatív megoldásokat használtak a tárlataikon.

– Százötven év után igazi otthonra talált a Néprajzi Múzeum, amelynek a tervezési folyamatában Ön is részt vehetett, megfogalmazhatta, melyek azok a múzeumi igények, amelynek szeretné, hogy eleget tegyen ez az épület. Mi volt a legfőbb cél ebben a kooperatív folyamatban?

– Nehéz egyetlen ilyen megfogalmazni, de a legfontosabbak között talán az volt, hogy egy olyan tér jöhessen létre, amely megfelel három fő szempontnak: hogy jól érezzék benne magukat a műtárgyak, jól érezzék magukat benne a látogatók, tehát vonzó helyszínné váljon, és nem utolsósorban jól érezzék benne magukat a dolgozók, akik akár a fél életüket is itt töltik a gyűjteményekben, a kiállítóterekben, különböző programokon. Ha e három csoport mindegyike úgy érzi, hogy az épület szerethető és a számára elfogadható, akkor az egy ideális környezet. Onnantól a felelősség már a munkatársaké, hogy olyan programokat, kiállításokat, rendezvényeket szervezzenek, amelyek az épület rendkívüli adottságait tartalommal is ehhez a minőséghez igazítják.

– Az épület hatvan százaléka a térszint alatt található. Ez miért volt fontos?

– Amikor az építészeti tervpályázatot kiírták, a Néprajzi Múzeum írt hozzá egy programot. Ebben megírtuk, milyen funkciókat szeretnénk, egyúttal jeleztük, nagyon szerencsés lenne, ha megoldhatóvá válna, hogy a kiállítóterek a föld alatt legyenek. Ez a klimatizálást nagymértékben egyszerűsíti, a napfény roncsoló hatásától védi a tárgyakat, tehát mindenképpen előnyös. Ezt meg tudta oldani a Ferencz Marcel által vezetett tervezőcsapat, továbbá szintén nagyon jó megoldásként azt is, hogy a zöld tető szabadon bejárható legyen, ezért minden gépészeti funkciót, amelyeket más épületekben sok esetben a tetőn helyeznek el, mind a föld alá vitték.

A Néprajzi Múzeumban tehát a kiszolgáló részek és a műtárgykörnyezetet biztosítani képes részek vannak a föld alatt. Minden olyan iroda, olyan helyszín, ahol a munkatársak vagy a látogatók hosszú időt töltenek, kivéve a kiállítótereket, napfényes teretek. Akár a gyermekmúzeumi rész, akár a múzeumi dolgozók irodái, akár a rendezvényterem, ahol most beszélgetünk.

– A néprajztudomány és a természetközeliesség összekapcsolódása evidens, ez csak az épü-

*A Néprajzi Múzeum „Zoom” című kiállításának részlete
Fotó: Palkó György/LIGET BUDAPEST*

Címlap: Pál István Szalonna és Mihályi Gábor – fotó: Váradi Levente

let külső jegyeiben, vagy a múzeumi szellemiségben is megmutatkozik?

– Hozok néhány példát, amelyekeken keresztül ez egyszerűen érthetővé válik. Valóban az egyik legökologikusabb tudománynak, a legzöldebb tudománynak tekinthetjük a néprajzot, hiszen ezzel foglalkozik a természeti népek működését, társadalmait is kutatva, vagy a magyar paraszti hagyományban gyökerező, a természettel való viszonyrendszert is feltárva, és gyűjteményében leképezve. Az épület energiaellátását, amely egy hőszivattyús rendszert jelent, nagy örömmel fogadtuk, hiszen ez is egy környezetbarát megoldás. Fontos, hogy egy olyan árnyékolástechnika jelent meg az épület homlokzatán, ami egyben vizuális üzenetet hordoz a beltartalomról, ugyanis a fémrácszat megtervezésére a mi műtárgyainkon szereplő motívumokat használták fel. Ez a fémrács jelentősen csökkenti az épület „benapozását”, csökken a hőterhelés, így kevésbé kell hűteni. Mi több, az egész bejárható tető is nagyon fontos üzenetet hordoz, hiszen itt az épület külseje harmóniában van a beltartalommal. Az időszakos tárlatoknál újrahasznosítható, újrafesthető, csiszolható elemeket használtunk, tehát nem termelődik több tonna gipszkarton, amikor elbontanak egy időszakos kiállítást, így ezáltal lényegesen kisebb lesz az ökológiai lábnyoma egy-egy időszakos tárlatnak.

– *Hogyan tud megfelelni az intézmény a modern muzeológiai elvárásoknak? Hogyan tud innovatív, a figyelmet megragadó lenni egy-egy kiállítás?*

– Erre a legjobb válasz az, ha megnézzük a kiállításokat. Biztos vagyok benne, hogy

Időszaki és állandó kiállításokkal nyílt meg hétfő [2022. május 23.] délután a Néprajzi Múzeum új épülete, amely a Városliget kapujában, a Liget Budapest projekt keretében épült fel. A Néprajzi Múzeum épülete sok szempontból zseniális: a Liget történelmi kapu funkcióját állítja vissza a Városligeti fasor torkolatánál a két, egymásba futó, zöld domboldallal, ráadásul az épület tömegének nagy része a föld alatt rejtőzik – jegyezte meg Baán László, a Liget Budapest projekt miniszteri biztosa. A ház mellett mintegy tízezer négyzetméteren megújult a park, a Dózsa György út mentén pedig új promenád létesült. A Városliget tehát nem veszítette el park jellegét, zöldfelületen nem zajlott építkezés, és ez igaz lesz a projekt folytatására is – szögezte le Baán László.

A Hősök tere felől emelkedő szárnyban kaptak helyet a vendégfogadó funkciók, a szemközti oldalon a munkatársak irodái, mindkét épületszárny tetején pedig tetőkert zöldell – közölte az építész. A kiállítóterek mellett, a korszerű ismeretátadás helyszínéül nyílik meg a MÉTA múzeumpedagógiai tér, de az épületben helyet kapott kutatóterem, könyvtár, vetítő, előadóterem, közösségi irodaterem is. A közönség kiszolgálása is sokkal magasabb színvonalon lesz lehetséges, hiszen többek között étterem, büfé, kávézó, múzeumshop, könyvesbolt és három jegypénztár is várja a látogatókat.

A földszinten kapott helyet a Városliget új látogatóközpontja, benne egy, a száz évvel ezelőtti Budapest városmagját bemutató, ötvenöt négyzetméteres, több mint hatezer épületből álló, léptékarányos városmakettel.

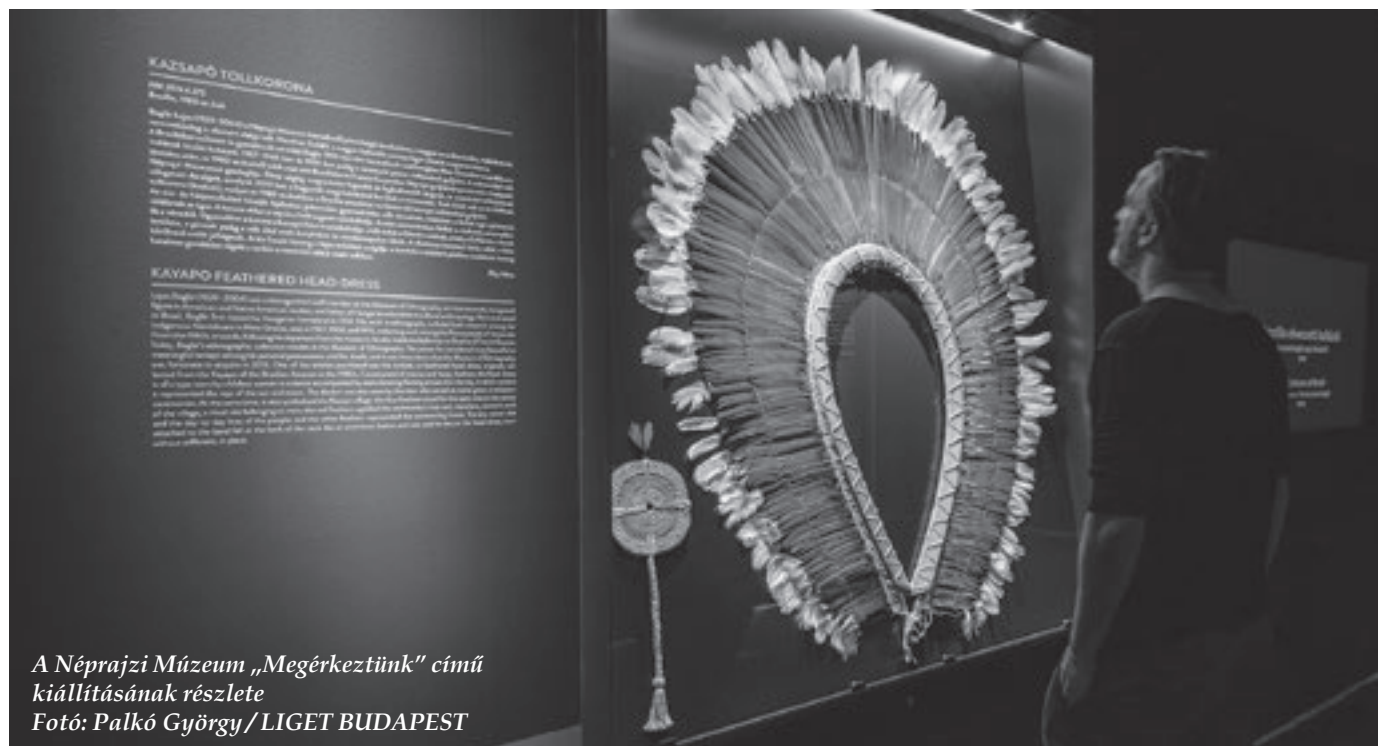
igen látványos megoldásokkal, látványtervezőkkel együttműködve dolgoztuk ki ezeket. Taraczkó Dániel a *Zoom*, Vasáros Zsolt pedig a *Megérkezünk* című tárlat látványtervezője, és ők teljes mértékben megértették azt, hogy mi milyen elvárásokat fogalmazunk meg.

A *Megérkezünk* kiállításon például olyan minőségi tárlórendszerrel dolgozunk, ami szokatlan a néprajzi tárgyak esetében. Ezeket eddig általában nagyon értékes műtárgy-

kollekcióval rendelkező képzőművészeti vagy régészeti tárlatokon szokhatta meg a közönség, nos, a néprajzi tárgyak is megérdemlik, és itt meg is kapják ezt. A *Zoom* tárlatban pedig Közép-Európa legnagyobb vitrinje jelent meg, egyedi tervezésű világításokkal, amelyek valóban a tárgyra helyezik a hangsúlyt, és szerintem erős innovatív üzenetet hordoznak.

Ménes Márta

(nullabategy.hu – 2022. május 23.)

A Néprajzi Múzeum „Megérkezünk” című kiállításának részlete
Fotó: Palkó György / LIGET BUDAPEST

Aranyosra festem – Útravaló Halmos Bélától –

Szalonna és Bandája, valamint a Jantyk testvérek új lemeze

Halmos Béla (1946–2013) primás, Széchenyi-díjas népzenekutató, a tánc-házmozgalom egyik elindítója, 2021-ben lett volna hetvenöt éves. Halmos emléke előtti tisztelegésként *Aranyosra festem* címmel jelent meg egy új lemez, melyet Pál István Szalonna és Bandája, valamint a Jantyk-testvérek – Jantyk Zsolt és Jantyk Csaba és a PG Csoport – készítettek. A lemez anyaga alapján azonos címmel a közeljövőben egy előadás is készül. [A kiadványt az NKA Halmos Béla Program Kollégium támogatta.]

A lemezre bonus track-ként rákerült a *Szent karácsony szép meséje* című dal, melyen Halmos Béla felvételéről közreműködött (ének, hegedű). Ezt a dalt vették fel újra közösen Halmos Béla tiszteletére és emlékére: Sebő Ferenc, Sebestyén Márta, Gryllus Dániel, Fábián Éva, Ferenczi György, Jantyk Zsolt, Jantyk Csaba és a PG csoport tagjai. A technikának köszönhetően együtt énekelnek a felvételen Bélával egykori munkatársai, barátai. A lemez anyaga alapján azonos címmel a közeljövőben előadás is készül.

A PG Csoport zenekar és alapítótagjai, a Jantyk testvérek (Zsolt és Csaba), 2006 és 2013 között voltak zenésztársai, barátai és munkatársai Halmos Bélának. Halmos, – ahogy ő fogalmazott – „beállt egy rock-bandába”, ahol jó emberi és szakmai közösséget és a muzsikálásban is új lehetőségeket, irányokat talált. A PG dalok, a zenekar egész felfogása a zenélésről átalakult Halmos hegedűjátékával és ötleteivel, a hét év alatt számtalan koncerten és utazáson vettek részt együtt, utolsó koncertjét is velük adta Esztergomban, halála előtt néhány nappal. A közös munkák sohasem csupán a zenélésről szóltak. Keresték a lehetőségeket, hogy tágíthassák szemléletüket, zenei gondolkodásukat jobbra, teljesebbé tegyék – Halmossal pedig a népzene kézenfekvő eszközévé vált ennek. Amit Halmos Béla és a PG Csoport együtt hozott létre, az nem tánczázi zene volt, de műsorai ugyanolyan közösséget építettek.

Jantyk Zsolt – eMeRTon és Artisjus-díjas szövegíró, kulturális szakember, a PG-dalok zeneszerzője, a zenekar énekes – népzenei és saját motívumokra írt és ír szövegeket, amelyek a népdal, népzene adta keretek megtartásával a mai korhoz, a fiatalokhoz is tudnak szólni. Halmos Béla temetésén egy ilyen, Zsolt által szerzett dallal búcsúztak tőle.

„Sokat, nagyon sokat köszönhetünk neki, sok tervünk volt együtt! Hitvallásunk és életfeladatunk is, hogy amit lehet, valósítsunk meg az ő (és közös) egykori elképzeléseinkből. Mivel a PG Csoport zenekar harmincöt éves volt 2021-ben, úgy gondoltuk, hogy Bélának, s ami fontosabb, az ő elképzeléseinek szentelünk egy anyagot. Ezzel tisztelegünk előtte, munkásságát ünnepeljük. Ez egy olyan lemezanyag, aminek néhány dalát még Bélával kezdtük el átgondolni. Mint egykori zenésztársai, az évfordulóhoz méltónak tartjuk és az egyik jó válasznak arra a XXI. századi kérdésre, hogy a hagyomány hogyan élhet tovább,

hogy segítheti a tánczás, vagy bármilyen közösség jövőjét a maga módján.” – mondta Jantyk Zsolt.

Különleges lehetőség volt, hogy Szalonna és Bandája és a Jantyk testvérek olyan lemezt készítsenek, amiben Pál Istvánék szakmai hozzáértése megadja a népzenei keretet, a stílus-helyesiséget, a táncrendet, Jantyk Zsolt szövegeivel, zenéjével, Jantyk Csaba zenei és tartalmi ötleteivel, szerkesztési munkájával pedig „új népdalokként” tudnak működni. Minden „új rész” a régiek természetességével hat, folyamatot képez. Ez lehetőség és feladat: a XXI. század néptáncosainak és népzeneészeinek is szeretnének adni mai, őket inspiráló halmosi gondolatokat: énekelhető, játszható, táncolható formában. Ehhez a munkához a nemrég elhunyt Szomjas György Kossuth-díjas filmrendező adott még erős biztatást, hogy nyúljunk bátran közismert népzenei motívumokhoz és figyeljünk a használhatóságra – ez is beépítésre került a zenei anyagba. Béla gondolataival élve: „Mi nem csinálunk ezzel semmi új dolgot, csupán folytatjuk a hagyományt, a jó népdalok sorát, mert a mai világban ennek újra fontos szerepe van.”

A lemez megjelenéséhez kapcsolódó előadás nem egy emlékműsor, hanem a halmosi gondolatokat tükröző, élő est, tele a Bélára jellemző életerővel, humorral és szeretettel, felmutatással! Nem csupán megidézi Halmos Bélát (képben, hangban is), hanem a Jantyk testvérekkel közös ötleteire épülő mai produkció.

Szereplők: Pál István Szalonna és Bandája, Jantyk Zsolt és Csaba, valamint a PG Csoport tagjai. Béla egykori zenésztársai, barátai, néptáncosok. A műsor koreográfusa: Kovács Norbert „Cimbi”, producere: Jantyk Csaba.

„Hisz, nem csinált az a hagyomány semmi rosszat, hogy őrizni kelljen. Hanem át kell adni!” (Halmos Béla)

NYÉKI MAGDA VERSEI

VAJON TUDOK-E MÉG?

Vajon tudok- e még
sétálni a táj melegén
úgy, hogy nem húzom magamra a kabátom
és nem gombolom magamra a szobám?

Vajon tudok-e még
festeni a szád vörösén
úgy, hogy nem félek hozzá égni szögletéhez
és nem sértem fel tollam hegyét?

Vajon tudok-e még
táncolni a grafit hegyén
úgy, hogy nem tévedek idegen verssé
és nem pacázom a szívemet szét?

OLVASATLANUL

neked akartam ma kiegyengetni
egy egyszerű gondolatot,
hogy társad legyen,
mikor melléd ül a szürke unalom,
de szándékom tétovázássá porlik,
amit amúgy is felkap a szél

tudom, hogy pókhálós reménye
félíg nyitott ablakodban
csak huzatot talál

tudd, mint égbolt a kékjét,
úgy oldja fel szívem az írás,
hogy szálljon egy-egy strófán
merve, hogy titkomat törje,
mint csóka a diót az ősz nyomán

mégis így csak olyan versem,
mint földnek a szikje, mint lassan
távolodó pusztaság
és lehet csupán annyit is ér,
mint sehonnan tartó Sehová

így egyedül, olvasatlanul

APRÓHIRDETÉSEK

Figyelem
az Óperenciás tengerre
kedvezményes jegyek kaphatók
juttalma hontalanság
-
Olyan valóságot keresek
amely segít nem embernek ébredni
egy porcelán verssel
fizetek minden új arcért
írástudatlanok előnyben
-
Az üveghegyi buszmegállóban
egy kötetnyi fájdalmat találtam
kérem a tulajdonost jelentkezzen
a sorok között megtalál
-
Hogy nyerj egy érzést egy órától
dobj meg verssel
inkább mint kővel
mélyebb sebet ejt
Jelige: minden megvehető!

VISSZAJÁRSZ BENNEM

visszajársz bennem
egy lármás szekéren
vágatva,
mint szobámon az árnyék,
mit itt hagyott egy szándék

kiszakítom néha magamat,
hogy felhúzzam a falakat
csúfolva
halálos reménnyel

és csordultig étellel
megtorpanva
állok előtted bőrig meztelen
tollal a kezemben
várakozva
mint gyerekes gondolat
hogy húzzunk egy vonalat

de nem tudok, simogat a tudat,
mint nagypéntek a sírokat,
hogy gyűrődik egy mozdulat,
mely talán hontalan-neked ad

VEREBEK CSIPEGETIK A KISZÓRT BETŰKET

Kellemes melódia a koratavas. Simogat. Magához ölel és lassú táncba hív. Lépkedek karjaiban, mint ki újra járni tanul. Bódulat minden igyekvés. Élni akarás.

Érzéseimen napsugár bimbózik és ajkam szegletéről sárga szavakat lopkod apró kicsi csokorra. Fehér ingemre tűzi és illatba öltözteti, hogy majd neked adja.

A dal közben csak suttog és suttog valami számomra rejtélyes ütemet... próbálom megfejteni válaszodon keresztül, de valamiért kihullnak a szavakból a betűk és a verebek felcsipegetik előlem.

Talán épp az a félelem gátol meg, hogy elhessegessem őket, amit te szórtál szét körülöttem, mint az ősz apró katicabogarak. Mára lehet már mindegy, mivel visszafelé nem folyik az idő az arcunkon... csak egyre mélyíti medrét ...és csak a halk melódia segít túlélni a kimondott és ki nem mondott szavak telét.

...és ettől lehull a kötés ott belül és gyógyulni kezd a szótlanság... és máris szebb metaforákat párolog körülöttem a föld és mint virágok, megnyílnak a titkok, hogy vessé szelidíthessék a ránk váró hétköznapiakat, hogy néha átszökhessünk együtt egy másik világba.

APPASSIONATA

„És szíveiteket szaggassátok meg, ne ruháitokat...” Jól könyve

Még hallom a szombat este meséjét és imáját, ahogy hajlik halkan alattam a szalmazsák melege, a dunna alatt... és már előttem nagyanyám arca, az a sok-ráncú rengeteg, amiben pirkadatnyi mosoly a vasárnap reggel. Kedves nyitány.

...csak egy emberöltőnyit aludtam el, védem ki magam, magam előtt, és máris reggel után van, tíz óra, első harangszó.

Nincs jelen nagyanyám apró és törekeny kis teste, csak, mint rám hagyott aranyzsabály: Mosd meg szemeid! És második harangszó: Öltözz a legszebb ruhádba! ...és harmadik harangszó: Indulj hittel és alázattal!

...és ma elindulnék vagy nem, de az intelem bennem forr, mint jó must és hallom a harangszót, azt a hangos lüktetést, mit rám hagyott a múlt.

Szép vasárnapokat álmodtam magamnak. Templomba mentem és mégsem. Ott voltam a padok némaságában és térdre borult bennem a lélek... és mégsem. Kinn hagytam a portikusban, annyi lim-lom között a gondjaimmal, az önzésemmel és a félelmeimmel.

Ő tudta... ezért kegyelemből visszaaltatott, rám húzva az életet mint takarót és az hálából bőrömre idomult, mint jól faragott sírkő.

Szemhéjamon belül, most némafilmet vetít a kései megbánás: Másképp kellett volna... Egy egész nemzedéknyi unoka sóhajt fel bennem, mint alkonyati ébredés... lehet már hiába térdelünk a sarokban, azon a három szem kukoricán, sírva... a büntetést, mint hagyatékot viselni kell.

Vajon elkésett lehetőség lenne a bocsánatkérés, most mikor már a láthatatlan halál mindenkit kizár a templom oltalmából, mert appassionátát komponál?

Válaszul felsírnak az öreg sípok: Már rekviemet próbál az orgonán hideg ujjjaival a süket-néma kántor.

Jöttömbé', jártomba'

Beszélgetés a „Táncház 50 – Történetek a táncházmozgalom fél évszázadából” című könyv bemutatóján

Egy 1941-ben Lajtha László által rögzített széki lassúval indult a mai »Jöttömbé', jártomba'« című zenés portréműsorunk. Ferenci Márton „Zsuki” és Ádám István primás, Mikó Albert kontrás, ifjú Ferenci Márton bőgős muzsikált, énekelt Kis Sándor „Kicsi”, Kis Sándorné Prózska Klára, Ferenci Péterné „Kicsi” Kis Róza, Sipos György Sándorné Juhos Zsuzsa és Szabó Varga György. S hogy miért ez a felvétel szól, az rögtön kiderül mai műsorunk témáiból, hiszen a szokásoktól eltérően nem egy, de három vendégem is lesz ma. Berán István és Jávorszky Béla Szilárd a táncházmozgalom 50. születésnapja kapcsán a Kossuth Kiadónál nyomtatott és e-könyv formátumban is megjelent kötet lektora és szerkesztője, valamint a remek énekes, Herczku Ágnes, akinek néhány hete jelent meg »Hozomány – Magyarvista« című dupla albuma. [Herczku Ágnes új lemezéről lapunk hasábjain a későbbiekben számolunk be – a szerk.]

VASVÁRY ANNAMÁRIA: – Valószínű, hogy 1972-ben nem volt ennyire zajos a Liszt Ferenc tér, ahol beszélgetünk, hiszen éppen most ért véget a „Táncház 50” kötet bemutatója az Írók Boltjában. [Az interjúk felvétele május 7-én készült.] Mikor és kinek volt az ötlete, hogy szülessen egy ilyen könyv, ami tzelítőt nyújt azokból a történetekből és fotóanyagokból, amik személyes beszámolókként, személyes emlékeként beérkeztek?

BERÁN ISTVÁN: – Úgy indult a dolog, ahogyan a könyv ajánlójában is említtem, hogy Sebő Ferencsel egy kiállítás megnyitóján, a Timár Sándor életművét bemutató tárlaton találkoztunk a Hagyományok Házában, még 2021 derekán. Ott említette meg Feri, hogy Szabó József fotós, akinek sok képét én is ismertem már korábbról, ráhagyott rengeteg felvételt, amit a kezdeti időkben a Sebő együttes környékén, tehát a Kassák Klubban, különböző táborokban, táncháztanfolyamokon csinált, és hogy ezekkel kellene valamit kezdeni. Ez volt a kezdőlökés. Amikor aztán tavaly ősszel ráébredtünk arra, hogy az ötvenedik évforduló itt van a nyakunkon, akkor összetrombitáltam egy „brainstorming”-ot. Fülemlile Ági a táncházásokat, Balogh Balázs a Bölcsészettudományi Kutatóközpontot, Liber Endre az NKA Halmos Béla Kollégiumot, Mihályi Gábor a Magyar Művészeti Akadémiát, Both Miklós a Hagyományok Házát képviselte, és természetesen a „hógyolyót elgurító” Sebő Ferencet is meghívtam. Azt vetettem fel, hogy a táncházmozgalom fél évszázados jubileuma alkalmából „fussunk bele” egy könyvbe, s ennek a lehetséges tematikájáról, valamint a finanszírozás lehetőségeiről beszéljünk. Számomra kicsit feltétele volt a projekt elindításának az is, hogy szerkesztőnek Jávorszky Bélát nyervek meg, mert ő az a személyiség, aki egyebek mellett egy sor monográfiát jegyez már ebben a témában, de a tájékozottsága, érzelmi kötődése mellett mégis van külső rálátása dolgainkra.

Többféle elképzelés fölmerült, én például amellelt lettem volna, hogy alkotókat, zenészeket, zeneszerzőket, koreográfusokat és másokat, akár a népművészettől kicsit már távolabb állókat kérdezzünk meg arról, hogy az ő munkásságukra milyen hatást gyakorolt a táncház. Aztán végül is nem ez az ötlet nyert, hanem hogy indítsunk egy kampányt, amelynek során a táncházmozgalom évtizedei alatt felgyülemlett, közlésre szánt személyes emlékeket küldik el nekünk a táncház élményét átélő emberek. Elképesztő sikere lett a felhívásunknak, amihez nyilván meg kellett szólítani olyan kulcsfigurákat is, akik a saját közegükben tekintélynek örvendenek, hogy a felületeiken ők is terjesszék. A kampány februárban zajlott, hiszen a kötetet a tényleges évfordulóra akartuk megjelentetni. A szűk határidő ellenére Nyugat-Európából, Észak-Amerikából, Ausztráliából is érkeztek anyagok, de persze nagyon sokan reagáltak itthonról, vala-

mint erdélyi és felvidéki vonatkozású anyagok szintén befutottak. Ezek nem pusztán a szűkebb értelemben vett táncházról szólnak, hanem mellette a tárgyalkotással, a táborozással, a gyűjtéssel, tehát a szélesebb értelemben vett táncházi élettel kapcsolatosak. Jávorszky Bélára hárult a feladat, hogy válogasson, adjon fazont a kiadványnak. A munka során más kollégákkal is konzultáltunk, nehogy fontos területek kimaradjanak a kötetből.

Bár sok minden megjelent már erről a témáról, elég gazdag az irodalma, mégis – a személyes történetek, emlékek kontextusba

helyezése érdekében – azt szeretnénk volna, ha a mozgalom története koncentráltan, fő vonalaiban azért kerüljön bele ebbe a kötetbe is. Úgy érzem, hogy jól sikerült összeállítás lett: a direkt erre az alkalomra beküldött szövegek, fotók, dokumentumok sokaságát néhány remek, átfogó tanulmány egészíti ki. Ugyancsak a tematikai és területi egyensúlyt szolgálta, hogy számíthattunk a kötet előkészítésében a Hagyományok Háza revival archívumára, aminek a feldolgozása elég komolyan zajlik már. Ez nem új keletű dolog, de igazából mostanra jutottak el oda a feldolgozással, hogy publikálható anyagok is szóba jöhetnek.

V. A.: – Ez a Halmos Béla által alapított archívum.

B. I.: – Igen, ez a Táncház Archívum, valamint Kallós Zoltán gyűjteménye rengeteg fotóval, a Téka együtteshez kapcsolódó dokumentumok, Kása Béla és Korniss Péter fotóanyaga, tehát rengeteg más is. A HH folklórdokumentarista részlegével együttműködésben sikerült jó néhány, ehhez a témához illeszkedő szemelvényt át emelnünk, s ebben Árendás Péter és Szecsődi Barbara volt segítségünkre.

V. A.: – Ebből a rengeteg anyagból nem lehet mindent publikálni, nem lehet mindent egy kötetbe szerkeszteni. Így nem csak egy kézzel fogható, kézben tartható, olvasható könyvről van szó, hanem az interneten elérhető nagyon-nagyon sok anyagról még pluszban.

B. I.: – Így van. Egyrészt egy negyven táblából álló kiállítást is létrehozunk, ugyancsak a Hagyományok Házával együttműködve, amelyből két garnitúra is készült. Az egyik most éppen a Széki Szabadegyetemen van, hiszen ezen, a táncházmozgalom Mekkájának számító településen is gazdag programmal ünneplik a táncházmozgalom ötvenéves jubileumát. A másik sorozatunk pedig éppen a Fonóban van kiállítva, hiszen tegnap ott jubileumi táncház tartottunk a Táncház Egyesület égisze alatt, ugyancsak ebből az apropóból. A kötethez kapcsolódó zenei albumot Liber Endre szerkesztet-

A Dankó Rádióban 2022. május 29-én elhangzott adás szerkesztett változata.

te, csupa eredeti hangfelvételtől. Nyilvánvaló volt, hogy minden nem fog beférni a kötet és a kiállítás kereteibe, emiatt létrehoztuk a *tanchaz50.hu* weboldalt, amit folyamatosan fejlesztünk. Az említett zenei album is ott hallgatható meg, illetve a beküldött egyéni, személyes élmények nagy része már most is fent van, érdemes találni közöttük. Nagyon sokan „csak” fotóanyagot küldtek, dokumentumokat, plakátokat, jegyet, szórólapot, de még olyan listát is, mint például Beszprémy Katalin, hogy a hajdani a Téka tábor étkezéséhez hány kiló krumplit, hagymát, répát, nem tudom micso-dát kellett beszerezni. Izgalmas „csemegék” várják tehát, hogy fölkerüljenek erre a weboldalra. Szintén érdekes lehet a „Táncház 50”-nel kapcsolatos hírek, események impozáns gyűjteménye, amelyet ugyancsak ezen a felületen teszünk közzé.

V. A.: – *Béla, hányadik köteted a „Táncház 50” című könyv?*

JÁVORSZKY BÉLA SZILÁRD: – Nem is tudom pontosan, hogy hányadik. 2013-ban jelent meg a *Folk története*, az volt az első. A *Muzsikásról* szóló, mikor az együttes 40 éves volt, az szintén 2013-ban volt, 2016-ban *Halmos Béla emlékezete*, 2017-ben *Sebő Ferenc 70*, 2018-ban *Sebestyén Márta*, 2019-ben a *Vujicsics együttes*. 2021-ben pedig a *Kása Béla fotográfus* című monográfia.

V. A.: – *A „Táncház 50” című kötet bemutatója után vagyunk, itt, a Liszt Ferenc téren ülünk, ahol a hajdani Könyvklubban, 1972. május 6-án megtörtént az a bizonyos első táncház. A könyvbemutató is elmondta, hogy te tulajdonképpen belül is és kívül is vagy. Ami ebből a szempontból, hogy egy kötetet kell szerkeszteni, nagyon jó lehet, mert jóval kevésbé vagy elkötelezett egy-egy történet, egy-egy alak, vagy hát a saját fiatalágod, a saját életedből adódóan a táncházmozgalom iránt, mint mi, mondjuk, akik ezt nap mint nap, a mai napig, gyerekkorunk óta, vagy fiatalkorunk óta éljük.*

J. B. SZ.: – Igen, ez egyfajta külső, de értő szem, ahogy szoktuk mondani. Itt is elmondtam a bemutatón, hogy azért az alapélményeim a rock and rollban vannak. Én kemény rockot hallgattam a hetvenes évek végén, amikor szocializálódtam tinédzserként, aztán a finesz dzsessz jött be az életembe, a harmincas éveimben, és mellette végig ott volt a népzene, de ez csak egy volt a színes palettán a sok közül.

V. A.: – *És mit láttál, vagy mi készítetett arra, hogy ilyen köteteket szerkessz? Portréköteteket, életműköteteket, és aztán ezt a „Táncház 50” című kötetet.*

J. B. SZ.: – Ha egy kicsit gonosz akarnék lenni, akkor azt mondom, hogy azért, mert ezt még nem írta meg más. Tényleg ezt tapasztaltam. Én újságíróként tevékenykedtem '90-től 2005-ig, és azt láttam, hogy azok a kötetek, amikre nekem szükségem lenne, például a magyar jazz története, a magyar folk története, a pop-rock története, azok igazából nincsenek megírva. A másik ok pedig Halmos Béla volt, aki nagyon sokat segített nekem. Biztatott, hogy ezt a folktörténetet igenis nekem kell megírni. Mondtam neki, hogy: én fogom nektek elmagyarázni? Erre azt mondta, hogy: nem, nem kell elmagyarázni! Te jól fogod ezt látni, vagy másképp fogod ezt látni, és hogy nekünk ez a perspektíva kell! Szóval, amikor ő meghalt 2013-ban váratlanul, akkor tényleg az volt, hogyha ezt valaki nem csinálja meg, akkor nem lesz utána kötet.

V. A.: – *Hogyan sikerült ezt a kötetet összeállítani? Elég nagy lehetett a veszélye annak, hogy elmerül az ember a rengeteg beküldött anyagban.*

B. I.: – Igen, Berán Pityu ötlete volt, hogy szólítsuk meg a régieket, illetve szólítsuk meg azokat is, akik később kapcsolódtak be ebbe a mozgalomba, tehát nemcsak, akik ott voltak az első táncházon, vagy nemcsak azokat, akik ott voltak az FMH-ban, vagy a Kassák-beli Sebő-klubban, hanem akik később csatlakoztak be, mondjuk az Almássy téren, a Téka táncházban, vagy annál sokkal később. Berán Pityu volt az, aki forszírozta, hogy legyen egy ilyen kötet, és ő volt az, aki összegrúndolta ennek a támogatási hátterét, ami nagyon fon-

tos. Ezek nélkül a támogatások nélkül ezt nem lehetett volna megcsinálni. És ez igaz mindegyik kötetre. Minden egyes kötetem csak támogatással tudott megjelenni. Ezt nem panaszképpen mondom, csak hogyha valamit igényesen szeretnénk megvalósítani, ahhoz sajnos nem elég a piac.

V. A.: – *Ismerve a mozgalmat, ismervé a mozgalom történetét, muszáj feltennem azt a kérdést, hogy egy újságírónak, neked, aki „félíg bent, félíg kint” helyzetben vagy, mi a véleményed, mit látsz, hogy mi ennek a mozgalomnak az ereje. Mitől működik, vagy hogy kellene a későbbiekben működnie? Mert ugyan most már jó néhány generációváltáson túl vagyunk, mégis, vannak bizonyos folyamatok, amik óhatatlanok egy ilyen mozgalom fejlődése kapcsán. Szóval, szerinted merre tartunk, mit lát egy félíg-meddig kívülálló rólunk?*

J. B. SZ.: – Ez is egy szűk világ, ez is tele van emberi ellentétekkel. De míg a jazzben, ami egy hasonlóan szűk közeg, az egyéni érdekek mindig felülírják a közösségit, addig a táncházmozgalomban pont fordítva van. Ott mindig a közösségi az, ami felülírja az egyéni érdekeket. És nekem ez kezdettől fogva nagyon szimpatikus volt. Tudunk itt is mondani ellentétpárokat, tudunk itt is olyan embereket mondani, akik szinte szóba sem állnak egymással, de amikor az Ügyről van szó, akkor az Ügyről van szó. Ez egy tök jó dolog.

V. A.: – *És a fiatal generációt nézve mi fog történni velünk, mit fogunk ünnepelni a 70. vagy a 75. születésnapon?*

J. B. SZ.: – Szerintem ezt majd meglátjuk, 25-30 év múlva. Én a fiatal generációnál is azt látom, hogy elkapták sokan ezt tinédzserkorban, és nagyon kevesen engedik el. Ez egy életre szóló élmény marad nekik, amire mindig vissza lehet térni. Tehát nem az van, mint mondjuk a pop-rockban, hogy kiöregszik a közönség, vagy kezdenek elmaradni ugye már az idősebbek és a fiatalok kevésbé jönnek. Itt folyamatos a generációk egymásra pakolódása, egymásra rakódása, és ez szerintem tök egészségesen megy.

V. A.: – *Hogyan épül fel a kötet?*

J. B. SZ.: – Próbáltam egyfajta szubjektív folktörténetet is össze-rakni azért. Hogy lássuk mégis, hogy honnan indul ez a mozgalom, hova tart, mik a főbb állomások. Segítségül kellett hívni a régi munkáimból azt, hogy az első budapesti táncház, ami még zártkörű volt, hogyan lett Timár Sándor és Bartókos tanítványai révén nyitott táncház, milyen ellentétek voltak. Ezeket egyszerűen átemeltem az első folktörténeti kötetemből, mert úgy érzem, hogy ezt már nagyon aprólékosan körbejártam, és sok szereplő már hozzátette, amit tudott, a biharisok, Lelkes Lajos, Huba [Stoller Antal], Tatáról [Novák Ferenc] nem beszélve, aki ennek az egésznek a motorja volt. De említhetném Korniss Pétert is, akinek a fotója fogadta a bejáratnál az embereket az első táncházban, tehát hogy ez is legyen azért benne. De aztán a későbbi állomások is ugyanúgy, tehát a Téka táborok például, legyen benne az, hogy ez egy ilyen egészségpályás letámadás volt. Tehát nemcsak a népzene újult meg, hanem általában a népművészet vagy a népi hagyományok újultak meg. Így egy önálló fejezet rész szól a nomád nemzedékről. Akik a '80-as években érkeztek ebbe az egészbe, a Méta táborok, a Kalamajka táncházzak, és aztán a '90-es évek... Tehát, hogy valamilyen szinten mindent fölvilantsunk.

Nyilván ez egy szubjektív visszaemlékezés-kötet. Egyrészt nem küldött mindenki anyagot, mondhatjuk ugye, hogy sokan küldtek, és valóban volt egyfajta anyagbőség, de azért komoly hiányok is voltak, amiket valahogyan pótolni kellett. És hát egészen a mai korról is kellett beszélnünk, egyrészt a pandémiáról, hogy ezt, mondjuk egy népzenei együttes, például a Sültü, hogyan élte meg, egészen addig, hogy a Budapest Parkban, ami most jelenleg Budapest legnagyobb szabadtéri szórakoztató központja, 2019 óta vannak táncházzak, ahol bizony 5-10 ezer fiatal is táncol egyszerre.

Vasváry Annamária

„Igézet ne fogja...”

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán
írta Fazakas István és Székely B. Magdolna. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.

A szerzők bevezetője:

„Könyvünk két kiváló néprajzkutató, Szendrey Zsigmond (1879–1943) és fia, Szendrey Ákos (1902–1965) »Magyar néphit és népszokás lexikon« című, kéziratban fennmaradt munkája alapján készült. (Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, 6186-os leltári szám.) A »babonaszótárként« emlegetett, csaknem 2500 oldalas, 1500 szócikket és 40.000 adatot őrző mű az e tárgykör kutatásában a második világháború végéig feltárt anyag összefoglalása. Ezúton mondunk köszönetet Szendrey Ákosnénak, hogy a gyűjteményt rendelkezésünkre bocsátotta. Az »Igézet ne fogja...« Szendreyék tényanyaga alapján nyújt nem teljes, mégis hiteles képet a magyar néphitről. A különböző helyekről és időkből származó, olykor egymásnak ellentmondó adatok segítségével a valamikori paraszti társadalom hétköznapijainak s különleges élethelyzeteinek mágiáját kívánjuk megjelölni. Ezért teremtettünk egy így és ily módon soha nem létezett, némiképp időtlen »babonás világot«. Mondai, mesei, hiedelem- és valóságselemek keverednek ebben, mint ahogy ezek keveregtek a régi korok emberének tudatában is. Lépjen be hát ebbe a valóságos-képzelt világba, Kedves Olvasó! Nem mellélkelünk tudálékoskodó útikalauzt. Bízunk kíváncsiságában, realitásérzékében és fantáziájában. Kalandozzon kénye-kedve szerint!”

*

TŰZ

A kemence tüze, paraszára nagyon kell vigyázni, kedvébe kell járni, mert ha nem, könnyen bosszút áll a gondatlan gazdasszonyon. Ha a tűz pattog, morog, pörög, tudják, haragját, éhségét vagy szomjúságát jelzi ezzel. Gyorsan megetetik ilyenkor: lisztet, olykor földet dobhatnak bele, főzéskor a rántásból kap egy kanálnyit, s persze az az étel is az övé, amely munka közben rápottyant. Általában néhány csipetnyi sót is vetnek rá, bár sokfelé azt tartják, nem szereti a tűz, ha besózzák a szemét, miként azt sem, ha a gazdasszony beleköpköd. Ilyenkor fogja magát s sziporka alakjában átmegy a szomszéd tűzhöz panaszkodni. Ha tojáshéjat vet az asszony a lángok közé, pör támad a házban, ha meg dióhéjat, megperzsel valamit a lobbanékony elem. Gyermekek ne játsszék a tűzzel, mert akkor éjszaka be fog pisilni. Ha nem bánnak vele rendszeresen, a tűz nemcsak panaszkodik, hanem elsiet a portáról, s bosszúból kárt tesz, még a házat is felgyújtja. És nehogy azt higgye a gazdasszony, hogy a vész elmúltával minden rendben van. Mert még a másvilágon is égeti a láng azt, aki elhanyagolta, nem osztotta meg vele lakomás ételeinek egy-egy fajtáját. A göcsejiek különösen nagyihétben igyekeznek kedvében járni: tudják, ilyenkor párosul. Kap is mindennap lisztet, ételt és esténként megítadják, teli pohár vizet tesznek a parázs közelébe.

A tűznek nem szabad kialudnia, az asszonyok nem szeretik kiadni a házból, mert azzal a gyermek álma, éji nyugodalma, sőt még a család szerencséje is kimenne.

„ÚJTŰZ”

De mégsem élhet nemzedékről nemzedékre a parázs. Évente újtűzet kell csinálni. Mégpedig ősi módon. Általában Szent Antal, Szent Flórián jeles napjához fűződik a nagy esemény. A baranyai Hegyháton így történik a dolog: Antal-nap előtt való este bíró uram parancsából házról házra járóan a kisbíró szigorúan meghagyja, hogy a tüzet takarják be, s másnap reggelig senki se merjen lángot gyújtani. Kora hajnalban összeverődik a falu férfinépe, keresztülfeletnek valami kemény fatörzsön egy puhafa nyomórudat, s teljes komolysággal

megkezdik a „fűrészélést”. Néha órákig elveszkődnek, míg a dörzsölés folytán kipattan egy szikra. Már jó előre kiválasztottak egy 14-16 éves fiút akiről feltételezik, s ezt maga is jóváhagyja, hogy az ártatlansága csorba nélküli. Neki kell ugyanis a kipattanó szikrát száraz taplóval fölfognia. Ha a fiú csakugyan szűz, a tapló hamarosan izzani kezd, mire belegöngyölgetik egy kevés szalmába, s addig csóválják, míg lobot nem vet az újtűz. De ha rosszabbul választották ki a legénykét, az egész fáradságos eljárást előlről kell kezdeni.

Az így gyújtott tűznek – mondanunk sem kell – különleges varázserőt tulajdonítanak. Mindenki visz magával haza belőle, sokfelé házról házra hordják, s ezzel lobbantják fel a kemencek lángját. Parazsáról a férfiak rápipálnak, hamujára pedig, hogy rontás ne érje, ráhajtják az állatállományt.

*

TŰZVÉSZ

Újtűz ég már a kemencében. Rá is úgy kell vigyázni, mint a régre, nehogy megharagudován felgyújtsa a házat. A tűzvéstől előre is óvakodnak, hogy elkerüljék, a göcsejiek nagyszombat napján egy veder vizet zúdítanak a tetőre, Baján a Szent Iván-napi koszorút dobják rá.

A tűzvészre előjelek figyelmeztetnek. Ha a toronyórák összevernek, ha a kemence megreped, ha a faluba nyúl fut be, ha a kutya vonít, s főként, ha a tyúk kukorékolni kezd – aggódom leshetik, melyik házra száll fel a vörös kakas. Hogy soha fel ne röppenjen, nem szabad bántani a „tűzhordó” állatokat, a mókust vagy evet, a vörösbegyét és a harkályt – s a házat őrző kígyót, a fecskét és a gólyát sem.

Megesik, mégis lángra lobbant a tető. Akkor nem elég ám csak vízzel locsolni, tüzet oltókat hívni. A ház leégését meggátolja, ha meztelenül körbeszaladják. Egy asszony pucéron – Tornyospálcan rostát forgatva, a hétfalusi csángóknál a sütésből először kikerült kenyérral a kezében – futja körül a lángoló vagy a tűz terjedésétől megóvni kívánt épületet. Van, ahol az új búzából legegyszerűbben sült kenyér házcsúcsra szúrásával állítják meg a vészt. Máshol a család nőtagjai hátul felemelt szoknyával állják körül égő portájukat.

SIPOS JÁNOS: A MAGYAR NÉPZENE KELETI KAPCSOLATAI

A Balassi Kiadó gondozásában 2022-ben megjelent kötet recenziója

Sipos János törökségi népzenei kutatásainak összegzése ez a könyv. A teljesítmény már számokban mérve is óriási: a vizsgált népek száma harmincnyc. Az eredmények közel tízezer saját gyűjtésű dallam áttekintésén alapulnak, és ezekhez még számos, mások által publikált gyűjtemény dallamait is hozzávehetjük, ezres nagyságrendben. [A könyv megírásában a szerzőt az NKA Halmos Béla Program alkotói pályázata támogatta 2021–22-ben.]

A harmincnyc nép elemzésének egyik legfőbb tanulsága, hogy a ma törökül beszélő – vagy török környezetben élő – népek zenekulturái nagyon eltérhetnek egymástól. Míg a sztyeppe északi sávjában a nagy hangterjedelmű, ereszkedő, főleg pentaton típusok a meghatározók, addig a Közel- és Közép-Keleten a hétfokú skálán mozgó, szomszédos hangokon lépkedő, kis hangterjedelmű, különleges hangközöket is alkalmazó típusok az uralkodók. Ezért is logikus Sipos módszere, hogy a jellemző zenei típusokat mindig az adott kultúra sajátosságaihoz igazodva keresi. Alapvetően tehát nem csupán a magyar párhuzamok felkutatására összpontosít, hanem mindig az adott kultúra egészét akarja feltérképezni, hogy aztán az összképben keressen magyar kapcsolatokat. Eközben pedig híven követi a magyar összehasonlító népzene tudomány klasszikus módszereit is. A típusokat a háromszáz-tizennégy példa remekül illusztrálja, bár apró kritikai megjegyzésem, hogy több magyar párhuzam jobban illene a könyv címéhez. (Például a 306. példa mongol dallamai közé jól elfért volna egy magyar is.)

A rengeteg fontos megállapítás közül kettőt emelnék ki. Az egyik a kvintváltó dallamok „lakóhelyének” kiterjesztése

a Kárpát-medencétől egészen Kínáig (Belső-Mongóliáig). A korábbi nagy összefoglalók jellemzően csak a Volga-Káma vidékéig kerestek ilyen dallamokat, mivel ezeket tartották östörténeti szempontból is megalapozottnak a magyar népzene vonatkozásában. Sipos példák sorával bizonyítja, hogy a kvintváltó dallamok egy sor belső-ázsiai népzeneben is ott vannak, így tehát most az östörténeten a sor, hogy ennek okát kiderítse.

A másik a pszalmódizáló dallamok elterjedtségének feltárása. A szálak ebben az esetben főleg a Kárpát-medence és Kis-Ázsia között húzódnak. Kis-ázsiai – magyar zenei kapcsolatokra az Oszmán Birodalom XVI–XVII. századi hatása kínálhatna magyarázatot, de többek között a pszalmódizáló gregorián tónusok arra intenek, hogy helyesebb ezt a stílust egy igen régi, „nemzetek feletti ősrétegnek” tekinteni. Az is ez utóbbi mellett szól, hogy a stílus az erdélyi és moldvai magyar dialektusokban mutatkozik nagy súllyal, tehát éppen nem a török által megszállt középső országrészben. Sőt, ehhez hozzátehetjük, hogy a Balkán népzeneiben is sokkal kisebb a súlya, mint a magyarban, pedig ott sokkal korábban kezdődött, és tovább is tartott a török megszállás.

A könyv a vizsgált népek etnogenezisével is behatóan foglalkozik. Itt azonban inkább az egymásnak sokszor ellentmondó elméletek között kell bolyongania, forráskritikával élnie, ezért a szerző csak „óvatos” követke-

zetésekre szorítkozik: egy-egy közös zenei réteg milyen történelmi okokkal magyarázható – esetleg. Meg is indokolja óvatosságát, a források szűkös voltára hivatkozva. Azonban éppen napjainkban nyílt meg egy új, igencsak „bővizű” forrás: az archeogenetika, mely százával-ezrével szolgáltatja az ősi kultúrák embereinek genetikai adatait. Ezekből pedig sokkal pontosabb képet kapunk az ősi népmozgásokról, mint az eddig lehetséges volt. Mivel a szerző – Török Tibor genetikussal és e sorok írójával közösen – részt vett abban a kutatásban, amely a genetikai és zenei típusok terjedéseinek átfedéseit elemelve kereste Eurázsia népzeneinek östörténeti hátterét, maga is tudja, hogy a régi adatokra építő következtetésekkel valóban óvatosan kell bánni. Amikor visszatérően hivatkozik a nagy népvándorlás-kori népmozgásoktól függetlenül létező helyi őslakosságok („szubsztrátumok”) feltáratlan szerepére a mai népzeneben, talán e közös kutatás eredményeire is gondol.

A kultúrák egyenkénti leírása után a könyv áttekinti a magyar népzenei stílusok kapcsolatait a vizsgált népekben. Világos, ám összetett kép alakul ki így, igazolva azt a megállapítást, hogy a török nyelvvel ellentétben a törökségi népzene igen sokfélék, így az egyes magyar stílusok kapcsolatai más-más török nyelvű nép felé mutathatnak. Ebből itt kettőt – a kvintváltó és a pszalmódizáló – stílus belső-ázsiai, illetve közel-keleti kapcsolatait említettem. Ez is a korábbi helyi őskultúrák – szubsztrátumok – fontosságát mutatja. Ezen gondolkodva feltámad bennem a kérdés: ha a magyar népzeneről azt mondjuk, hogy „török eredetű”, akkor hányféle török népre kell gondolnunk, és vajon milyen „eredetű” az anatóliai, a csuvas, a baskír, a karacsáj, a mongol stb. népzene? Ezeket a kérdéseket éppen Sipos könyve kapcsán kell feltennünk.

Sipos János könyve páratlan mértékű munka gyümölcse, és valószínűleg tartom, hogy nemcsak a magyar népzene kutatásának szolgáltatom igen fontos adatokat, felismeréseket, hanem a töröknek is. De a fenti kérdés fényében azt is megkockáztatom: nem kell aggódni, van még kérdés elég.

Juhász Zoltán

folkMAGazin

LELŐHELYEK

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG
1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.
Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.
Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrásy út 45.
Tel.: (1)-322-1645

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.
Tel.: (1)-351-3341

MAGYAR ZENE HÁZA – SHOP
1146 Budapest, Olof Palme sétány 3.
Tel.: (30)-461-5115

MILYEN JÓ, HOGY ÚJRA VOLT...!

XLI. ORSZÁGOS TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ ÉS KIRAKODÓVÁSÁR

Nem árulok el nagy titkot azzal, hogy a Sportaréna nem tartozik a kedvenc helyszíneim közé, kiváltképp nem a Táncszínház helyét illetően. Ám az öröm sok mindent felülír, mint tudjuk. Így volt ez különösképpen idén, két esztendő kihagyás után.

Nem tudhattuk, hogyan tér vissza a rendezvény annyi sanyarúság után, miszerint oly régen nem találkozhattunk sokakkal, a nagy közösséggel, a sok ismerőssel, a táncosokkal, a zenészekkel, a megszokott hangulattal, a hatalmas porondot megtöltő forgattal.

Hát, szépen alakult, talán szebben is, mint gondolhattuk volna.

Szinte ugyanúgy megtelt az Aréna, mint a járvány előtt. Körbetekintve szombat délután, érződött mindenkin a várakozás-vágyakozás egy újbóli nagy találkozásra, egy Táncszínházra, együtt megint. Nagyszerű érzés volt már ez is, látni, érezni, ahogyan benépesedett szép lassan a küzdőtér a szokásos tánctanítás kereteiben. Egyre többen, kicsik-nagyok, családok, kik önfeláldozóan beszipantódtak a táncba, kik tovább vegyülve a vásári forgatagba.

Ez utóbbi egyébként már évek óta szépen szervül, mintegy karéjként körbefogva a táncos forgatagot, megidézve a klasszikus arénai hangulatot.

Aztán nyakamba vettem a termeket, egy emelet, két emelet, a Martin, Kodály, Vásárhelyi és Lajtha termeket, nem tudom hányszor fel és le, de ez már csak ilyen. Mindig arra gondolok ilyenkor, fotósként, ha már nem táncolok, ezzel tartozom a sportnak, hisz ők aztán odateszik magukat rendjén, hát én se legyek rest. Van is aztán évek óta visszatérő táncszínházos térsajgás napokig, de ezt jó megélni. Ki mire szegődik.

Olyan ez az egész, mint egy nagy tudományos konferencia, ilyen és olyan szekciók, szelektálnia kell az embernek, mi érdeklő, hova szeretne odaérni és válogatni kell, nem lehet az ember mindenütt jelen. Sokszor ez sajnálattal is tölt el, mi mindenről vagyok kénytelen lemondani.

Ami viszont ámulatba ejt, az két dolog. Az egyik, hogy mennyi hihetetlenül elkötelezett és odafigyelő picit, serdülő és már leány-legény életszakaszában levő táncos és zenész van körülöttünk, akik mély elhivatottsággal és komolysággal teszik a dolgukat, ápolják a számukra láthatóan és érzékelhetően fontos kultúrájukat, örökségüket. Ennél nagyobb adománya és fontossága ennek a találkozásnak és az egész táncszínházmozgalomnak nem lehet.

A másik, a szerkesztés-szervezés érzékenysége. Mindig itt vannak az „Öregek” is közöttünk, nagy néprajzosaink, koreográfusaink,

dokumentaristáink, táncosaink, zenészeink, együtt az új generációkkal, életközelséget biztosító színvonalas előadások és szimpóziumok keretein belül. Persze, ez megint szubjektív, ki kit látna szívesen, ez mindig sokkal nagyobb logisztikát kíván, mint gondolná az ember. Ennek ellenére ennek a törekvésnek a megjelenése is tetten érhető mindig.

Léteznek statisztikák, miszerint a művészeti iskolai oktatás, a tánciskolai műhelyek hány fiatal foglalkoztatnak, hány fiatal kerül zsigeri kapcsolatba, akár hagyományörző családjaik (a legnagyobb szerencse!) vagy éppen tágabb közösségük révén a néptáncal, népzenevel, ami nyilván ugyancsak szubjektív sok szempontból, nehéz is pontosan megítélni, ám itt a Táncszínházon az az érzése az embernek, hogy ez a szegmens óriási, ami csodás érzés mindenképpen!

Egy biztos, a kritikus pandémiás helyzet után újra látni azt a sarjadást, ami ennek a táncszínházmozgalomként aposztrofált, kétségkívül világraszóló rezdülésnek a talaján újra szárba szökken, azt csoda volt megélni és mindenképpen nagy eufóriát jelentett.

Jó volt, hogy újra volt, legyen is! Addig maradhatunk meg, amíg magyarul táncolunk és énekelünk, amíg élünk elődeink hitében, ahogyan Kallós Zoltán mondta mindig.

Kép és szöveg: Henics Tamás

„Nekem hivatásom a tánctanítás”

Interjú György Károllyal

György Károly táncost, táncoktatót legtöbbször a legendás Molnár utcai táncszobából ismerhetik. Akik részesei voltak a „hőskorszaknak”, azt mondják, azért jó tőle tanulni, mert el tudja hitetni, hogy a tánc megtanulható, s a néptánc olyan közösségi élmény, amitől művelői gazdagodnak. Vajon hogyan festenek a táncszobákmozgalom évtizedei az ő nézőpontjából?

– Hol és miként találkoztál a táncsal, a néptáncsal?

– A hagyományos kultúra felé fordulásom onnan eredeztethető, hogy édesapám székelykeresztúri származású, és a nagyszüleimnél megtapasztalhattam, miként működik egy hagyományos közösség. Nekem nagyon tetszett az a világ, s ahogy más fiatalok is keresik a gyökereiket és a viszonyítási pontjaikat, úgy én ebben találtam magamra. Emellett persze éltem az akkori tinédzseréletet, ahogy bárki más. A Kassák Klubba jártam táncszobába, s nagy hatást gyakorolt rám a Sebő együttes első – máig megkerülhetetlen – lemeze is. Erős késztetésem volt arra, hogy ilyesmivel foglakozzak. Ráadásul azt is láttam a Kassákban, hogy a jó táncos fiúk mindig a legszebb lányokat vitték a táncba...

Barátaim akkor már táncoltak a Bartók Táncegyüttesben, és hívogattak engem is. A Bartókban eltöltött idő aztán meghatározta az egész későbbi életem irányát. Timár Sándor pedagógiai tevékenysége, az autentikus táncsal, zenével való mélyebb megismerkedés nagyon fontos lett, ahogy az is, hogy a tánc nem csak színpadi lehetőség, de élményforrás is lehet.

– Túl a próbákon, mi az, ami összetartott titeket a Bartók Táncegyüttesben?

– Heti három próba volt, ami nem kevés, az együttes tagjaival összefűzött a sok együtt töltött idő. Próbák után nem mentünk egyből haza, egyszerűen nem lehetett, le kellett vezetni a próbák bennünk vibráló hangulatát. Elmentünk a próbahelyhez közeli szórakozóhelyekre, kocsmákba, beszélgettünk, barátságok alakultak ki közöttünk. Aztán rohantunk, hogy az utolsó buszt elérjük... Az együttes jóvoltából próbákon, táborokban megismerkedtünk olyan táncosokkal, akikre ma „adatközlőként” emlékezünk. Később megismerkedtem Kallós Zoltánnal is, aki megkerülhetetlen alakja volt ennek a világnak – mindenki, aki komolyabban foglakozott a hagyományos kultúrával, az szükségszerűen kapcsolatba került vele. A táncgyüttesben sokan voltak olyanok, akik komolyan vették az életüknek ezt a részét, még akkor is, ha volt mellette civil hivatásuk. Jártunk gyűjteni Erdélybe, Kallós Zoltán pedig minden ilyen alkalommal ellátott minket fontos és jó tanácsokkal. Amikor volt már autóm, akkor Zoli bácsi beült mellém, és már mondta is, hogy hová menjünk, melyik faluba, hol van bál, esküvő vagy keresztelő... Eleinte csak az élményeket gyűjtöttük, aztán megjelentek a hang- és képrögzítési lehetőségek. Az Akadémiáról lehetett kölcsönkérni filmfelvevőt, ha olyan helyre mentünk, ami valamiért fontos volt. Visszatekintve már nehéz elképzelni mennyire nehézkes volt még akkoriban a mozgókép rögzítése. Ráadásul ezek a felvételek vagy sikerültek vagy nem, csak utólag, itthon derült ki.

A Kolozsvár környéki falvakban akkoriban még élt a hagyomány, elég volt kimenni Mэрába, Tүрэbe, Bogártelkére vagy Györgyfal-

György Károly
(Jászberény, 1992)

vára, mezőségen Visába, Vajdakamarásra, Palatkára, Ördöngösfüzesre... és ott meg lehetett találni azt a zenei és tánc kultúrát, ami minket foglalkoztatott. Fantasztikus emberekkel ismerkedhettünk meg. A helyi falusi fiatalok, a kolozsvári egyetemisták és a Magyarországról érkezettek együtt táncoltak a kolozsvári táncszobában. Összetartoztunk, énekeink, zenéink, táncaink összeköttek bennünket.

Óriási közösségteremtő ereje volt akkoriban a táncnak. Romantikája volt annak, hogy az akkori hivatalos politika nem nézte jó szemmel az önállóan szerveződő mozgalmat. Fiatalok voltunk, sokat jelentett nekünk, hiszen ez a szórakozási forma, a tánc, a zene, az ének összefűzött bennünket. A táncszoba nagyon sokféle embert hozott össze, az egyetemistáktól a kétkézi munkásokig, gyakorlatilag minden rétegben volt, akit vonzott a táncszoba.

– Hogyan lettél táncosból oktató?

– Elkezdtek hívogatni, akkoriban – a '70-es évek második felében – Janek Jócót helyettesíteni, aki a Molnár utcában a Kalamajka tánc-

szobát vezette. Ő közben már másfelé kacsingatott, koreográfusként sikeres volt, ez a pálya már jobban érdekelte. Akkoriban már én vezettem a Bartók Táncgyüttes utánpótlásának próbáit hetente kétszer. Éreztem magamban indítást a tanításra, láttam, hogy át tudom adni a tudást másnak, és ez örömet okozott. Egyre többször hívtak tanítani, iskolákba, együttesekhez, s egyszer csak az fogalmazódott meg bennem, hogy nekem a tánctanítás a hivatásom. Fel is adtam a színpadi táncot, s átálltam erre a vágányra: minél több embernek megmutatni azt a belső tartalmat és érzést, amit én megtapasztalhattam.

– A tánctanítás „központi helyszíne” számodra a Molnár utca volt, ugye?

– Tizenkét évig tartott életemnek ez a meghatározó, sikeres periódusa. Gyakorlatilag minden szombat estém ott töltöttem, később, amikor már tanfolyamokat is tartottunk, heti három alkalommal tanítottam.

Megismertek, mentem tanítani másfelé is, ahová hívtak: külföldre, belföldre, táncgyüttesekhez, táborokba. Színházakban is dolgoztam. Az első színházi munkám az Arvisura Színházban volt. Somogyi István rendezővel dolgoztam, Bornemissza Péter *Magyar Elektróját* vitte színre. Az ő színházában a zenének, a mozgásnak is nagy szerepe volt az előadásokban. A színészeknek meg kellett tanulni a gyimesi táncot, ez épült be az előadásba. Az élő zene – Kerényi Robi és társai – meghatározó élmény volt. Aztán a későbbiekben is voltak színházi felkéréseim, a Várszínházban, később Pintér Bélánál is dolgoztam, aki szintén ebből a közegekből indult.

– Mennyire voltál aktív szereplője a nyári népművészeti táboroknak?

– Harmincadik éve, gyakorlatilag a kezdetektől járok a kalotaszenti királyi táborba, pedig először csak úgy tévedtem oda, hogy a barátaimat látogattam meg. Felkértek, ha már eljöttem, álljak be tanítani.

Aztán ott ragadtam, mert nagyon jó közösség alakult ki szinte pillanatok alatt. 1993-ban, amikor Kallós Zoltán elkezdte a közösségi táncáborait, felkért és bekapcsolódtam az ott folyó munkába is. Az első tábor még Visában volt, aztán a későbbiek már Válaszúton. Tizenhat éven át tanítottam ebben a táborban. Később, 1994-ben a felsősófalvi tábor alapításánál is tevékenykedtem, két évig tanítottam is.

– *Miért hagytad abba?*

– Fordult egyet az életem, és vissza kellett térnem az eredeti szakmámhoz, amit hosszú évekre elengedtem, mert annyira fontos volt a tánc, a tanítás. Egy idő után azt láttam, hogy egy családot már nem tudok táncból eltartani, akármennyit is dolgozom. Azóta kevesebbet foglalkozom a táncsal, és mint kivitelezési vállalkozó elkezdtem az építészeti munkámat. Felépítettem egy céget, ami aztán a körbetartozásos válság idején lenullázódott és tönkrement. Abban, hogy ezt a zuhanást túléltem, megint csak a tánc segített. Évek kellettek, mire magamhoz tértem a kudarc után, most mérnökként is dolgozom, és táncsal is foglalkozom... Persze, az utóbbit a koromhoz mért megfontoltsággal, hiszen már pályára állt egy új generáció.

– *Az UNESCO „Legjobb megőrzési gyakorlatok” regiszterében szerepel a tánc ház módszer. Azért ebben az elismerésben ti is benne vagytok a Kalamajkával, a Molnár utcával!*

– Ez egyrészt büszkeséggel tölt el, másrészt viszont fájó pont. Amikor ünnepezték ezt az elismerést, akkor sokakat megszólaltattak, természetesen azokat, akik az egészet elkezdték. De az, hogy akik évtizedeken keresztül hátukon vitték a tánc házat, tánc tanítók, zenekarok – a legtöbb ideig a Kalamajka együttes, akik három évtizedet muzsikáltak végig – meg sem lettek említve, igazán nem esett jól.

A tánc ház a „hőskorszakban” nem volt intézményesítve, az egyes művelődési házaknak, a zenekaroknak és a tánc tanítóknak a közös produktuma volt. Személyekre és zenekarokra le lehet bontani, hogy kik működtették és fejlesztették a „tánc ház módszert”. Itt kell megemlítenem még egyszer a Kalamajka zenekart. Én tudom, nem azért zenéltek három évtizeden át, de engem zavar, hogy soha nem kaptak elismerést a sokévi alázatos szolgálatukért – szívügyük volt. Persze, értem, hogy voltak fiatalabbak, hangosabbak, népszerűbbek, de legtöbbet ők muzsikáltak tánc házat! A ’80-as és a ’90-es években három fontos tánc ház volt Budapesten, a hétvégén: pénteken a Téka tánc ház az Almássy téren, ahol Nagy Zoltán József „Püder”, Szűcs Béla, Csatai László „Csidu” és a lányok: Kosina Mónika, Nagy Ilona tanították a táncot. Aztán szombaton volt a Kalamajka a Belvárosi Ifjúsági Házban, vasárnap meg a „Józsefvárosiban” a Méta tánc ház.

Később, amikor a csángó táncok is divatba jöttek, akkor bekapcsolódott a Marczibányi tér, ahol az első csángó tánc házakban Juhász Zoli és Sáringer Kálmán furulyások zenéltek. Az első tánc házakban még én tanítottam. Később Kerényi Robiék folytatták és Sára Feri, Fülöp Attila vezették akkoriban a tánc házat.

– *Térjünk vissza még a Molnár utcába!*

– A Molnár utca első közönsége főleg a táncosok közül került ki, ők, akik tánc együttesekben is táncoltak, meghatározták a hangulatot, a közönség másik része a „kívülről jött” érdeklődőkből állt össze. Az érdeklődők miatt indítottuk el a tánc tanfolyamokat hét-

*Eötvös Anna és György Károly
(„Tánc ház 50”, Fonó, 2022 – fotó: Orbán Miklós)*

köznap esteiken, hogy jöhessenek tanulni azok, akik többet akarnak megtudni a táncokról, de mégsem akartak volna együttesben táncolni. A Kalamajka körül kialakult kör fontos alakja volt Eötvös Györgyi, aki népművelőként összefogta, támogatta az ott folyó munka minden részletét.

Amikor már volt rá lehetőség, akkor elhoztuk Budapestre azokat a zenészeket és táncosokat, akiktől mi a gyűjtőútjaink során tanultunk.

– *Mi volt ennek a gyakorlata?*

– Eleinte úgy történt, hogy útlevelet készítettünk a számukra, én kimentem Erdélybe a zöld Ladámmal, azután bepakoltam például az ádámosi zenekart, áthoztam őket Magyarországra, és felléptettük őket a „Belvárosiban”, aztán a tánc házban is. Természetesen ilyenkor nálam laktak, mert szállásra nem volt pénz. Édesanyám süttött-főzött rájuk... A lakásomba jöttek ki Halmos Bélák az Akadémiától felvenni a muzsikálásukat. Később készültek hanglemezfelvételek is. Idősebb emberekről beszélünk, akik korábban nem mozdultak ki a saját közegükből, s már Kolozsvárott elámultak, hogy az milyen nagyváros. Budapest aztán meghaladta minden képzeletüket. Annyira meg voltak illetődve, hogy a zebrán is át kellett őket kísérni. Óriási élmény volt egy-egy ilyen utazás az erdélyi muzikusoknak, s azt is szerették, hogy városi fiatalok hallgatják, ünneplik őket. Később hol saját pénzen, hol pályázatok segítségével rengeteg zenekart és táncost át tudtunk hozni.

Elsorolni is nehéz lenne, hogy hányan muzsikáltak így Budapesten, például a kalotaszegiek, a palatkaiak, magyarszovátiaiak, a szászcsávásiak, vajdaszentiványiak. Agócs Gergő szervezte a felvidékieket, a feketealgyai szlovákoktól az alsókáposzai zenekarig egészen sokakat. Hoztuk a táncosokat is.

Fellépéseket szerveztünk a legnépszerűbb zenekarokkal, énekekkel: Ghymes, Csík, Egyszólam, Dresch Mihály, Hegedős, Békés Banda, Tükrös, Téka...

– *Aztán egy idő után – az okok nyilván számosak – elkezdett háttérbe szorulni a tánc ház...*

– A világ változása miatt megint és újra ott tartunk, hogy az a feladat, hogy a táncot lehozzuk a színpadról. Szerintem ez nagyon fontos, hiszen elképesztő az a szakmai háttér, ami az elmúlt évtizedekben létrejött, vannak profi szakmai műhelyek, profi együttesek, magával ragadó, elképesztő színvonalon működő táncosokkal... Ugyanakkor az ő teljesítményük utolérhetetlensége rémisztó lehet azok számára, akik a táncházba az öntevékeny szórakozás kedvéért jönnek. Régebben jobban megélhető volt a táncház közösségteremtő ereje, nem csak az volt a fontos, hogy ki mennyire virtuóz, de legalább ennyire fontos volt maga a közösség is.

Ma a széki táncrend azért nem népszerű, mert „egyszerű”. Szerintem ez probléma, hiszen én még emlékszem arra, amikor Halmos Béla majd’ egy órán keresztül húzta széki lassút, és dübörgött az ének, ebben mindenki részt vett. Olyan erős érzés volt, amit senki nem akart elengedni. Azt hiszem, a táncháznak ez a része mára megszűnt, elpárolgott.

– *Té, aki belülről látta a folyamatokat, tudod, hogy hol veszett el a közösségi élmény felfokozottsága?*

– A szórakozási formák megváltozása egyértelműen összefügg a technika fejlődésével. Ez kivédhetetlen. Amikor a táncház közössége elkezdett lemorzsolódnani, mert az emberek kevesebb odaadást igénylő, passzívabb szórakozási formákat kezdtek el találni. Én ekkor úgy próbáltam a táncház után érdeklődőket megtartani-bevonni, hogy minden új érdeklődőhöz odamentem, beszéltem vele, biztattam, támogattam, bemutattam a már kialakult baráti társaságoknak. A személyes kapcsolat az egésznek a kulcsa. Az emberek ma egymás mellett ülnek, és nyomogatják a telefont, vagy egymás mellett ülnek és nézik a tévét, úgy, hogy együtt vannak, és mégis egyedül. Ezen kell változtatni, s ezen dolgoztam mindig, amikor táncot tanítottam: a kapcsolat személyessége, az egymásra odafigyelés, ami közösséget teremthet.

Az újabb szórakozási formáknak az a csapdája, hogy nem követelnek energiabefektetést. Aztán az már egy másik aspektus, hogy éppen ezért nem is adnak annyira intenzív élményt. De ahhoz, hogy ez a hiányosság kiderüljön, szükség lenne másfajta tapasztalatokra is. Az emberek ma a könnyebbik út felé hajlanak, s ha nem tapasztalják meg, hogy mennyivel többet adhat az, ami aktivitást követel és közösséget teremt, akkor elbizonytalanodom a továbblést tekintve.

Bízom abban, hogy az embereknek lassacskán elege lesz a mostani személytelen és elidegenedett világból. Példa erre, ha egy-egy táborban vagy fesztiválon összegyűnünk, és együtt éneklünk, táncolunk, annak lélekemelő, összetartozást erősítő hatása van. Kívülállóknak, a közönségben ilyenkor felmerül az igény, hogy bele kerülhessenek a táncolók-zenélők-énekelők körébe. Lehet, hogy sok ilyen példát mutató alkalmat kellene szervezni. Persze, azt is be kell vallanom, hogy van, amikor úgy érzem, reménytelen a helyzet, annyira megváltozott a világ, az az energia, amit mi évtizedeken át befektettünk, valahol elveszett. De ez csak pillanatnyi megingás. Soha még ennyi kiváló zenészt nem képeztek a népzenei iskolák, az együttesekben rengeteg fiatal táncol. Biztosan megtalálják az utat, hogy a mozgalom újra szélesebb körben bevonja az erre fogékony embereket.

Az „én időmben” fontosnak tartottam, hogy az elejétől az utolsó táncrendig végigtanítsam az egész estét. A táncház akkor nem úgy zajlott, hogy volt egy tanító rész az elején, s aztán mindenki azt csinálta, amit tudott, hanem végig tanítottuk a táncot. Az, aki lejött úgy, hogy nem tudott táncolni, igazán megérdemelte azt az odafigyelést! Ha érezte a törődést, élményt kapott, és be tudtuk vonni a közösségbe. Kemény meló volt, de én így láttam értelmét.

Az első táncházakban még én tanítottam egyedül. A lányokat is. Aztán jött Redő Juli, akit még a Kassák Klubban ismertem meg,

ahol még egészen apró leány volt. Ő elsősorban a táncházakban tanulta a táncot, szinte úgy, mint régen a hagyományos közösségekben. Nincs is olyan táncos, legyen az „városi”, vagy hagyományörző, akivel ne tudna táncolni. Ő lett az első, aki a lányokat tanította táncolni.

Fontos találmány volt a táncházban a folk-kocsma, aminek az volt a lényege, hogy az éjfélig tartó táncház mellett, másik teremben másik zenekarral este tizenegyőtől hajnali kettőig ment egy másik program. Így megtalálhatta a helyét az is, aki tanulni akart, s az is, aki tudása birtokában szórakozni vágyott. Ez is kellett a Molnár utca népszerűségéhez. Azt hiszem, egy időben az Almássy téren a Téka táncház is így működött.

– *A hőskorszak fontos szereplői közül sokan már az égi táncházban ropják. Van utánpótlás?*

– Megvan a továbblépés lehetősége, hiszen hatalmas fejlődésen ment keresztül az egész szakma. Amikor elkezdődött a táncházmozgalom, akkor az Akadémiáról úgy kellett kikönyörögni a nem túl jó minőségű felvételeket, vagy el kellett menni gyűjteni. Most a táncgyüttesekben a fiatalok profi tanároktól tanulhatnak, s az archív felvételek – gyakran feljavított minőségben – rendelkezésre állnak néhány kattintás után. Akik igazán akarnak ezzel foglalkozni, azok előtt nyitva áll a lehetőségek olyan sora, amiket mi álmodni sem mertünk volna. És ez nagyon jó, szakmai szempontból, csak nem elég, hiszen a tudást át is kell adni. Erre mondják, hogy pedagógusnak születni kell. Ha olyan személyiség áll a háttérben, aki meg tudja szeretetni a táncot, akkor működni fog a dolog. Úgy látom, hogy vannak ilyen műhelyek, és vannak ilyen emberek.

– *Akadnak, akik a hagyományok változatlansága felett próbálnak öröködni, s vannak olyanok, akik szerint szinte bármilyen eszköz megenykedett. Benned miként működik a hagyomány?*

– A hagyományos kultúra jó esetben a maga életét éli. Nem feltétlenül húzunk csizmát, nem beszélünk tájszólásban. Egy fővárosi együttes táncosa úgy táncol, ahogy egy parasztember nemigen lett volna képes. A hagyományos kultúrára épülve ez egy városi kultúra lett, hasonlóan zajlik ez, ahogy régen is zajlott, csak persze akkor nem volt ennyire feltűnően kontrasztos ez a folyamat. A hagyomány nem lehet változtathatatlan, mert akkor nem élő. Hozzá tartozik a táncot a táncot, hogy mi mai emberekként éljük meg és folytatjuk azt, amit elődeinktől örököltünk. A táncot nyitottságába beletartozik, hogy bárkit képes megszólítani, különböző korú, foglalkozású ugyanúgy tanul meg táncolni, együtt szórakozik, itt a kapcsolódási pont a tánc, a zene, az ének. A táncot mindig befogadó közösség volt. De attól még ez egy városi és városias táncot volt, annak minden sajátosságával együtt.

Fontos megjegyezni, hogy a magyar tánc gyűjtése, tanítása során, Martin György megkerülhetetlen tanulmányai tánc történeti útmutatásai révén felfedezhető a kapcsolódás, egymásra hatás a velünk együtt élő más népek hagyományaival. Aki a saját hagyományait ismeri, tudja mások tradicionális értékeit és kultúráját tisztelni. A Molnár utcában a tanfolyamokon nem csak magyar táncokat tanítottunk. Az egyik legnépszerűbb tanfolyamunk a bonchidai román forgató volt.

– *A táncházmozgalom ötvenedik születésnapja kapcsán részese voltál a Fonóban megrendezett eseménynek, de amúgy mennyire vagy aktív manapság, a pandémia után?*

– A koronavírus nagyon hátba vágta a tánc tanítást, nagyrészt megszűntek azok a helyek, alkalmak és lehetőségek, ahol rendszeresen lehetett táncot tanítani. Nemrégiben voltam Németországban egy fiatal táncos csapatnak átadni a magyar tánc szeretetét, gazdagságát, rövidesen megyek a kalotaszentkirályi táborba. Mostanában is járok tanítani, ha hívnak.

Grozdits Károly

Egy nem középszerű középdíjról

A Népművészet Ifjú Mestere díj problémái és lehetséges megoldásuk

A Népművészet Ifjú Mestere állami-
lag, a mindenkori kultúráért felelős
miniszter által adományozható kitüntetés
kapcsán a táncázás, népzene és kézmű-
ves körökben az elmúlt években számos vi-
ta, vélemény, morgolódás, fogalmazódott
meg. Itt, a folkMAGazinban is jelent már
meg e tárgyban írás (Ónodi Béla: *A Népmű-
vészet Ifjú Mestere díj és a csoda – folkMA-
Gazin 2021/6*). Jelen írásom a tisztánlátás
– mindenekelőtt a Hagyományok Háza he-
lyét és szerepét a díj odaítélésében – hiva-
tott segíteni. A díj odaítélését előkészítő mi-
nősítő versenyt szervező munkatársak egyi-
keként, valamint több kulcsszereplővel való
beszélgetés nyomán röviden a díj történetét,
a közelmúltban bekövetkezett változásokat
és a jelenlegi –rendelet által – erősen befo-
lyásolt adományozási folyamatokat igyek-
szem feltárni.

*

KIS NIM-TÖRTÉNET

A Népművészet Ifjú Mestere díj az első,
1970-ben kitüntetett díjazottaktól kezd-
ve napjainkig nagy presztízsű, a különböző
népművészeti műfajokban alkotó fiatalok
körében jelentős megbecsültséget kiérdemlő
állami elismerés. A díj kimagasló rangját az
indulástól fogva két fontos körülmény ala-
pozta meg. Egyrészt, az első időkől kezdve
a legelismertebb tudományos szakértők fel-
kérésével alakultak meg évről-évre a szakági
zsűbizottságok. (A teljesség igénye nélkül:
Martin György, Pesovár Ernő, Fél Edit, K.
Csilléry Klára, Halmos István, Olsvai Im-
re stb. a sor hosszan folytatható.) Másrészt
az 1970-es évek elején egyszerre induló és
frissen szárba szökkenő két jelentős új folk-
lorizmus-jelenség, a táncázmozgalom és a
tárgyalkotói mozgalom (*nomád nemzedék*)
azóta példaképekké váló emblematikus tag-
jaiból kerültek ki az első díjazottak. Mindezt
az évek során tovább erősítette az a ma már
magától értetődő folyamat, hogy az egyko-
ri Ifjú Mesterek a későbbiekben maguk is
szívkön viselve a díj fontosságát, jó szívvel
vállalták az újabb fiatal tehetségek minősí-
tését az állami kitüntetés odaítélése érdeké-
ben. [Olvasóink szíves figyelmébe ajánljuk a
*Táncház Egyesület által fejlesztett adatbázist,
amelyet a nepmuveszetifjumesterei.hu címen
találhatnak meg – a szerk.]*

Ezeket a táncázás, kézműves körökben
jórészt közismert fentieket azonban érdemes
az állami kitüntetések (bürokratikus) rend-
szerének oldaláról is megvizsgálnunk. Lás-
suk tehát mindezt egy másik szemszögből!

Fotó: Dusa Gábor (2015)

Nem győzzük hangsúlyozni, hogy ezt az ál-
lami díjat az az évtizedek óta fennálló gya-
korlat tette egyeduralkodóvá és folklorizmusmozgal-
maink számára értékké, hogy figyelembe
vette a díjra jogosultak körének azt a kor-
osztályi sajátosságát (35 év alattiak!), hogy
még nem rendelkez(het)nek hosszú múltbéli
szakmai munkássággal, viszont annál in-
kább előremutató tehetséggel. Éppen ezért
kezdettől – az egyéb állami kitüntetésekkel
szemben – a pályafutást méltató-dicsérető fel-
terjesztés helyett a díj odaítélésének folya-
matát pályázathoz, azaz minősítőhöz, sőt
versenyhez kötötte. Így a Népművészet If-
jú Mestere díjat nem *megkapni* lehetett, ha-
nem *elnyerni*.

A kezdeti időkben a díj odaítéléséhez a
népművészet területén tevékenykedő tehet-
séges fiataloktól, népzeneészekről, néptánc-
soktól, kézművesektől, mesemondóktól a
jelentkezéskor szakmai életútjukat röviden
bemutató önéletrajzot és rövid szakmai le-
írást (mai szóval motivációs levélnek mond-
hatnánk) kellett beadniuk a KISZ Közpon-
ti Művészegyüttesének szervezői felé, majd a
tárgyalkotói- és színpadi zsűrizésen döntöt-
tek a nyertes pályázók személyéről.

Az elmúlt több mint ötven év során foko-
zatosan egyre komolyabb elvárásoknak kel-
lett megfelelniük a mindig nagy számban
jelentkező fiataloknak. A kétezres évek for-
dulóján a kritériumrendszert megújító, elő-
remutató változások történtek. A területet
gondozó szakemberek előbb a Magyar Mű-
velődési Intézet Népművészeti Főosztályán,
majd 2001-es megalakulása után a Hagyo-
mányok Háza kötelékében feltették a kér-

dést: kit nevezhetünk „Ifjú Mesternek”, mi-
lyen tudással, attitűddel, elhivatottsággal
stb. kell rendelkeznie a cím birtokosának?
Az egyes műfajokban, kategóriákban eltérő
módon megfogalmazott, fokozatosan, több
ízben átdolgozott és csiszolt kritériumrend-
szer nyújtott iránymutatást a díj elnyerésé-
re a különböző szakterületek sajátosságainak
figyelembevételével. Ezek alakulása nyomon
követhető az évről-évre kiadott pályázati fel-
hívások szövegében. Az életrajz mellé már
nem motivációs levelet, hanem egy komo-
lyabb írásbeli dolgozatot kellett benyújtani a
pályázóknak a kétezres évek elejétől. A zsűri-
zés szempontjainak egységesítésére pontozó-
lap készült szakterületenként a pályamunka
elbírálásához.

A zsűri tagjai az elmúlt két évtizedben
dolgozatot bíráltak, pontozólapot töltöttek
ki, szóbeli és írásbeli értékelést adtak és jegy-
zőkönyvvel csatolt felterjesztést fogalmaztak
meg az egyes jelöltekkel kapcsolatban. Ezen
bírálati metódus során a zsűri tagjai részben
a különböző dialektusokban való jártasságot
várták el, máskor pedig éppen az adott ha-
gyományanyag mélyfúrászerű megismeré-
sének és bemutatásának képességét kérték
számon a fiatal jelentkezőktől. A Népművé-
szet Ifjú Mestere díj rangját ez a kettős elvá-
ráson alapuló, kétlépcsős bírálati eljárásrend
emelte tovább mind a mai napig. Mi kell ah-
hoz, hogy esélyes legyen egy fiatal népmű-
vész az Ifjú Mester címre? Írj egy olyan szak-
mai dolgozatot kedvenc témádban, mely-
ben bemutathatod tereptapasztalataidat, sa-
ját kutatómunkádat, szakirodalmi jártassá-
got, majd ezek után, – ha érdemes vagy rá

– a gyakorlati forduló során mérettetheted meg tárgyaidat vagy előadóművészi képességeidet! Mindezek után a kétfordulós minősítés alapján (dolgozat és gyakorlati bemutató) terjesztenek a miniszteri kitüntetés középdíjára. A kiírás tehát folyamatosan, előnyére változott, ami tovább fokozta az iránta való vágyat a jelentkezőkben. Népművészet Ifjú Mesterének lenni rang lett mind a tárgykötők körében, mind – az egyébként számos díjjal és minősítő versennyel rendelkező – népművészet és néptáncos körökben.

*

NIM-VÁLTOZ(TAT)ÁSOK

A 2010-es évek során több kedvezőtlen változás történt a Népművészet Ifjú Mestere díj kapcsán. Adományozásának törvényi feltételeit a minisztérium többi közép-díjával együtt, egy csomagban szabályozták. [A díjat e cikk írásakor is hatályban lévő, az emberi erőforrások minisztere által adományozható elismerésekről szóló 26/2016. (IX.8.) EMMI rendelet szabályozza.]

Az új jogszabályi környezet alapjaiban változtatta meg a díj odaítélésének módját, összeharva, helyenként figyelmen kívül hagyva annak fent röviden vázolt, az elmúlt évtizedekben kialakult/kialakított rendszerét. Első lépésben új helyzetet teremtett a magyar állami középdíjak odaítélésének új

raszabása. Az életbe lépett új szabályozás értelmében a felterjesztéseket a minisztérium által négy évre megválasztott – elvben anonim – díjbizottság bírálja el. A Népművészet Ifjú Mestere díj esetében ez a változás azt jelentette, hogy a bírálat- és javaslatkötet két szintűvé vált: a pályázatokat elbíráló szakértői zsűri után a Hagyományok Háza hivatalos felterjesztésében javaslatot tesz a jelöltekre, majd ezt követően az emberi erőforrások minisztere által felkért díjbizottság teszi meg javaslatát, a kapott értékelés alapján, ám joga van azt felülbírálni. Az öt fős minisztériumi díjbizottság és a HH évről-évre a jelentkezők műfaji sajátosságaihoz igazított szakmai zsűrijének munkája, kompetenciái, hatáskörei nincsenek összehangolva, a döntések nem átláthatóak, ilyen módon félreérthető, a népművészeti közvélemény számára visszatetsző, nehezen kezelhető helyzetek alakulhatnak ki.

Ennél is súlyosabb probléma lett, hogy a rendelet módosításakor – a többi minisztériumi díj adományozásának összehangolása szándékával – kikerült a szövegből az a korábbi évtizedes gyakorlat, mely a Népművészet Ifjú Mestere díj odaítélését pályázathoz köti, melynek kizárólagos lebonyolítója a Hagyományok Háza. A jelenlegi jogszabályi környezet megengedi, hogy a Hagyományok

Házában megtartott versenyt kikerülve, pusztán felterjesztés alapján kapjon díjat valaki. Mondanom sem kell, ez milyen devalváló erővel hat a fél évszázados gyakorlatra.

A harmadik, szintén fontos probléma pedig a kiosztható díjak számának csökkentése. A korábbi *tizenöt* kiosztható díjat két lépcsőben lecsökkentették *hét*, illetve a jelenlegi *öt* adományozható díjra. Ennek hatására szinte minden kategóriában mérséklődött a pályázók száma is, hiszen sokan így lehetetlennek érezték e rangos cím megszerzését. Könnyűszerrel belátható, hogy a kiosztható öt cím édeskeves, ha a sokféle népművészeti műfaj felől tekintünk erre a számra: huszonnyolcféle különböző kézműves mesterség, továbbá a népi előadóművészet területén népi ének, hangszeres népzene (legalább öt-nyolc fajta hangszerrel), néptánc és népmesemondás pályázóinak kell évről-évre megmérettetnie. Ebből a merítésből nincs az a szakértői testület, amely megnyugtató, igazságos döntést tudna hozni. Gondoljunk csak bele, hogy egy gyönyörű szironyozással gazdagon díszített bőrtárgyat hogyan is tudna bármilyen szakmai zsűri vagy minisztériumi díjbizottság összehasonlítani egy gyimesi keszervessel vagy egy magyarvistai legényessel?! Konszenzusosan.

*

LEVELEK, FOLYAMODVÁNYOK, PETÍCIÓK – JAVASLATOK

A kialakult helyzetre a Hagyományok Háza kezdettől igyekezett proaktívan reagálni. Bár választhattuk volna azt az utat is, hogy inentől kezdve mint egyik felterjesztő a sokból, nem hirdetünk pályázatot, csak főigazgatói aláírással, pecséttel támogatjuk az arra érdemeseket egy nyilatkozattal és várjuk a minisztériumi döntést évről-évre. Ehelyett a Hagyományok Háza – egyfajta fél évszázados jogszokásként – továbbra is minden évben megszervezte az előválogató minősítőt, a táncházas és tárgyalkotói közösség elvárásainak megfelelően, valamint – bízva a törvényi korrekció mielőbbi végrehajtásában – a folytonosság biztosítása végett. Ez a felemás helyzet viszont azt eredményezte, hogy a nyilvánosságra nem hozható pályázati eredmények miatt, a végeredménnyel gyakran joggal elégedetlen szakma a Hagyományok Házát és annak munkatársait hibáztatja. Sajnálatos módon az elmúlt évek során az érdeklődőktől, a pályázókon át egészen a zsűritagokig sokan és egyre gyakrabban háborodtak fel egy-egy végleges döntésen. Szinte minden szakágban érvényes, hogy ma már nehezen találunk megfelelő szakértellel rendelkező, köztisztelőben álló zsűritagot. Számos szakemberünk ugyanis nem vállalja a minősítést azzal a kilátással, hogy szakmai véleményét a későbbiekben teljességgel figyelmen kívül hagyhatják. Az elmúlt években a Hagyományok Háza főigazgatói a munkatársak bevonásával többször is hivatalos levélben szorgalmazták a kialakult helyzet megoldását. Nem panaszeleveleket fogalmaztunk, hanem a nehézségek számbavételével, azokra megoldási javaslatokat soroltunk fel, egy ízben a (volt és jelenlegi) zsűritagjaink és egykori Népművészet Ifjú Mestere címmel rendelkezők nagyszámú aláírásával megtámogatott nyilatkozatot (petíciót) küldtünk a minisztériumi illetékesek számára – mindeddig kevés eredménnyel. Bízva a változásban, az alábbiakban ezeket a javaslatainkat foglalom össze.

Tudomásunk szerint az állami kitüntetések szabályozó „díjrendelet” újraindítására mostanra a minisztériumi szándék is megfogalmazódott. Új főigazgatónk mindenképp elkötelezett, hogy az éppen újjáalakuló kormányzati struktúrában az új kulturális tárca vezetőivel (államtitkári és miniszteri szinten) egyezsége jusson, képviselve a magyar folklorizmusban tevékenykedők egészét. Ebben, a számos másik díj rendezése mellett, a Népművészet Ifjú Mestere díjak számának emelése is napirendre kerülhet. Ennél is fontosabbnak tartjuk a minisztérium munkatársainak és döntéshozóinak egyetértését megnyerni annak, hogy sikerüljön a dí-

Fotó: Dusa Gábor (2015)

jak odaítélését szabályozó végrehajtási rendelet korrekciója, melyben az ügymenetet, a pályázattal folyamatát lehet pontosítani és körültekintően megfogalmazni.

Elsőként javasoljuk a minisztérium számára, hogy a készülő jogszabály-módosításba vonják be a Hagyományok Háza szakembereit! Amennyiben lehetőség van rá, kapják meg a jogszabálytervezetek szövegeit, hogy szakmai ajánlásokkal tudjuk segíteni a minisztériumi jogalkotók munkáját. Rögzíteni szükséges a díj elnyerésével kapcsolatos ügyrendet, benne a Hagyományok Házában évente lebonyolításra kerülő pályázattal teljes menetével (dolgozatok bekérésétől, bírálatától a színpadi bemutatón keresztül a végző sorrendet tartalmazó jegyzőkönyveken át a felterjesztésig). Vissza szeretnénk állítani a Népművészet Ifjú Mestere díj presztízsét évtizedek alatt megalapozó gyakorlatot: a díj adományozása nem pusztán felterjesztéshez, hanem azt megelőző pályázathoz, egyfajta minősítőhöz kötött kell legyen újra. Ennek kizárólagos lebonyolítója újra a Hagyományok Háza kell legyen, a területet gondozó kiemelt nemzeti intézményként.

Javasoljuk továbbá a kiosztható díjak számának újbóli tizenötre emelését! A díj több mint ötvenéves múltjából tisztán látszik, hogy a cím elnyerésének sorsdöntő szerepe van mind az egyéni szakmai életpálya, mind az utánpótlás biztosítása, ezáltal pedig a népművészet továbbélése szempontjából. Társadalmi érdek tehát, hogy minél többen pályázzanak. Indokolja mindezt az a tény is, hogy a magyar állami költségvetés szempontjából szinte elhanyagolható összegben, ennek a címnek eszmei értéke van, nem az odaítélhető összeg (a pénzjutalom mértéke az illetményalap tizenkétszerese) vonzza elsősorban a pályázókat, hanem az a szakmai elismerés, rang, amit e címek birtokosai az elmúlt évtizedekben kivívtak. Korábbi javaslatainkban érveltünk amellyel is, hogy

a Népművészet Ifjú Mestere cím a későbbi életmű megkoronázásaként adható Népművészet Mestere Díj előszobája, tehát értelemszerűen a jelenleginél sokkal több ifjú mester díjat kellene odaítélni évente, hogy a későbbi életműdíjnak kellő létszámú jelöltje legyen, szélesedjen az a kör, akiből ezen a területen a legmagasabb elnyerhető cím adományozottjai kikerülhetnek.

Fontos kérdésnek tartjuk a minisztériumi díjbizottság és az általunk évente összehívott (a szakágakhoz igazított) zsűri munkájának összehangolását. Ne fordulhasson elő az, hogy egy „nálunk” magas pontszámmal felterjesztett pályázó ne kaphassa meg a címet azért, mert a minisztériumi díjbizottság felülbírálja a szakági-szakmai alapon hozott felterjesztési sorrendet. A Hagyományok Háza mint lebonyolító intézmény kezdeményezi, hogy amennyiben az állami jogalkotói szándék szerint a középdíjak elbírálását segítő díjbizottságok munkájára továbbra is szükség van, a Népművészet Ifjú Mestere díj mindenkor bizottsági testületének összeállításába javaslattevői lehetőségünk legyen. Praktikus szempontok miatt is érdemes volna, hogy a díjbizottságban egy fő a HH szakmai munkatársa legyen, ezzel garanciát vállalva a minősítő eredményeinek figyelembevételére. Végezetül felajánlottuk levelünkben azt is, hogy a díjbizottságban végzett feladatok pontos leírását, szabályozását szívesen elkészítjük: ügymenet- és feladatkezelési segédlet kidolgozását a mindenkor felkért kuratóriumi tagok számára.

Javaslatainkat az országos népművészeti szakmai szervezet egyetértésével alakítottuk ki, munkatársainkkal és szakmai partnereinkkel közösen hisszük, hogy a jelzett problémák mihamarabbi orvoslása egyben a hagyományos paraszti tudás átörökítése folyamatának megkönnyítését is jelenti.

Varga Máté

Hagyományok Háza, osztályvezető

Az ibolyászó leán

„Ez igaz történet. Várja el, hogy mondjam el, hogy vót!”

Az embernek minden reggel tűnt el a leánya, nem tudták, hogy hova ment, s közbe' odajárt, ki az erdőbe, az erdőpásztorral szeretkezni.

Egyik nap kiment az ember arra a helyre. A leány azt hitte, hogy a szereteje, távolról nem ismerte meg, hogy az apja jött ki erdészruhába', s hívta magához:

Jó reggelt, te szép leán,
Mondá a vadász!
Jó reggelt, te szép leán,
Mit keressz te ily korán,
Ebb' az erdőbe,
Ebbe a sűrűbe!

Ibolyászni jöttem én,
Mondá a kislány,
Ibolyászni jöttem én,
Szeretőmet várom én,
Ebb' az erdőbe,
Ebbe a sűrűbe!

Kösd a lovat a fához,
S te meg gyere babádhoz,
Ebbe a sűrűbe,
Ebbe az erdőbe.

Puskámtól sem mehetek,
Mondja a vadász,
Puskámtól sem mehetek,
Szeretőd se lehetek,
Ebb' az erdőbe,
Ebbe a sűrűbe!

Hadd a puskát a fűbe',
S te meg ülj az ölembe,
Ebb' az erdőbe,
Ebbe a sűrűbe!

Kutyámtól sem mehetek,
Mondja a vadász,
Kutyámtól sem mehetek,
Szeretőd se lehetek,
Ebb' az erdőbe,
Ebbe a sűrűbe!

Puskalövés hallatszott,
S egy szép kislány elaludt,
Ebb' az erdőbe,
Ebbe a sűrűbe!

Nyisd ki asszony kapudat,
S halva hozom lányodat,
Abból az erdőből,
Abból a sűrűből.

Diófából koporsót,
Mondá a vadász,
Diófából koporsót,
S falevélből takarót,
Abból az erdőből,
Abból a sűrűből.

Így történt. Az apja nem akarta, hogy az-
zal az erdészrel jóba legyen a leánya. Mi
a tanulság? Ne menjünk az erdőbe ibolyát
szedni! (Elmesélte Galaczi Eszter, gyi-
mesközéploki kenőasszony [a csontkovács
erdélyi, falusi megfelelője], 2005. augusztus
30-án, Ábrahám Judit és Bodon Korné-
lia társaságában, Gyimesközéplokon.
Lejegyezte Ábrahám Judit.)

FRISS, TAVASZI ÖNTÖTT SALÁTA, GALACZI ESZTI NÉNI MÓDJÁRA

Ezt otthon ki lehet próbálni, mert hamar
megy, s csak saláta, tej, szalonna, zöld hag-
ma kell héza. A lábosba szalonnát kockázunk.
Mikor megpirult kicsit, s zsírt eresztett, akkor
a hagymaszárat megvágjuk apróra, s beléke-
verjük. Kicsit megdinsztelődik, s egy-két tojást
rea ütünk, összekeverjük, az is a hagymával
megpirul. Feleresztjük a savanyú tehén tejjel.
A salátát közbe megmossuk, felaprítjuk. Ami-
kor a tej fellobant, belétezzük a salátát, soká-
ig nem főzzük, hogy ne főjjen szét a saláta. Én
jobban szeretem, ha nyersen egy kicsit herceg
[serceg, ropog]. Ha édes tejjel főzzük, akkor es
jó, csak, amikor fellobog, le kell venni a fütő-
ről, nehogy kifusson, kicsit csendesedjék meg, s
aztán ecetet tölteni hezza, s az úgy-e megsava-
nyítsa. Jó étvágyat hezza!

TÁNCHÁZAK
ÉJSZAKÁJA

TÁNCHÁZ EGYESÜLET
FONO
30 ÓRÁS ÉG
nka

TÁNCHÁZAK ÉJSZAKÁJA
XXXIII. Országos Szezonnyitó Táncház
2022. szeptember 10.
Fonó Budai Zeneház
1116 Budapest, Sztregova u. 3.

TÁNCHÁZ EGYESÜLET Tel.: (1) 214-3521 www.tanchaz.hu

„Az embernek azt kell csinálnia, amit a sajátjának érez”

Interjú Dresch Mihállyal

Negyven éve formálja a magyar jazz világot, de népzenei körökben is megkerülhetetlen jelenség. A népzene és a jazz szeretete párhuzamosan alakult ki benne, ám a saját zenei stílusa ellenére a mainstream jazztól sem távolodott el. Dresch Mihály a magyar jazz alakulása és a táncházmozgalom mellett rocklegendákról, popzenéről, díjakról, a hangszer és a zenész közötti kapcsolatról, zenéhez nem köthető szenvedélyéről és szorongásról is mesélt.

– *A népi vonalon az első Sebő–Halmos lemez okozta nálad az áttörést. Egyből elkezdted utána táncházakba járni?*

– Nem rögtön, hanem rá egy-két évre. Valamiért nem értesültem róla, hogy van táncház, de a zene magával ragadott. Sátrak voltak felállítva a Váci utcában, ahol főleg könyveket árultak, de lemezeket is. Ez a Sebő–Halmos lemez szólt, amikor én arra sétáltam. Gyorsan megvettem, és nem is bántam meg, mert az egy nagyon jó antológia volt. Később, amikor már zenélgettem, akkor mondta egy ismerősöm, hogy van ám táncház is. Elmentem a Molnár utcába, és ott hallottam először ezt élőben. Aztán beszippantott: jártam a Kaszák Klubtól kezdve, az FMH-n át mindenhová, ahol táncház volt.

– *Milyen táncos élményeid vannak?*

– A széki tempót megtanultam, és tudok egy kicsit palatkait táncolni. A széki páros táncokat is ismerem, a lassút, a négyest és a csárdást is, de a hétléppel és a porkával mindig kínlódtam, valahogy azok nem jöttek össze. Amit akkor megtanultam, azokat tudtam is. Föl is mertem kérni a lányokat táncolni. De legtöbbször azt csináltam, hogy beültem a sarokba és figyeltem, ahogy táncolnak, néztem, ahogy zenélnék, élveztem az egésznek a milőjét.

– *A magyar jazz történetét végigkísérted. Mennyire volt ez a műfaj a rendszerváltás előtt underground vagy rosszfiús?*

– Ha rosszfiús nem is, de mindenképpen a partvonalon kívüli, megtört műfaj volt. De szabadabb is volt, mint egy csomó minden más. Nem szólt bele senki, pedig akkor sok mindenbe beleszólt ám a politika. Egy polgári munkahelyen sokkal ellenőrzöttebb volt minden. Én szabad voltam a jazz világában. Már a nyolcvanas években azt játszott az ember, amit akart. Úgy csöppentem bele ebbe a világba, hogy a konzi mellett mindenféle koncertre jártam. Az akkori elég erős, lüktető zenei életet el tudtam csípni. Szerettem Szakcsi Lakatos Béla koncertjeit, illetve volt Kőszegi Imrének egy nagyon jó zenekara, a Kőszegi Rhythm and Brass, és a Syrius Hajókra is eljártam. Konzis koromban ismerkedtem meg Szabados Györggyel, aki egy teljesen más irányt tárt elém. Éreztem a mélységet ebben a Szabados-féle gondolkodásban. Lassan odacsapódtam az ő körébe. Míg más jazz-zenekaroknál Amerika, Amerika és Amerika ment, Szabadossal a magyar népzeneről, a magyar kultúráról, a történelmünkről és Erdélyről beszélgettünk sokat. Ez már végképp egy alternatív irányzat, egy egészen más látásmód, de nekem tetszett. Én ezen az úton indultam el, ami lehet, hogy nem mindenkinek tetszett. Közben én játszottam sztenderdeket is, mint mások. Olyan különös eset voltam, hogy én nem szakadtam el egyik táborától sem. Értékeltem mind a két irányzatot. Próbáltam magamban szintetizálni.

– *Milyen zenei irányzatok vannak, amelyeket ma szívesen hallgatsz?*

– Mostanában, mivel vidéken lakom, ritkábban járok be a városba, de régebben sok koncertre és színelőadásra eljártam. Maga az élő műfaj foglalkoztat; amikor eleven emberek adnak elő, az már önmagában jó. Még ha nem is sikerül jól egy színházi előadás vagy egy koncert, az mégis egy számomra fontos élmény. Nagyon lelkes közönség tudok lenni. Nem úgy ülök be mint zenész, hanem tu-

dom értékelni magát a hangulatot, az áramlást. Otthon pedig YouTube-on szoktam koncerteket hallgatni, mert ott van kép is. Ettől kicsit hajaz az élő műfajra.

– *A klasszikus zenétől egészen a popzenéig mindenevő vagy?*

– Nem érdekel a pop. Ha az autóban bekapcsolom a rádiót, mert meg akarom hallgatni a híreket, politikai elemzéseket, rögtön jön a popzene. Célzatosan nem hallgatom, sőt igyekszem elkerülni. Azt gondolom, hogy nem is jó irányba megy; gyártják. A tendenciával van gondom, ahogy a média használja. Tisztelet a kivételnek! A média formálni akarja az ízlést, de nagyon egysíkúan teszi azt. Ez nagyon érződik, és engem ez irritál. Erre én nem vagyok kíváncsi.

– *A te korosztályodra jellemző, hogy a feltörekvő rock-klasszikusokkal alakították az ízlésüket. Ezzel szemben te elmentél a jazz irányába.*

– De az más. Akkor hallgattam rockzenét én is – nem is lehetett kikerülni –, de azok jók is voltak. A Led Zeppelin vagy a Deep Purple korai albumai még olyanok voltak, ahol van egy-egy hosszú szóló, vagy voltak benne experimentális részek. Nem pedig, mint ma, hogy beskatulyázzuk a zenét egy A B A formába refrénnel, s akkor le van tudva, le van butítva a dolog. Régen a zenéről szólt a zenei világ. Tizenhét-tizennyolc éves koromban hallgattam ezt a fajta progresszív rockmuzsikát.

– *Van-e zenéhez nem köthető hobbid?*

– Az utóbbi tíz évben a magyar borkultúra nagyon nagy fejlődésnek indult. Szeretem a jó vörösborokat, de nem ez a lényeg. Inkább az hangsúlyos, hogy nagyon szeretem a vadvizet. Valószínűleg azért, mert rák vagyok. Ez egy szenvedélyem. Bármikor, ha tudok, lemegyek a Velencei-tóra és úszom egyet. Hidegben is. Ha süt a nap, és már 7-8 °C-os a víz, akkor biztosan belemegyek és úszom egyet. Van, hogy januárban is belemegyek, jön egy robbanó érzés, kijövök gyorsan, megtörölközöm, felöltözöm. Ez egy furcsa szokásom. Nagyon jó kihívás. De van hajlamom a famunkához is. Szívesen megcsinálok kisebb bútormunkákat. Nem ijedek meg, ha valamit be kell csavarni valahova. A hangszeremet is meg tudom csinálni. De eléggé szakbarbár is vagyok. Főleg a saját zenémmel. Nagyon sokat bajlódom a zenémmel, gyakorlok, sokat bíbelődöm a hangszereimmel. Illetve a saját bejáratú hangszerem, a fuhun is egy nagyon érzékeny dolog. Mindig a sípokkal variálok. A feleségem tudna erről mesélni, hogyan szállnak el így délelőttök.

– *A hangszer és a zenész közötti viszony egy fúvós hangszer esetén olyan, mintha a zenész testének a meghosszabbítása lenne. Valóban bele tudod fújni a lelket a hangszeredbe?*

– Igen. A szufizmus szerint az Isten lelke szólal ekkor meg. De azt gondolom, a hegedű is vagy bármely más hangszer is a test meghosszabbítása tud lenni. Akkor jó a zenész, ha annyira elemien idomulnak egymáshoz a hangszerével, hogy létrejön egy olyan egymásra hatás, ami egy teljes egészet alkot. Addig kell gyúrni, amíg az ember azt nem érzi, hogy felveszi a hangszert és minden porcikáját úgy ismeri, mint a testét. Ha ide nyúl, akkor ez fog történni, ha oda, akkor az. Tényleg olyan, mint egy testrészt. A fúvós hangszereknél ráadásul a szánkkkal manipuláljuk a hangszert, a nyelvvel alakítjuk a

ritmust. Ha beveszel a szádba valamit, amivel hangokat adsz ki, az egy nagyon szerves dologgá válik.

– *Ki tudsz emelni kedvenc turnét?*

– Volt egy időszak a nyolcvanas években amikor az első zenekarommal sokat játszottunk Németországban. Azok az utak nagyon fontosak voltak. Az egyik ilyen utunk során Kölnben készült az első lemezünk „Sóhajkeserű” címmel. Később készítettünk Archie Shepp, nagyszerű afroamerikai muzikus-sal egy albumot. Ennek következményeképp vele együtt újra jártunk külföldön. Ezek nagyon jó élmények. Ő már akkor egy nagy legenda volt a jazz világában. Nagyon nagy személyiség. Sokszor voltunk a párizsi New Morning nagynevű jazz klubban. Az is nagy élmény volt, hogy játszottunk az avignoni fesztiválon, a pápai palotában Archie Sheppel. Aztán több ízben játszottam Chris Potter szaxofonossal is.

– *Ezek adtak plusz drukkot?*

– Igen, ezek ünnepi dolgok. Nem hétköznapi, komoly személyiségek. Ha az ember felmegy a színpadra egy ilyen zenész mellé, lehet érezni a kisugárzását.

– *Izgulós vagy?*

– Nem, de olyan előfordul, hogy elkezdek szorongani. Nem attól félek, hogy ki kell állni emberek elé, hanem olyan technikai dolgokon, hogy milyen lesz a hangosítás. Maga a zenélés nem okoz szorongást.

– *Az elején sem okozott?*

– Kicsit szétszórt voltam, és volt olyan, hogy elfelejtettem részleteket a zenéből. Ez talán azért lehetett, mert később kezdtem a zenével foglalkozni. Tizennyolc éves voltam, amikor aktívan elkezdtem zenélni, de ezt el kellene kezdeni legkésőbb 7-8 évesen. Sok mindent le kellett küzdeni, sok minden nem volt automatikus.

– *Mostanra bőven behoztad a kortársaidat.*

– Igen, be lehet ezt hozni, de az első időkben hátrányosan érintett, hogy nem képeztem magam gyerekkoromtól. Szembesültem olyan dolgokkal, amiknek be kellett épülnie.

– *Most már viszont szép számmal kaptál szakmai elismerést. Hogy a legfrissebbeket említsem csak: Kossuth-díj, illetve a Fonogram – Magyar Zenei Díj hazai jazz albuma vagy hangfelvétele kategória idei nyertese a Dresch Quartet „Árnyékban” című lemeze.*

– Igen. Furcsa, kicsit megfjejthetetlen. Szinte minden díjat megkaptam. Nem tudom, ez miért van. Persze örülök, de már talán kicsit sok is. Nem dolgoztam még föl. Talán nem is akarok ezekkel annyit foglalkozni, de kétségtelen, hogy egy Kossuth-díj jelent valamit. Az, hogy ennek a birtokosa vagyok, az még dolgozik bennem, és még nem találta meg a helyét.

– *Tesz rád terhet?*

– Nem érzem tehernek.

– *Érdekelnek a díjak?*

– Nem.

– *De visszajelzésnek nem rossz.*

– Hogyne. Én hajlamos vagyok arra, hogy magamat ne tartsam sokra. Ebbe bele is tudok sülyedni. Szkeptikus vagyok magammal szemben. Amikor jön egy ilyen díj, akkor elgondolkodom, hogy ezt most mér' is kaptam. Soha nem gondolkodtam díjakban. A mai trend az ez, hogy konkrét díjakat akarunk elérni. Én soha nem így gondolkodtam, mégis egy halom díjat kaptam. Talán az embernek azt kell csinálnia, amit a sajátjának érez, azt finomítani, megdolgozni, és akkor majd jöhetnek a díjak. Persze érvényesülni nyilván kell. De nekem például menedzserem sincs. Az elején, amikor Németországba jártunk sokat, volt egy jó szervezőnk, majd később is volt egy ilyen ember mellettem, de ő sajnos meghalt. Nekem a Fonó Budai Zeneház segít nagyon sokat.

Dresch Mihály (fotó: Orbán Miklós)

– *Szoktál elégedett lenni?*

– Ha egy jó koncert után úgy érzem, hogy olyan szinten tudunk zenélni, hogy nem elfáradtam tőle, hanem feltöltött, akkor igen. Amikor az egész olyan könnyű.

– *Szokott katarzisosod lenni a saját zenédőtől?*

– Egyre ritkábban. Fiatalon nagyon sokszor volt ilyen. Akkor még ordítottam, toporzékoltam. Annyira naiv és szabad voltam, hogy el tudtam szállni. Amikor az ember rendszeresen közönség előtt játszik, muszáj kontrollálnia magát. Az eksztatikusságból már leadtam, elkezdtem jobban a zenével foglalkozni. A finomságok kezdtek érdekelni. Nagyon sokszor megégettem magam azzal, hogy boldognak tartottak. Persze, amikor extázisba kerültem, akkor a zene is olyan volt, valamilyen szabad zenét játszottunk. Nem mindig értették, sokszor ütköztem falba. Csináltam én ezt jó sokáig, aztán észrevétlenül átalakultam. De attól még mindig is voltak és vannak zenei ideáim. Soha nem kereskedelmi céllal vágtam bele valamibe. Egyszer volt ilyen, de az is barátságból; amikor a Csík zenekarral játszottam. Ott is jól éreztem magam, még ha ezt sokan nem is hiszik el. Élveztem ott szólózni, élveztem, hogy kicsit kilépek abból a szűk körből, amiben én vagyok. Voltak vágyaim, elképzeléseim, és azokat csináltam. Most is így vagyok vele, hogy szeretem finomítani a dolgokat. Nem feltétlenül nagy hangokkal, hanem pont hogy visszahúzódom.

Vörös Eszter

(ritmuseshang.blog.hu, 2022. május 30.)

A magyar népművészet hírvivői

Beszélgetés Pál István Szalonnával, a MÁNE művészeti vezetőjével,
a Hagyományok Háza főigazgató-helyettesével

Zenészként segítette elő azt a szemléletváltást, hogy a falusi zenét nem kell feltétlenül „megművelni”, ma Pál István Szalonna a Magyar Állami Népi Együttes művészeti igazgatójaként a táncelőadások zenei felelőse, főigazgató-helyettesként a Hagyományok Háza stabilitásának őre.

– Volt valaha is választási lehetősége, vagy a Jóisten is népzeneésznek teremtette?

– A népzenevel, néptáncsal való foglalkozás soha nem volt kérdéses a családban, bár bevallom, én sokáig futballista akartam lenni. A szüleim alapjában véve klasszikus zenével foglalkoztak, karvezetők voltak, és amikor a próbákon fáradni látszott a társaság, édesapám párba állított bennünket, frissítésként táncolni kezdtünk. Ezzel párhuzamosan kezdtem hegedülni is, és miután megtanultunk három-négy ugróst muzsikálni, rájöttünk, milyen jó dolog is az élő zene, illetve élő zenével örömet szerezni a környezetünknek. Tizenhárom-tizennégy éves koromtól már pénzt is kerestem muzsikálással, a táncházakban való fellépéssel, amit Magyarországon tanultam, elkezdtem otthon is tanítani. Ungváron beleegyeztek, hogy Kárpátalján legyen magyar népzeneoktatás, en-

gem pedig rendes tanárként iktattak be, miután az ukrán oktatási rendszer erre lehetőséget nyújtott.

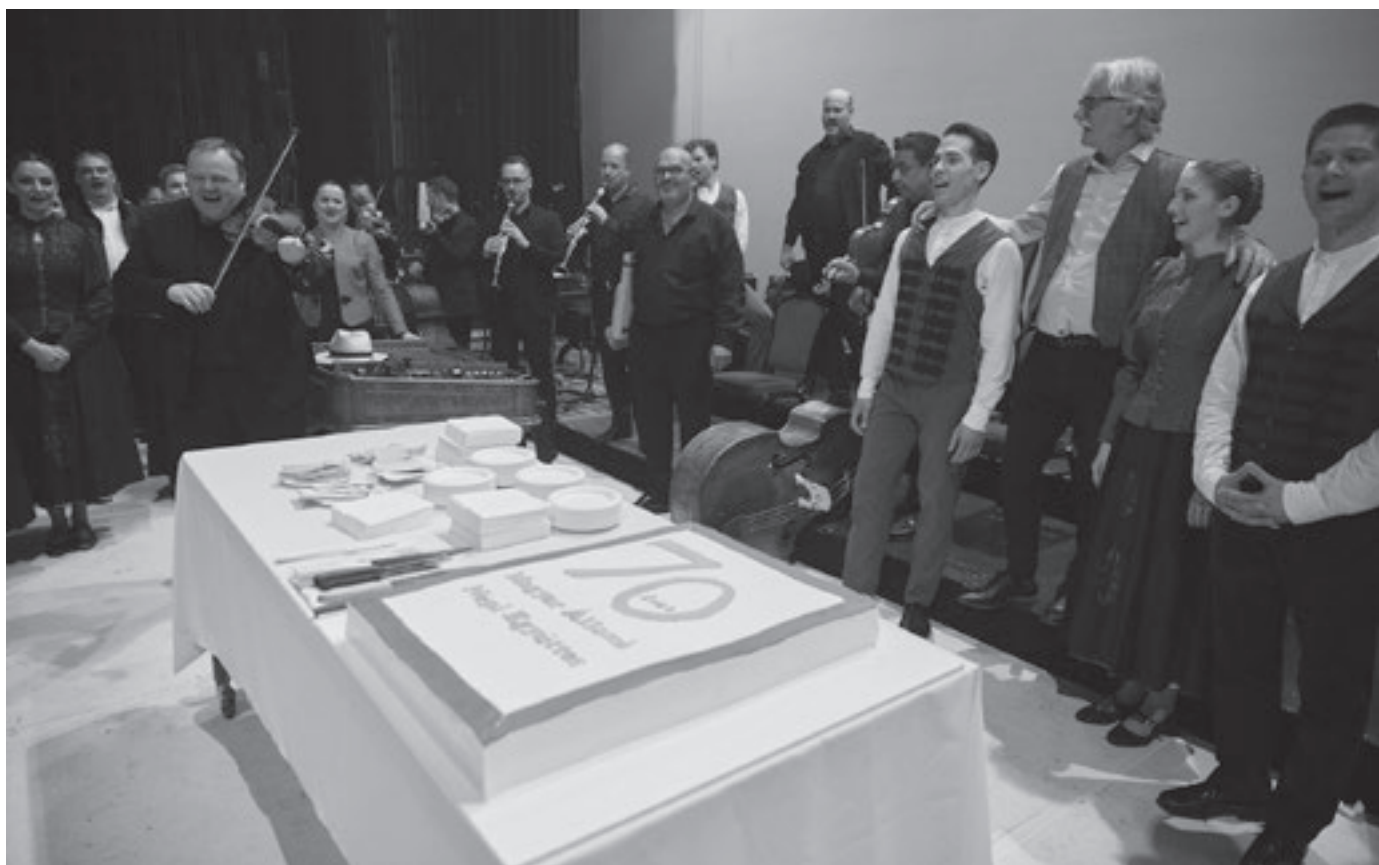
– A Magyar Állami Népi Együttes tagjává válni eleve cél volt, vagy véletlenszerű találkozás?

– Miután Debrecenbe kerültem a Református Gimnáziumba, ott már muzsikáltunk táncházakat, és én elkezdtem kikacsintgatni a budapesti táncházak felé is, az ezekért a fellépésekért kapott pár ezer forintból kollégista diákként már egészen szépen el tudtam éldegélni. Az egyetemem Pesten kezdtem, a Galga zenekar tagjaként sodródtam egyre közelebb az Állami Népi Együtteshez, előbb egy zenekari, majd egy táncszámban kerültem be az Állami repertoárjába. A legelső alkalommal, 1999-ben nem is jutottam fel a színpadra, az ügyelő, Vudi Lajos még nem ismert, és mivel nem engedett be akárkit, az első mu-

zsikálásomat a színpad mögött töltöttem. Akkoriban még Serfőző Sándor volt az igazgató, bementem hozzá, és elmondtam, hogy az Állami Együttesben szeretnék muzsikálni. Mire ő: nagyon örül, csakhogy épp nincs felvételi, és egyébként is nagy tudású zenészek állnak sorban. Jó, válaszoltam, egy évig szívesen maradok muzsikálni ingyen és bérmentve, azt követően térjünk vissza a témára. Így történt, a zenekar szívesen látott, a cigányzenekarba is beültem, Hacsaturjántól a széki négyesig mindent játszottam, irgalmatlan sokat kellett tanulnom. Aztán az együttes 2000-es japán turnéjára engem vittek ki egyedül hegedülni azzal, hogy ha minden rendben lesz, állásba kerülök. Állásba kerültem.

– Hogyan élte meg az együttes zenekara az akkoriban zajló zenei korszakváltást?

– A Magyar Állami Népi Együttes hajdani híres prímása, Berki Laci bá-

A „Múlthatatlan idő” című előadás bemutatóját követő társulati ünneplésen (fotó: Dusa Gábor)

csi a zenekarával már Sebő Feriék révén korábban is nagyon sok népzenei megtanult, más kérdés, hogy nem az autentikus változatában játszották, hanem feldolgozásként. Ez alapvető szemléletváltást jelentett, mert tudni kell, hogy a falusi cigányzenekarok mindig is felnéztek a városi cigányzenészekre. Magyarországon egyenesen tendenciaként érvényesült, hogy a tehetséges falusi zenészek Budapestre, a Rajkóba küldik tanulni a gyerekeiket, hadd legyen belőlük tanult városi zenész. Úgy érezték, a falusi zenét „meg kell művelni”, nem pedig az eredeti formájában játszani. A táncművelés meg épp az ellenkezőjére törekedett, ne színpadi műfajt csináljunk belőle, hanem próbáljuk meg úgy reprodukálni, ahogy azt a falusi zenész muzsikálta. Ezen az „értetlenkedésen” kellett túllépni. Azt hiszem, magamat is azok közé sorolhatom, akik beülve a nagyzenekarba muzsikálni, közelebb vittem a cigányzenészeket ehhez az átértelmezéshez. Persze ennek az volt az előfeltétele, hogy közben a magyar nótát vagy a kardtáncot is tisztességgel el tudtam játszani. Ma már nagyon sok autentikus zenét megszólaltató műsorunk van, amelyet a mi cigányzenészeink is magas színvonalon meg tudnak szólaltatni.

– *Hogyan rajzolja fel saját pályáját a MÁNE-ban?*

– Én már csak széklábakat nem faragtam, mióta 2001-től kezdődően az Állami Együttes tagja lettem. A MÁNE művészeti vezetői tisztségén túl 2021-től a Hagyományok Háza főigazgató-helyettesének is kinevezett az akkor már leköszönni készülő főigazgató, Kelemen László. De igazából attól tudom én megfelelően végezni a feladataimat, hogy a hegedülés mindig aktív része maradt az életemnek. Ennek az ellenkezője természetesen nem fordulhat elő, az irodámban is mindig ott a hangszer. Természetesen pályám valamennyi lépcsőfokának hasznát veszem, ha bármelyik hiányozna, jóval szegényebb lennék. Az út folyamán közvetlen tudást „szereztem be” például arról, hogyan kell a karhegedűsnek felnéznie egy prímásra, illetve a prímásnak hogyan kell viselkednie a karhegedűssel. A zenekarban tanultam meg vezetőnek lenni, és ez a tudás az intézmény szintjén is hasznosítható.

– *Milyen a tánckar és a zenekar közötti viszony: alá- vagy mellérendelt?*

Pál István Szalonna (fotó: Bege Nóra)

– A helyzet sokkal összetettebb. A MÁNE zenekara nem koncertező zenekar, hanem szinte kizárólag tánc kísérettel foglalkozik, így alapvetően a tánckar igényei határozzák meg a zenekar repertoárját. Az elmúlt húsz esztendő során az is jelentős hatással volt a tevékenységünkre, hogy a Ház főigazgatója, Kelemen László lényegében muzsikus és zeneszerző. Ugyanakkor jelentős rálátással rendelkezik a táncművelésre, de a klasszikus zeneirodalomra is, főleg Bartók Béla és Lajtha László útjait követve. Sok előadásunk zenéjét, illetve zenekari koncertünket ő állította össze. Ugyanakkor fontosnak tartotta, hogy mi vagyunk az utolsó együttes, amely még rendelkezik cigányzenekarral. Igyekeztünk olyan zenekari koncerteket közönség elé vinni, ahol ezt a sokszínűséget mutatjuk meg. Például a „Bonchida-Bécs-Budapest” című előadás, amelyben a városi zenekartól a falusi zenekarig tartó út ívét igyekeztünk felrajzolni. Mihályi Gáborral, a MÁNE vezetőjével már húsz éve együtt dolgozunk, így szavak nél-

kül is megértjük egymást. Az elején még szerkesztettem a zenét, mint például a „Hajnali hold” című produkcióban, a Kodály-műsorunkba már írtam is műveket, a „Csodaváró betlehemes” zenei anyagát pedig én írtam.

– *Miként zajlik egy-egy produkció összerakása?*

– Mihályi Gáborral érzések alapján alkotjuk meg a muzsikákat. Ő megírja a műsor dramaturgiáját, ideadja nekem, én egy idő után ismertetem vele az egyházzenei, népzenei, népi ének vázlatomat, esetenként javaslok neki egy-egy táncot, ami szépen átvezetné a történetet egyik zenei motívumból a másikba. Aztán „leütjük” az alapvető táncokat, amelyek az előadás magyát képezik, a zenékre megszületnek a koreográfiák, mi feljártsszuk az anyagot, ők elkezdnek dolgozni, és ha a folyamat során itt-ott még egy-egy daltam kívánczik, azzal kiegészítjük. Az egészre Gábor teszi fel az ívet, kiegészít, kér, és összerakja egyetlen műsorrá.

– *Főigazgató-helyettesként milyen feladatokra kell odafigyelnie az előadások zenei tartalmán túl?*

– Mindenekelőtt folyamatos együttműködésre Both Miklós főigazgatóval, a Hagyományok Háza anyagi stabilitásának biztosításától kezdve a különböző társaságok tevékenységének összehangolásáig terjedő témakörökben.

A szakmai minősítések folyamatának megreformálását is fontosnak tartjuk a Ház vezetőiből álló tanácsadói testülettel együtt. A Magyar Állami Népi Együttes legutóbbi húsz esztendeje nagyon szép periódus, természetesen nem tévesztve szem elől, hogy a fennállása hetven éve alatt az együttes mindig a magyar népművészet legmagasabb szintjét jelentette, mindig irányt mutatott. Miután például elkezdtünk mikroportokkal közlekedni a színpadon, rövideken nagyon sok együttes kezdte alkalmazni ugyanazt a hangosítási módszert. Hasonló volt a helyzet a vetítésekkel, a fénytechnikával is. Hatalmas a felelősségünk, hiszen a népművészet színpadi megjelenítésének meghatározó szereplői vagyunk. Arról nem is beszélve, hogy mivel a MÁNE fenntartója a mindenkori magyar kormány, természetes, hogy a világban mindenhová vinnünk kell a magyar népművészet jó hírét.

Csinta Samu

Élen haladni egy járható úton

Beszélgetés Mihályi Gáborral, a Magyar Állami Népi Együttes vezetőjével

Egyetemes érvényű művészi értéket létrehozni, amelynek megítélése nem nációfüggő, ugyanakkor erősíteni a magyarságtudatot, a nemzettudatot, tartja kötelességének és művészi víziójának Mihályi Gábor, a 2001 óta a Hagyományok Háza részeként tevékenykedő Magyar Állami Népi Együttes vezetője.

– A rendszerváltás előtt a hatalom kirakat-együttesének számított a Magyar Állami Népi Együttes, amelynek táncosként már ön is a tagja volt. Milyen volt a „mojszejevi” világ?

– Mint tudjuk, a hetvenes évek táncmozgalma az amatőr együttesek világában is új folklórszemléletet indított el. Ennek az atyja Timár Sándor volt, aki új pedagógiai módszerekkel, koreográfusi szemlélettel megújította a néptáncszínházi világot, és miután 1981-ben kinevezték az Állami Népi Együttes művészeti vezetőjévé, megváltozott az együttes repertoárja is. Ezért aztán kijelenthetem, hogy mi nem a Mojszejev-stílus világából léptünk át, Timár révén az együttes repertoárjában már létezett egy másik olvasat is.

– Milyen út vezetett odáig, hogy Timár nyomdokaiba léphetett?

– Közel negyven éve vagyok a társulat tagja, végigjártam a ranglétrát, a 24-es számtól az egyesig. Mindig nagy kitüntetésnek éreztem itt dolgozni, hatalmas szellemi-fizikai-érzelmi kihívásnak. Örömmel éltem meg a próbatermek gyötrelmét, ugyanúgy, mint azt a mágikus érzést, amikor az előadás végén felcsattan a taps. És ez változatlan, a 24. táncosként ugyanúgy a magaménak éreztem, mint az elmúlt húsz év során, amikor már nem a színpadon, hanem a nézőtér valamelyik szegletében hallom azt a furcsa hangot, amely visszaigazolja, hogy itt valami fontos történik. A táncművészetben amúgy nem egyedi eset, hogy egy táncos kilép az addigi világából, és az immár vezetőként megfogalmazott gondolatai a társulat számára is elfogadhatóvá válnak. Meredek lépés volt, amikor 1996-ban – Timár nyugdíjba vonulása után – egy reggelen, kilenc óra előtt öt perccel Serfőző Sándor igazgató leihívott magához, és azt mondta: van öt percem átgondolni, vállalom-e a művészeti vezetői megbízatást. A döntéshez ennyire sem volt szükségem, és bár még meglehetősen fiatalon, de néhány díjnyertes koreográfián már túl, talán nem véletlenül választott engem. Azt sem állítom, hogy megbízott művészeti vezetőként kezdetben nem voltak konfliktusaink a kollégákkal, a társulat azonban ismerte az addigi munkámat. Aztán 1998-ban Sebő Ferenc lett a művészeti vezető, én meg karigazgatóként vittem az együttes művészeti ügyeit. Sebő kialakított koncepcióval érkezett, a Hagyományok Házáról már mint reális lehetőségről beszélt. Pávai István vezetésével egyhamar megalapította a hagyományok gyűjtésével, illetve digitalizálásával foglalkozó osztályt, amellyel lefedték a munka szellemi alapjait. Serfőző Sándor legfőbb érdeme az volt, hogy ezt nem akadályozta meg, képes volt felismerni, hogy Sebő ismeri a Hagyományok Háza koncepcióját, és azt végig is viszi. Ebben a gondolati körben 2000 táján jelent meg Kele-

Mihályi Gábor (fotó: Schmidt Alfréd)

men László, aki egy év múlva vezetni kezdte a Házat, ő tekinthető a koncepció kidolgozása és kiteljesítése legnagyobb motorjának. Az alapok lerakásánál azonban egyértelműen Sebő játszott a főszerepet.

– Az ön számára melyik régió jelentette a legfőbb inspirációs forrást?

– Egyértelműen Erdély. Jászberény, ahol születtem és táncolni kezdtem nagyon korán polgárosodott város, ott gyakorlatilag nem maradt a népzene és néptánc szempontjából vizsgálható érték. Timár Sándor útmutatásai alapján nyilván Erdélybe mentünk először – a hetvenes évek második felét írtuk akkoriban – első utunk egy gyimesi szilveszterre vezetett, ahol százan táncoltak, Zerkulánál volt a táborunk, fénykorában volt, még tudott táncolni is, nemcsak zenélni. Kallós Zoli bácsival is összeismerkedtünk. Végigjártuk az összes tájegységet, természetesen, hogy onnan jöttek az első impulzusok, hiszen ott még élt valamennyire ez a kultúra. A Gyöngyösbokrétá mozgalomnak köszönhetően a magyarországi hagyományörző együttesek is kiváló erőben voltak, velük is jártam, aztán Felvidéket is felfedeztük, de a végtelen és elengedhetetlen szerelem Erdélyben szövődött köztem és a népi hagyomány között.

– Az együttest 2002 óta vezeti, azóta a mindenkori repertoár alakulása, alakítása az ön ízlése szerint történik?

– Maximálisan. Annak idején Timár mester többnyire a korábban a Bartók Együttesnél bejáratos úton vezette az Állami Együttest is. Értettük ugyan valamennyire Timár kompromisszumokra való hajlandóságát, de hát fiatalok voltunk, harapni akartunk, új világot teremteni. A járt utakon való sétálgatás egy fiatal számára kevés. Bizony kritikákat fogalmaztunk meg, bennem pedig kezdett kialakulni a kép, hogy ha én egyszer koreográfus leszek, milyen színpadi világot szeretnék teremteni. Sebővel nagyon jól együtt tudtunk gondolkodni, az azóta is folytatott koncepció elvi alapjait együtt raktuk le. A megvalósítás döntő módon az én feladatomból volt, de ez soha nem vezetett konfliktushoz, hiszen egyet akartunk. Például abban a tekintetben, hogy autentikusnak álcázott műsorból ne akarjunk népi revüt csinálni. Ha autentikus műsor, akkor próbáljuk megfogalmazni, mitől autentikus típusú, a dramaturgiáját, viseleteit, táncos mentalitását, táncos-zenész viszonyát, azt, hogy mit akarunk közölni vele, milyen a látványvilága. Különüljön el egy világzenére készített koreográfiától, ahol akár felvállaljuk, hogy súroljuk a show és a revü határát. Ugyanakkor csinálunk a néptáncot történeti szempontból vizsgáló műsorokat is. Így készült a „Táncos magyarok” című produkció, amely gyakorlatilag a honfoglalástól kezdődően színházi eszközökkel mutatja be a

Az „Idesereglik, ami tovatűnt” című előadás próbáján (fotó: Váradi Levente)

tánc történelmünket. És persze a kortársak, Bartók, Kodály, mai magyar alkotók reprezentálása, készüljenek olyan, vállaltan a magyar hagyományokból inspirálódó, összetéveszthetetlen kortárs előadások, amelyek egy magyar alkotócsapat szellemi termékei.

– *A rendszerváltást követően több alkalommal is felmerült a MÁNE felszámolásának, beolvasztásának ötlete, míg aztán a Hagyományok Háza rendszerébe való besorolással megszűnt ez a veszély. A fokozott biztonságon túl mit nyert ezzel az együttes?*

– Talán azt, hogy a hagyomány belátható és egyazon keretbe terelhető szegmensei együvé kerültek – ez volt Sebő Ferenc álma is. Természetesen bevallottan járulékos előnyt jelentett, hogy egy nagy intézmény által nyújtott védelmet is élvezhet ezáltal a MÁNE. Nekem megvolt a saját vízióm: mint a színpadi néptáncban gondolkodó embernek, kicsivel nagyobb a feladatom, több a küldetéstudatom. Azon túl ugyanis, hogy akár egyetemes érvényű művészi értéket hozok létre, amelynek megítélése nem nációfüggő, hanem ami a színpadon zajlik, az hatással van a nézőre, nekem magyarságtudatot, nemzettudatot is kell erősítenem. Valamiféle kohéziós, összetartó erőt is kell teremtenem a művészet eszközeivel.

Ugyanakkor, ha aktuális üzeneteket akarok közvetíteni, nekem is aktuálisnak kell lennem. Mindent elköttem, hogy az Állami Népi Együttes soha ne tűnjön múzeumnak, olyan kortárs együttesként akartam feltüntetni, amely azért kortárs, mert a jelen világban él. A fő gondolati kör marad a hagyomány, abból igyekszünk létrehozni XXI. századi művészetet. Hála Istennek túl vagyunk már azokon az időkön, amikor a Nikola Parov muzsikájára alkotott „Naplegenda” bemutatása után – képletesen szólva – el akart vinni a „folklorrendőrség”. Ma már ezek elfogadott dolgok, nekem azonban meg kel-

lett vívnom a harcot. Mert hát melyik a jobb? A nyáj közepén, annak langymelegében haladni együtt a többiekkel, vagy az élre állni, vállalva a botlás kockázatát, illetve azt, hogy hátulról fejbe váganak? Bizony, nagyon jó az élen haladni, és visszaigazolást kapni, hogy járható az az út.

– *Egy-egy produkció zenei anyagának megformálása a MÁNE-nél milyen mértékben múlik a művészeti vezetőn?*

– Teljes mértékben. Az előadások koncepciója tőlem származik, de természetesen mindig mindent átbeszélünk Pál István Szalonna művészeti vezetővel, zenekarvezetővel, ő is sűrűn jön javaslatokkal. Egy előadás „szövegének” kialakításakor mindenem rajta tartom a kezem, az persze megállapodás kérdése, hogy az „autentikus”, népi revüs vagy kortárs legyen. Ami a Szalonna profiljába illik, annak ő a zenei felelőse, de a „Szarvasénekhez” például csak a népzene-t kevésnek éreztük, Kelemen László írt hozzá zseniális, népzene-szerű kortárs zenét.

– *A MÁNE ma is a topot jelenti? Például táncostoborzásban?*

– Szerintem változatlanul jól hangzik a neve, nincs gondunk a toborzással. A hajdani értelemben ugyan nem használnám a kirakategyüttes minősítést, bizonyos kultúrpolitikai értelemben azonban változatlanul fontos szerepet töltünk be. A menedzserek sűrűn hívnak bennünket fellépésekre, de kultúrpolitikai küldetést is szívesen vállalunk, és számítanak is a szolgálatainkra. Például még jóval a háború előtti időkben a „Megidézett Kárpátalja” című előadásunkkal bejártuk Ukrajnát, azt követően külügyes barátaink azt mondták, egy ilyen előadással jóval többet lehet használni a magyar-ukrán kapcsolatoknak, mint tíz diplomáciai tárgyalással.

Csinta Samu

Előszó – I. rész

KÓKA ROZÁLIA: BUKOVINAI SZÉKELYEK A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN. FEKETE SAS KIADÓ, BUDAPEST, 2022

A mikor hatvan esztendővel ezelőtt először jutottam el Budapestről a székelyek közé, falvaikat járva, templomaikban gyönyörködve, a lakókkal beszélgetve leginkább és legjobban az az öntudat ragadt meg bennem, amit ott megtalálhattam öregben és fiatalban egyaránt. Nem mondom, hogy mindenkiben, de ha lehet az ilyesmit mérnickélni, hát úgy éreztem, hogy jóval több emberben találtam rá erre a tulajdonságra, mint Belső-Magyarország számos falusi közösségében. Még panaszait is – volt elég! – olyan emelt fővel tudták elmondani, hogy abban jóval több volt a remény, mint az odahaza hallottakban. Nem a megalázott emberek nyomorúságával találkoztam tehát közöttük, hanem a *nem az a legény, aki üti, hanem aki állja* elszántságával, a *ha csak lehet, essünk talpra* életrealitásával. Talán valamilyen szemüvegen át láttam őket? Lehet, hogy megtévesztett a körítés: a varázslatos táj, a fenyvesekkel borított hegyek, a habosra korbácsolt vízű patakok, a vadvirágos rétek minden képzeletet felülmúló pompája...?

Lehet, hogy torzították látásomat erdélyi témájú olvasmányaim, amik igazítottak: mit kell nézmem és talán azt is, hogy mit kell látnom? Lehet. De az érzés akkor is érzés volt, és azóta sem szűnt meg, nem kellett benne csalódnom. „A székely föld”, „a székely történelem”, „a székely nép” nem nagy szavak számomra, hanem egy nemzeti illúzió földre szállt valósága. Vigasztaló, hitünket visszaadó, reményeinket éltető levegőjének minden fuvallata.

Ez a levegő csapott meg, áradt felém a székelység bukovinai ágából származó Kóka Rozália népcsoportja sorsát bemutató könyvének lapjairól. Műfajilag is rendhagyó ez a könyv, jellegében leginkább talán László-Bencsik Sándor *Történelem alulnézetben* című könyvének jellegére emlékeztet, bemutatva, miként élte meg, élték túl több ízben is a szökőárként – cunamiszerűen – rájuk zúduló történelmi eseményeket.

Már maga az, ahogyan Erdélyből, Székelyföldről Moldvába üzte őket a sors! Az 1764-es esztendő januárjában, ágyútűz hajtotta ki őket otthonaikból, föl a télbe dermedt Kárpátokba, ahol úttalan utakon bolyongtak, oda, ahol azóta már barátságos falvakban éldegélnek – velem együtt – a részben belőlük származó gyimesi csángók.

Hogy aztán innen is továbbhajtsa őket a vétkesek megtorlásától való félelem, tovább-tovább, az ismeretlenül sem idegen Moldvába, ahol tudták, tudhatták, hogy

*„Vánszorgó kocsik hosszú sora,
Mentünk sehonnan valahova,
döcögünk sárban, úttalan utakon
a beszegzett ég alatt vakon...”*

(Tamás Menyhért)

már korábban odatelepített, odabujdosott véreikkel találkozhattak.

A székelyek nagyon számon tartják a származásukat. Ahogy a Moldvába és a Gyimesbe üzött, csángókká vált utódaik még nemzedékek múltán is apáról fiára hagyományozódó emlékezéssel beszéltek, hogy egy-egy család felmenői melyik csíki, udvarhelyi- vagy háromszéki településről menekültek a madéfalvi vérfürdőből. Azoknak az apokaliptikus eseményeknek a részleteit azonban még a hagyományaikra igen erősen emlékező székely közösségekben is lassan elmosta az idő, csak az élmény emlékét, a rémület, a szenvedés és a ragaszkodás érzését őrizték, őriznék továbbra is dalaikban, mondáikban, s talán szötteiseik és varrottaik motívumaiban is – ha tudnák még olvasni és értelmezni azokat az archaikus jeleket, motívumokat. De aztán az ő életükben is kezdett lábra kapni az írásbeliség. Nemcsak az, amit az ábécé-ből a gyermekek fejébe vernek, hanem amitől valahonnan, valamitől késztetést éreznek a velük történelem, az általuk szóban használt szövegek, vagy éppen a bennük támadt gondolatok papírra vetésére, megörökítésére.

Így születtek még Bukovinában a halottbúcsúztatókat, vőfélyverseket, imádságokat tartalmazó, apáról fiára öröklődő kézzel írott füzetek, majd később a sorsukat papírra vetők emlékiratai, mint az istensegítsi Gáspár Simon Antal, Lőrincz Imre és Sánta Alajos, az andrásfalvi gyökerekkel rendelkező Fábian Margit, Rudolf László, Sebestyén Ádám, és a Dévára került Zsóka Béla, a hadikfalvi származású Kóka Rozália és más írástudók munkái. Ezekből idézhetjük fel a történelmük során első alkalommal rájuk szakadt menekülésnek, elsősorban nem is a történetét, hanem a szörnyűségek nemzedékekre beléjük ivódott életérzését: *„Kezem fejemre kapcsoltam, szegény Csíkot úgy sirattam”*.

A több mint egy évtizedig tartó bujdosás után egy részük az Oszmán Birodalomhoz tartozó Moldvából a Magyarországot is magába foglaló Osztrák–Magyar Monarchia részét alkotó Bukovinába telepedett. Az újabb helyezkedés nyomán a Moldvában maradtak a mindinkább felmorzso-

lódó csángómagyarok számára jelentettek jótékony vérátömlesztést, a Bukovinába jutottak pedig úgy érezhették, hogy szinte hazatértek. Hiszen nekik már megadatott a kisebbségi megmaradás két legfontosabb kelleke: az anyanyelvű tanulás és vallásgyakorlat lehetősége. Amit Moldvában maradt testvéreiknek nélkülözniük kellett és kell – mind a mai napig.

Nem lehet meghatódottság nélkül olvasni a bukovinai öt falu alapításáról szóló, több mint két és fél évszázadon át szájhagyományban megőrzött eredetmondákat úgy, „ahogy az öregek elbeszélték”. Akárcsak a többi, a közösség emlékezetének kohójában folklorizálódott – patinásodott – történetet, mint amilyen Lőrincz Imre bácsi I. világháborús emléke: a fronton harcoló édesapja halálát a család számára jelentő égi jelenség. Vagy a népcsoportja igazságért egészen Bécsig gyalogló Makrai Péter „igaz történetét”, ami arról győz meg bennünket, hogy milyen fontos, hogy legyenek a közösségben közülük származó, értük felelősséget vállaló, szükség esetén áldozatot is hozó egyéniségek, akiknek tette és tettének emléke idővel közösségteremtő erővé válik. A Bukovinába telepedett székelyek igyekeztek a szűkebb tájat képükre formálni. Szorgalmukkal kivívták szomszédaik megbecsülését, elért hozzájuk a moldvai bojárok – ahová summásnak jártak – már-már hízog vélekedése, miszerint, ha ők nem volnának, *„ott veszne lábom minden gabonájuk, mert saját népüket nem lehet munkára használni”*. (László Mihály: *A moldvai csángók eredete. Budapest, 1882. 11. o.*) Később aztán egyre inkább úgy emlékeztek hagymát, pityókát áruló, cserélő útjaikra, búzát arató, cukorrépat egyelő, törökbúzákat kapáló moldvai summáséletükre, ahogyan egy, már Tolna megyében gyűjtött dalban énekelték, hogy: *„Bukovina, édes hazám, / Bárcsak hátárodát látnám...”*

A Bukovinába költözött székelyek az államtól kaptak családonkénti 36 hektár földet, ami azonban a bőséges gyermekáldás korántsem „áldásos” következményeként néhány nemzedéknyi idő alatt egyre szűkebbé vált. A székelyek úgy próbáltak magukon segíteni, hogy munkaiigényes gazdálkodásra törekedtek, belterjes művelésű kertészeti termékekkel, káposzta, pityóka, főleg pedig hagyma termesztésével foglalkoztak. Amikkel aztán egész Moldvára, sőt Besszarábiára is kiterjedő cserekereskedelmet folytattak, hogy a nagycsaládok évi törökbúza-szükségletét ily módon szerezzék be, mert a

KÓKA ROZÁLIA BUKOVINAI SZÉKELYEK A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN

FEKETE SAS KIADÓ

hűvösebb éghajlatú Bukovinában gyöngén termett a kukorica. De aztán az első száz esztendő elteltével már ez a túlélési technika sem segített, a bukovinai székelyek fokozatosan elszegényedtek, a vagyon szerinti rétegződés mindinkább előrehaladt közöttük. De mint minden egészséges szaporodó közösségben, akárcsak a méheknél, náluk is bekövetkezett a rajzás.

Erre a bukovinai magyar falvak esetében látványosan az 1880-as és az 1920-as évek közötti időben került sor, ami azonban újabb megpróbáltatásokat hozott a szertefröccsenő székelységekre. Jutott belőlük az Osztrák–Magyar Monarchia déli határára, Erdély számos vidékére és az Újvilágba is. Az ő nyomukba eredt a közülük való Kóka

Rozália, leveleivel, de személyesen is felkereste a nagyvilágban szétszóródott leszármazottjait, emlékezésre bírva őket sorsukról, megmaradásuk útvesztőiről.

Nem sajnálta a fáradságot, valósággal körbeutazta – képletesen és valóságosan is – a földgolyót, hogy az óceánon túlra is sodródott véreit fölhalálja, számba vegye. Híreket hozott a Bukovinából Sztrigyszentgyörgyre, majd onnan a brazíliai, általuk Boldogasszonyfalvának nevezett, vagyis Szűz Mária oltalmába ajánlott településre vándorolt székelyekről. Rendkívül tanulságos, hogy a kalandos úton, a már akkor is virágzó embercsempészet segítségével Brazíliába jutott székelyek a trópusokon is megállták a helyüket. Nemcsak a munkában, hanem ami

talán még annál is fontosabb: az összetartásban. Akadtak közöttük olyanok, akik Európában csak hónapokat jártak iskolába, de hamarosan hozzáláttak, hogy névsorokat készítsenek közösségükről, ezzel dokumentálva – önmaguk számára is – létüket, képletesen is erősítve összetartozásukat. Mindez bizonyára lelkiemelőt is adott számukra, de gyakorlati haszna is lehetett munkahelyek kereséséhez és a kölcsönös segítségnyújtáshoz. Névjegyzékeiket újra és újra átnézték, kiegészítették, s létrehoztak a maguk számára egy olyan virtuális közösséget, ami a „sokan vagyunk”, vagy legalábbis a „nem vagyok egyedül” érzetét kelthette bennük. Amire oly nagy szüksége van minden idegenbe szakadt egyének és közösségnek. Hasonló igényeiket a Kanadába kerültek úgy elégitették ki, hogy arra törekedtek: ne szóródjanak szét, s ha csak lehet, együvé telepedjenek – akárcsak Bukovinában.

Közben odahaza – ha volt egyáltalában „hazájuk” és „otthonuk” ezeknek a szegény, földönfutó székelyeknek – újabb tragikus esemény sújtott rájuk. Az első világháborút lezáró, s a népek érdekeit és önrendelkezési jogait semmibe vevő, fejük fölött megkötött békediktátumok egyike – őket éppen a „Saint-Germain-i”-nek nevezett békeszerződés – Bukovinát Romániának juttatta, ahol aztán azonnal megkezdtek az erőszakos románosítást. Az 1877-ben létrejött Románia ugyanis, amely megszületése óta meg nem szűnt kritizálni a Magyar Királyságot „kegyetlen” nemzetiségi politikája miatt, most bemutathatta – volna – a világnak, hogy milyen az általa „tiszteségesnek” tekintett, „emberséges” nemzetiségi politika. Ehelyett 1923-ban az összes nem román tanítási nyelvű iskolát bezáratták és kötelezővé tették a román államnyelven történő oktatást. E „példamutató” nemzetiségi politika súlyos következményeként a több mint tízezer bukovinai székely ugyanolyan megalázó helyzetbe került, mint amilyenben testvéreik, a moldvai csángómagyarok már évszázadok óta szenvedtek. A különbség anynyi volt, hogy a bukovinaiaktól nem tagadták meg az anyanyelvű vallásgyakorlat lehetőségét, így az ott szolgáló római katolikus papok bizonyos keretek között pótolhatták az anyanyelvű oktatás hiányát. De a mesterségesen megnagyobbított Románia politikai zsonglórei már akkor elkezdtek pengetni hamis hírjaikat, miszerint a székelyek nem is volnának magyarok, hanem valójában románok. Ha pedig mégis magyarok lennének – folytatták a hazugságspirált –, akkor semmi keresnivalójuk Romániában.

Ez a „pengetés” aztán egyre erőteljesebb lett. A trianoni területablás miatt leginkább a magyaroktól féltő román politika

1943-ban, Bajmokon születtem. Bár eddigi életem során nagy utakat jártam be, 79 esztendőm alatt soha nem szakadtam ki bukovinai székely közösségemből. 1943–44-ig Bácskában éltem mint „székely telepes”. Másfél éves voltam, amikor mi is az országutra kerültünk. Borzalmas menekülés után, 1945-ben a völgységi Felsőnánán telepítettek le bennünket. Ott éltem húszéves koromig. Zsenge kislány koromtól nagy érdeklődéssel figyeltem a körülöttem zajló életet. Képzetelemet előbb a mesék, majd a népdalok, azután a táncok nyűgözték le. Egy életre belém ivódta a borzongató babonák, a félelmetes hiedelmek, s a véget nem érő meneküléstörténetek. Elsőéves hallgató voltam a Kaposvári Tanítóképző főiskolán, amikor népmese gyűjtéssel második helyezést értem el egy országos versenyen. Az a kis gyűjtemény egy világot nyitott meg számomra. Jeles néprajzkutatók támogató barátságát, ösztönzést a gyűjtőmunkára, s a máig tartó mesemondói hivatást nyertem el általa.

1961-ben Érdre költöztünk. Először felnevelő kicsi falumban, Felsőnánán, azután Tolna, Baranya, Bács-Kiskun megye falvaiban gyűjtöttem. 1988-ban az al-dunai, később a Dél-Erdély-be szakadt testvéreinket kerestem fel, végül eljutottam a kanadai bukovinai székelyekhez is. 1971-ben alapítottam az Érdi Bukovinai Székely Népdalkört, s napjainkig vezetem, jelenleg tanácsadóként segítem. Ez az együttes mint gazdag, eleven forrás, szakadatlanul táplálta, táplálja népcsoportomról való tudásomat, erősíti kötődésemet, szeretetemet tagjai iránt. Könyvem különböző műfajú írásai időben több mint 250 esztendőt ölelnek át, a madéfalvi veszedelemtől napjainkig ívelnek. Fogadják szeretettel! (Kóka Rozália)

azon mesterkedett, hogy ha már nem tud megszabadulni a megkaparintott területekkel hozzájuk került magyarságtól, ahol csak tudja, nehezítse az életüket. Ezért aztán Bukovinában is elkezdődött az etnikai ellentétek szítása. Az addig eltelt másfél évszázadnyi időben a Bukovinába került magyarok békében éltek a térség többi nemzetiségével: románokkal, németekkel, lengyelekkel és a többiekkel. Még valami célszerű, természetüknek megfelelő munkamegosztás is kialakult közöttük, amiben a magyarok a belterjes, munkai igényesebb gazdálkodással előállítható termékekkel vettek részt. De hát minden közösségben található hitványabbak, így nem volt nehéz dolga a 1928-tól szerveződő Vasgárda (Garda de Fier) nevű nacionalista, antiszemita és magyarellenes mozgalomnak, hogy az öt székely falu lakossága ellen fordítsa a szomszédos román falvak hangulatát. Hogyisne, mikor azzal biztatták őket, hogy az övék lehetnek ezek a szép falvak és határuk, ha kiűzik onnan a magyarokat. Még aztán kellett a hely Bukovina Szovjetunióhoz került területén élő románok áttelepítéséhez is.

Románia fasiszálódásával egyre nehezebbé vált a bukovinai székelyek helyzete. Ha máshonnan nem is, Sára Sándor megrázó filmjeiből tudhatjuk, mit műveltek a Beszarábiába bevonuló román csapatok az ott talált nagyszámú zsidó lakossággal. Nem-hogy védték volna őket a németek általi gázkamrába hurcolástól, hanem maguk igyekeztek megsemmisíteni a körmeik közé került zsidó embereket. A hamarjában Transzisztriának – Dnyeszteren túli terület – elnevezett térségről nagy hirtelen „bebizonyították” „ösi románságát”, és a Vasgárda pribékjei a robogó vonat ablakán dobálták ki a zsidókat. A bukovinai székelyeknek nem sok kétségük lehetett afelől, hogy milyen sors vár rájuk, ha majd ők következnek. „Menjete Budapestre!” – ripakodtak rájuk,

ha meghallották magyar beszédjüket. „Mind a nap rosszabb és rosszabb lett sorsunk” – emlékeztek később a székelyek azokra az esztendőkre.

De hát tudjuk, hogy ahol nagy a veszedelem, ott közel (lehet) a segedelem. Legalábbis az Írásokban. És a bukovinai székelyekre kegyesen tekintett a Mindenható. Magyarországnak akkoriban már csaknem húsz esztendeje – történelmünkben 400 esztendő óta ritka jelenségként – nemzeti kormánya volt, s néhány kiváló embernek sikerült a közhangulatot is úgy fordítania, hogy a Teleki Pál vezette kormány egyre komolyabban kezdett foglalkozni a bukovinai székelyek hazahozatalával. Ezt az exodust korántsem kísérte annyi erőszakos esemény, mint a madéfalvi ágyútűzből vagy később, a bácskai vérengzés előli menekülést. De hát elképzelhetjük, hogy egy bármennyire maroknyi népcsoport bármilyen békés kivonulása mennyi érzelmi és anyagi megrázkódtatással, áldozattal és keserűséggel járt. Gondoljunk csak az exodus szó eredetére, a zsidók Egyiptomból való kivonulására, ami több évtizedig, súlyos veszedelmek és verekedések közepette tartó bolyongás lehetett. Pedig hát azokat személyesen maga Mózes vezette az ígéret földje felé, de állítólag még őt is megölték útközben. A székelyeknek ugyan nem volt Mózesük, de ott volt velük Németh Kálmán, a józseffalvi plébános, aki három Mózes energiájával és elkötelezettségével – talán még mennyei segítségben is részesülve – harcolt a bukovinai székelyek érdekeiért és még csak meg se halt az útjuk során. Persze a székelyek közt is sok volt a bizonytalankodás: vessünk, ne vessünk; ganyézzunk – ne ganyézzunk...? Hiszen ki tudja, ki fog szántani, ki fog aratni a következő esztendőben? De azért a szívük, boldog várakozással volt tele.

Miből merítették az erőt, az elszántságot? Ők vajon miért nem jutottak a Bu-

kovinában töltött több mint 170 esztendő alatt a bizonytalan identitású moldvai magyarok sorsára? Egyértelműen azért, mert az ellenségei által a „népek börtönének” csúfolt Osztrák–Magyar Monarchiában összehasonlíthatatlanul emberségesebb, tisztességesebb nemzetiségi politika érvényesült, mint a törökök által uralt Moldvában, vagy az 1877-ben létrejött Romániában. A bukovinai székelyeknek 1920-ig lehetőségük volt az anyanyelvű vallásgyakorlásra, gyermekeik anyanyelvű oktatásban részesülhettek, tehát megvolt a megmaradás minimumához szükséges két alapvető tényező: a templom és az iskola.

A hazatelepülő székelyek bizonyára hittették, hogy az ördög – mint náluk mondják – mindig odaszúrja a farkát, hogy semmi se sikerüljön tökéletesen. A magyar kormány – a székely sorsot ugyancsak ismerő Domokos Pál Péter intelme ellenére – nem az ország közepére, Fejér megye hatalmas egyházi birtokaira telepítette őket, hanem a Trianonban a szerbeknek juttatott Bácskába, ami a délszláv állam tengelyhatalmak által történő szétszedésekor, 1941-ben visszakerült Magyarországhoz.

A kényszerűségből hozott rossz döntés következményei nem sokáig vártak magukra. A németekkel szövetségben harcoló magyar alakulatok sorozatos csatavesztései miatt a keleti front szovjet ágyú mind közelebb dörögtek a bácskai földeken éppen csak berendezkedő székelyek falvaihoz. Hogy aztán 1944 októberében a bosszúra szomjas szerb partizánokkal együtt megérkezzen és átcsapjon rajtuk a győzedelmes Vörös Hadsereg. 1944 októberében, amikor – mint mondták – rájuk jöttek a partizánok, betelt rajtuk Illyés Gyula *Csángók* című versének apokaliptikus víziója:

„Szól az ágyú kelet felől
feldörög rá nyugat felől
ide-oda a csapdában
fut a magyar a honában.”

A történelem tehát gondoskodott róla, hogy a madéfalvi veszedelemből megmenekült, Bukovinából kiköltözött „maroknyi székelyeinek” a XX. század derekán is meglegyen a rettegni-, menekülni- és szenvednivalójuk. Ez aztán talán több keserűséget hozott rájuk, mint az eddigiek együttesen. Vagy lehet, hogy csak jobban emlékeznek rá, inkább él az emlékeik között, hiszen az idősebbek átérték, a fiatalabbak pedig „első kézből” kaphatták a tudósítást a betemetetlen temetők iszonyatáról. De erről még hosszú évekig lakat volt a délszláv pokolból megmenekült székely emberek száján.

Halász Péter
(folytatása következik)

HOPPÁL MIHÁLY: A TULIPÁN MOTÍVUM TÉRBEN ÉS IDŐBEN – I.

Fettich Nándor emlékének (2001)

BEVEZETŐ

Még valamikor a hetvenes évek közepén történt, hogy egy antikváriumban a régi könyvek között böngészve rátaláltam Fettich Nándor egyik munkájára, „Régészeti tanulmányok a késői hun fémművesség történetéhez”¹ című művére. Igazán ma már nem tudnám megmondani, hogy miért vettem meg ezt a régészeti könyvet, talán volt valami sorsszerű abban, hogy Fettichnek éppen ez a tanulmánya akadt a kezembe, és hogy volt annyi pénzem, hogy akkor megvehessem.

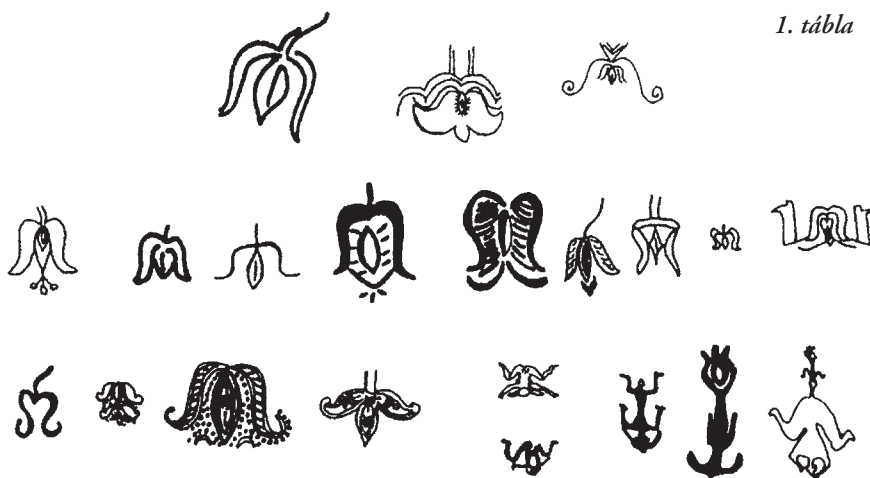
Abban az időben személyes érdeklődésem a kultúrákat felépítő, azokban működő jelrendszerek vizsgálata felé fordult, többek között a fejfák, a népművészet és a népdalok jelképeinek jelentését kutattam. Lükő Gábor méltatlanul elfeledett könyvének „A magyar lélek formái”² hatására úgy gondoltam, hogy a magyar népi kultúra különféle jelrendszerei kiegészítve, együttesen arra szolgálnak, hogy kialakítsák az egyes közösségek kulturális arculatát, egy sajátos stílust, amely minden kultúrának sajátja.

A jelelméleti tanulmányok és vizsgálatok eredménye az lett, hogy kialakult az a mély meggyőződés bennem, amely szerint minden népnek van egy közös vizuális nyelve is, amelyet ugyanúgy használ és megért, mint a beszélt nyelvet. S ezen a nyelven, a jeleknek ezen a rendszerén éppen úgy lehet kommunikálni, mint a modellként használt köznapi emberi nyelven. Feltételeztük, az etno-szemiotika művelői, hogy a jelek és jelképek a népköltészetben és a népművészetben igenis jelenteni akarnak valamit. Továbbá, hogy ezeknek a jeleknek és jelképeknek a jelentései tovább élnek, akár több évszázadon keresztül, merthogy az alapvető szembenállások (férfi-nő, öreg-fiatal stb.) terminusaiban rendezik el a világot, a mitológia szerkezetébe szorítják a világot. Ezek a jelentések – és maguk a jelek is – több évszázadon keresztül tovább élnek. Ez az utóbbi meggyőződés azért is fontos, mert elterjedt az a nézet a hazai néprajztudományban, hogy nincs semmi régi, az egész magyar népművészet csak az elmúlt 100-150 év terméke.

Többek között, Ortutay nyomán ezt még Fettich is hangoztatta a „Magyar stílus az iparművészetben”³ című munkájában, amelyben azonban arra is rámutatott, hogy „... nagyon mély közös vonást találunk a jelenlegi magyar népművészet és az ősmagyar arisztokratikus művészet között.”⁴ Az „ősmagyar” kifejezés itt feltehetően a honfoglaló eleinkre és rokonainkra utal, míg az „arisztokratikus

In: Hoppál Mihály: *Folkloristica varietas. Válogatott tanulmányok I–III.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és az Európai Folklor Intézet, Budapest, 2018. I. 224–237. Szemelvényünket a nagyszerű tudós tiszteletére, közelgő 80. születésnapja alkalmából közöljük – a szerk.

1. tábla

művészet” a fémművesség igazán kiemelkedő mesterségbeli tudást igénylő fennmaradt tárgyi emlékeire, ezek pedig kemény adatok.

Ezért erősített meg elemzéseim során az elsőként említett Fettich könyvben talált egyik tábla⁵ felülről 3. rajza, mert olyan „véletlen egybeesés”-ről van szó, amely nem lehet véletlen. A kultúrák összehasonlító tanulmányozását ugyanis éppen az teszi lehetővé, hogy térben és időben egymástól távol eső területeken (és kulturális „szövegekben”) megtaláljuk ugyanazokat a motívumokat, vagy nagyon hasonlókat. Több motívum hasonlósága adja a stílust, a kultúra jellegzetes kifejezőmódját, amelynek segítségével megkülönböztethetővé válik más kultúrák produktumaitól.

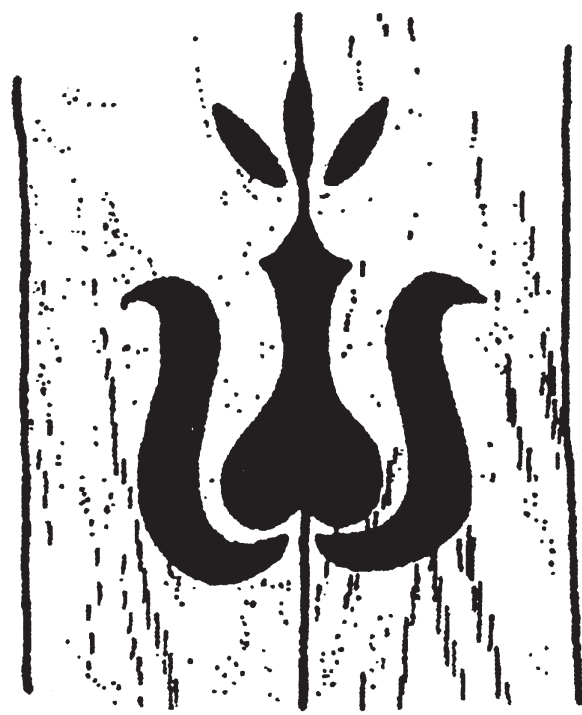
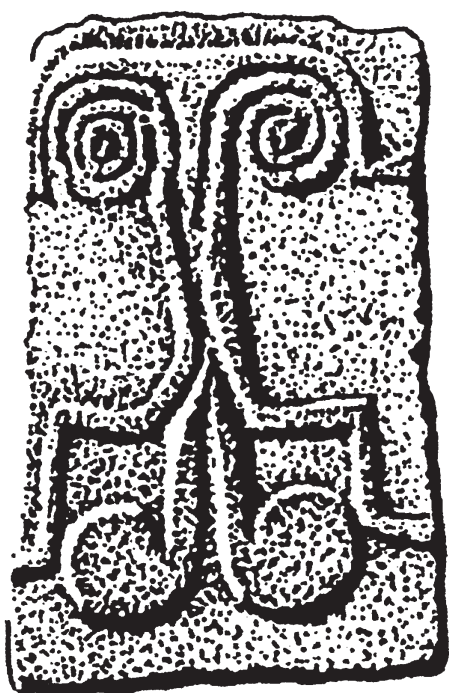
A következőkben áttekintjük a tulipánmotívum történeti hátterét, hogy bemutassuk, nemcsak nyugatról lehet eredeztetni díszítőművészetünknek ezt az elemét.

*

TULIPÁN ÉS SZÍV

1990-ben ugyanezzel a címmel a magyar népművészet szerelmi jelképeiről adtunk közre egy könyvecskét,⁶ amelyben a bőségesen felsorolt példák kellően igazolták, a tulipán (liliom, virág) a nőiség jelképeként volt használatos a népművészetben. Természetesen nagyon messzire vezethet a nőiség jelentésrétegeinek, lehetséges értelmezéseinek felfejtése akár egyetlen kultúrán, így az európai kultúrkörön belül is, amelynek mi, magyarok több mint ezer éve tagjai vagyunk. Jelentheti a termékeny anyaölet, a szülő-kitárulkozót, a meleget sugárzó életadót, melyet a Napszimbólum jelez a nőformájú edény hasán. Jelentheti a dombot, a szülés előtti tele hasat, s általában a termékenységet, mivel a gyümölcsfa ága kivirágzik mielőtt termést hozna, nem lehet véletlen az ágnak, a virágnak és a termékenységnek a szimbolikus összekapcsolása.⁷

Érthetővé válik a tulipánmotívum azonosítása a nőiséggel, ha a magyar népművészetben megtalálható néhány talányos virágábrázolást [1. tábla] a grafikai megfogalmazás szintjén néhány igen régi szülőnő ábrázolással, sziklarajzzal vetünk össze, de lehetne folytatni a sort a neoliti-

2. tábla

kus női idollokkal is. Mindezen ábrázolások alapja a szét-tett láb egymásnak fordított S-alakja, egy nagyon széthúzott kettős S-alak, amelyet ha a zárás felé irányába felfelé mozgatunk, akkor kirajzolódik a motívumok végtelen sora. A változatok gazdagságát a motívum működése hozza létre. A természeti előkép csak egy pillanatig van jelen, aztán a jel a saját életét éli, s a sor végén a virág újra természetmáslás – ha úgy tetszik, a reneszánsz és a barokk – divatja szerint lesz a tulipános ládák motívumává. A dolog azonban korántsem ilyen egyszerű, mert mint láttuk, amíg a népköltészetben létezik a virágmetafora⁸ – márpedig vagy négyszáz éve létezik –, addig a festett díszítményeket, s még inkább a vésetteket, nem lehet egyszerűen az alighogy megjelent virágoskert divat hatásának tartani. Inkább el kellene gondolkodni azon, hogy a XVI-XVII. században hazánkba kerülő⁹ tulipán valóban előképe volt-e, lehetett-e egyáltalán a motívum kialakulásának. Ismerve a kultúrák hagyományörző erejét – természetesen nem tagadva újat befogadó szeretetét sem –, nem tartjuk valószínű-

nűnek, hogy a végvári vitézeknek pipát készítő mesterek, az ősi bőrrátétes technikát alkalmazó szücsők, az „újdonságként” fejfát állíttató és faragó emberek, a menyasszonyi ruhát hímző nemesasszonyok, a virágénekeket dúdoló pórlányok a hirtelen jött idegen divat hatására egyszerre és egyöntetűen elkezdtek volna használni a tulipánmotívumot. Inkább az történhetett, a beszélt nyelv szavaihoz hasonlóan, melyek egyes elemeiről ki lehet mutatni évezredek régiségüket, hogy a díszítmények, az ornamentika „nyelvében” is volt néhány olyan elem, amelynek használatát folyamatosnak tételezhetjük fel. Akkor is, ha az igazolható adatok viszonylag későiek, mivel romlandó anyagokra hímezték, vésték, faragták ezeket az ornamentekeket. Ezeket mindenki ismerte, értette, pontosabban ismerte a helyes használat szabályait, vagyis azt tudták, hogy mikor s milyen helyen lehet használni. A nép közös tudatához – mert ez a *folklore* szó igazi értelme – tartozott e jelkép. A nőiség jelének termékenység értelme egyfelől, s a mezitelen genitália gonosztávoltartó jelentése másfelől, meg-

adja a nem-virág tulipán(t)ok magyarázatát. Hogy nem teljesen légből kapott ez a második jelentés, azt egy ritka szerencsével lejegyzett adat erősíti meg. A Heves megyei dinnyések közös gyermekkorára emlékezve Cservenka Ferencné (született 1919-ben) elmondta, hogy egy alkalommal megkérdezte az egyik idősebb asszonyt, amikor az tulipánokkal festette tele a falat: „Mit csinál, Julis néni? – Ki pina-pántozom a szobát.” – volt a felelet.

Különösen a második jelentés teszi érthetővé, hogy miért került ez a védő-óvó jel a tűzhely melletti falra, tüzelősó bálványára, pipára, kapufélfára, házoromzatra, a vetett ágybéli párnavégre. Mind a magas kultúrák, mind az ún. primitív népek művészetében ugyanis gyakran ábrázolták a genitáliákat, hol csak jelképesen, hol meg naturalisan is. A magyar népművészet sem jelent kivételt ebben a tekintetben. A meleget adó tüzet, a portát, a házat, a bentlakókat védeni kell (ez a kapu feladata), mint ahogy a ruha és hímzései védik magát az embert a rontástól, gonosz szándéktól. Ahogy anya védi a gyermekét, úgy a NŐ-jele – vagy ha elvontan vesszük, az ANYA-istennő jele – védi az embert, a házat, a tüzet.

A fenti gondolatmenet alkalmazható a másik jelkép, a szív esetében is. A különböző kultúrák egyértelműen a sze-

Jegyzetek

- 1 Fettich 1951.
- 2 Lükő 1942.
- 3 Fettich 1943: 78.
- 4 Fettich 1943: 80
- 5 Fettich 1951: XXII. tábla
- 6 Hoppál 1990.
- 7 Hoppál 1978, 1979, 1983.
- 8 Vargyas 1987.
- 9 Rapaics 1932.
- 10 Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 1990.
- 11 Kovács 1982: 243.
- 12 Domanovszky 1981: I. 52.

Irodalom

- Domanovszky György
1981. *A magyar nép díszítőművészete*. Budapest.
- Fettich Nándor
1943. *Magyar stílus az iparművészetben*. Budapest.
1951. *Régészeti tanulmányok a késői hun fémművesség történetéhez*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Hoppál Mihály
1978. *Mítosz: kép és szöveg*. In: Hoppál Mihály – Istvánovits Márton (szerk.): *Mítosz és történelem. (előmunkálatok a Magyarországi Néprajzhoz 3.)* 301–337. Budapest.
1979. *A szerelmi ajándékok jelképrendszere*. *Folklor Archívum* 9. 9–19.
1983. *Jelrendszerek a népművészetben*. Népi kultúra – Népi társadalom XIII. 275–297. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1990. *Tulipán és szív. Szerelmi jelképek a magyar népművészetben*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György
1990. *Jelképtár*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Kovács Endre
1982. *Doroszló hiedelmvilága*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- Lükő Gábor
1942. *A magyar lélek formái*. Budapest, Exodus Kiadó.
- Rapaics Raymund
1932. *A magyarság virágai*. Budapest. (Reprint 1986.)
- Vargyas Lajos
1987. *Szerelmi-erotikus szimbolika a népköltészetben*. In: Hoppál Mihály–Szepes Erika (szerk.): *Erosz a folklórban*. 20–39. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

relem szimbolikával hozzák összefüggésbe. A szív a szeretet jelképe, azonkívül a megértésé, az odaadásé, az öröme a legkülönfélébb kultúrákban.¹⁰ A reneszánsz és különösen a barokk óta a keresztény művészet hatására rendkívül elterjedt a jezsuiták által győzelemre vitt „Jézus-szív” kultusz, amely a mély vallásos élmény formájában éli át a misztikus egyesülést a legfelsőbb isteni lényvel. A „lángoló szív” így eredendően vallásos, de egyben világi jelképe is lett az odaadó szeretetnek-szerelemnek. Ugyanakkor, ha az ókori görög-római világ tájaira tekintünk, akkor érdekes módon kiderül, hogy a szív alakú ornamentek eredeti jelentése nagyon is világi volt. Valószínűleg nem véletlen, hogy időszámításunk előtti görög vázákön a fallikus ábrázolások és a satírok társaságában, a szív alakú leveleiről felismerhető borostyán ág található. A borostyán burjánzó leveleiről ismert, tehát alkalmas volt a szexualitás, a testi szerelem kifejezésére. A régi görögök-nél Erosz emblémája a szív volt, s igen valószínű, hogy az antik borostyánból stilizálódott a szívmotívum, mint az örökké újjáledő élet jelképe [2. tábla].

Az archaikus görög kultúrában létezett egy érdekes, emberfejből végződő és nagy fallosszal kifaragott oszlop (*herma*), amely a ház ajtaja előtt állt azzal a céllal, hogy védje a házat és lakóit. A kalotaszegi kapufélfák hegyvel felfelé álló szíveit nézve a „tökös” motívum valódi, gonosztávoltartó szerepére derül fény a görög párhuzamok által. Félreértés ne essék, nem gondolunk semmiféle közvetlen kapcsolatra, csak arra, hogy a nemi szervek ábrázolásának, mint jeleknek ismert a rontás elleni ereje a hiedelmek szerint.

A hegyével felefelé álló „szív” a fallosz paradigmája, alakja a borostyánlevél alakjával egyezik (és nem a valódi szív formájával), beleírható a hegyével felfordított háromszögbe. Az ilyen háromszögről a szimbólumszótárak egyértelműen azt tartják, hogy férfijelkép. A hármasság így a jel ikon jellegét hangsúlyozza – *phallus sum testiculis* –, melyet példás egyszerűséggel véstek egy i. e. XVIII. századi szicíliai sírkőbe. (A kő ma a szirakuzai múzeumban található. L. a 2. tábla alján.)

Az alig százéves fűrészelt-deszkadíszítésekre, a ház-orom deszkáira a „szív” mint gonosztávoltartó (fallikus) jel már semmiképpen nem tudatosan, hanem a rendszer tudattalan működésének eredményeként kerül fel, az országcímer, a kígyó (szintén a ház védője), a tulipán mellé. E tudattalan működés másik szép példája a doroszlói hiedelem, amely a szemmel megvert ló gyógyítását írja le: „... a ló sörényét égette, oszt szentül vízbe tette. / Ha lement, és a pohár fenekén szív alakra gyüjt / ki, akkó férfi rontotta meg, ha meg valami más / alak, akkó meg asszony rontotta meg a lovat.”¹¹

Úgy véljük, ezekhez az adatokhoz nemigen kell több hozzáfűznivaló, talán csak annyi, hogy túl sok a véletlen egybeesés – ezért kell elutasítani Domanovszky György tarthatatlan nézetét, amelyet úgy fogalmazott meg a magyar nép díszítőművészetéről szóló könyvében, hogy „nincs országos, de még regionális, sőt helyi jelentőségű szimbolika sem”.¹²

Természetesen egyszerű kijelenteni, hogy nincs, mert akkor kutatni sem kell, és megjelenhetnek népművészeti összefoglaló művek anélkül, hogy a jelképekről és azok jelentéséről érdemben írnának a szerzők.

(folytatása következik)

Találkozásaim egy moldvai halottlátóval

Részletek Jánó Ferenc Ilona életéből, látomásaiból – III. rész

KÓKA ROZÁLIA SOROZATA

MEGJELENT JÉZUSKA

Tizenkét esztendőös koromba' jelent meg Jézuska. Tizenkét esztendőös ő es, én es. A keresznél. Ez látomásba' vót. El vótam menve lelkileg a kék kereszfához.

Jézuska azt mondta: A keresztfánál sokan elmennek, s nem hajtanak fejet. Aszondta, térgyeljünk le. Letérgyeltünk én és Jézuska es. Elmondtuk a Miatyánkot ketten. Felkőttünk, s azt monnya, adjon egy keresztet, s három kereszt vót az ölibe, s adott nekem es, s kettő megmaradt nála. Aszondta, mejen, hogy oszsa el a másik kettőt. Jézus ment napjövet felé, s mi az angyalval mentünk napnyugat felé...

A mennyországban sok helyt jártam. Vótam ott es, ahol azok vannak, melyikék megházasodnak, és tisztán kitarították a házasságot. Min' csak imádkoztak. Olvasó a kezikbe. Láttam, ahol az öregek vótak. Hallottam, olyan szépen, öregesen mondták az imát. Imádkoztam különben a Jézus szüve társulatjáért. Hát, azoknak olyan szép helyik van. Rózsák! Ők az Úrjézust es látják.

Vannak Mária szüvének tisztelői. Ott es olyan szép, gyönyörű, még az ótárát es láttam, a Szűzanya vót az ótáron, s imádkoztak, min' hozzáfolyamodtak ezek a tisztelők, a Mária skapuláré tisztelői. Fényesség van azon a helyen. Mondták a Miatyánkot, az Üdvözlégyet, a Dicsőséget.

Vannak tisztelői a Szent Ferenc társulatjának. Azok es külön vannak. Egy szép virágos kertet láttam, abba' szép rózsák vótak és szép fagyümolcsök. A népek mintha pauzába' lettek vóna és vettek róla és ettek gyümölcsöt. Megláttam Szent Ferenc Atyát es ebbe a kertbe', Páduai Szent Antalval beszélgetvel. Hezzám tekintettek és mondták, hogy menjek véllik!

Mondották:

- Gyere véllünk!
- Nem tudok menni vélletek, tük papok vattok, s én egy lejánka vagyok, s nem tudok vélletek menni.
- Gyere véllünk, mert a te utad véllünk van!

Mondottam:

- Hogy menjek vélletek? Nem tudok pap lenni.
- Gyere véllünk, met az Isten akarja, hogy véllünk gyere.

Mondottam:

- Hogy tudjak én ebbe lépni, hogy pap legyek?
- Nincs más utad, véllünk kell gyere!

Megvigyázkodtam, s nem vót más ott. Mentem utánik s ők mentek elébb. Megláttam egy nagy templomot. Az ajtaja meg vót nyitval. Szent Ferenc és Szent Antal bémentek, s én es bémentem, s láttam ottan papokat s kalugorokat. S akkor, ahogy vótak az asztalnál, engemet es leültettek a székre, egy asztalhoz, mondták, hogy üljek le. Én elmentem a közepibe és mondtam, mé nem adnak helyet a szélyibe?

- Az a te helyed, azt kell elfoglaljad!

Felkőttek énekelni, hogy dicséretet adjunk az Úristennek. Úgy énekelünk, mint a szentmisébe' ahogy énekelünk, latin nyelven.

Láttam az Atyának es a szinyit. Az Atyaistent láttam. Az Úrjézus mutatódott meg hamarább. Nagy ember képbe vót, mint a kálvárián, az ölibe' vót a Szűzanyának. Mezitelen vót, s mondtotta, hogy meg akar nyugunni az ölömbe. Mondtam neki, hogy monnya meg a nevit, hogy kicsuda, hogy az ölömbe akar nyu-

gunni. Ő nem mondta vót meg, hogy ki csuda. Mondotta, hogy a tesvéred vagyok.

- Nincs neved?
- Elég, ha mondom a te tesvéred vagyok!
- De én szeretném, megtudjam a nevedet!

Felkőtt, felvett az ölibe, és vitt felfelé, az ég felé, me' érzettem, hogy felfelé menyünk, s mikor felértünk oda, egy nagy templomot láttam, s a templomnak az ográdáját. Sok világ vót ottajan, Szűzanyát láttam, harangok szóltak. Szűzanya hezzánk jött, s megüsmertem őt. Gyászgunyába vót, fekete ruházatba vót.

Én fogtam mondani ezeket a szavakat:

- Szűzanya Mária! Kicsuda, melyik felhozott ingem? Aszmondotta nekem, hogy ő az én tesvérem.

Akkor mondtotta Szűzanya:

- Igen, a te tesvéred, az én fiam – s elvett az öliből, s vitt be a templomba.

A templomba bévivőleg a lelkek csak úgy folytak bé, annyi sok lélek vót! S én vótam a Szűzanyának az ölibe, met az ölibe vótam, s mentünk felfelé. Mintha lépcsők lettek vóna, min' felfelé mentünk. Felmentünk, és láttam egy embert fényességbe. Öreg vót, nagy vót, s tündöklő szép fényesség rogyoglott ki belőle, úgy fémllett.

Kérdeztem:

- Mária, szűzanyám, kicsuda ez az ember, amelyik vár?
- Ez a mi Atyánk! Ez az Atya.

Megketszerítette, így:

- Isten, ő Isten!

És akkor Isten az ölibe vett. Mária öliből az Atya ölibe' vótam.

Mondtam:

- Mi atyánk, mit akarsz mondani nekem?

Aszondta, hogy a világról sokat fog mondani nekem. A világ rosszaságja erőst fáj neki. Avval megcsókolt ingem, s megöbödtem ebből. Ekkor sokat tartott, sokat durált a látomás, s meg vótam hülvel.

*

A SÁTÁN BIRODALMÁBAN

Osztán meg kellett üsmerjem az Úristen hatalmát. Egy éjen eljött érettem a Sátán. El kellett menjek véle. Mikor megérzettem az első rendet, hírt kaptam, hogy ő, felkeltem, imádkoztam. Esent, második rendet eljött a Sátán. A második rendet es hírt kaptam, s helyre ebredtem, hogy ő az s újra esent imádkoztam. Harmadik rendet elgyőzött a fáradság es, eltót vót tizenkettő után. Kapálló üdejin vót. A Sátán aszonta, menjek vélle. Nem nyúlt hezzám. A lelkemet láttam, hogy mentem én elől, s a Sátán, az ördög utánam. És megláttam azon a széles úton, me' meg vót tapodva, sok világ mejen. Megláttam a nagy ajtókat ezután. S a nagy ajtók meg vótak nyílva, ott állottak a befogadó sátányok. Ezek úgy vótak, mint a katanák a királynál, külön gunyába vótak, mint mondatódik, szépek vótak. Kerek sapkájik vót, a tetejin szarvik vót, melyiken szép sziju vót, ki volt csinálva szépen hurmozokval. Megérzettem, hogy bémentünk. Meleg es vót, büdöss es vót az a szenvedtető hely. Akkor a Sátán azt mondta:

- Láss! – Me' setétség vót. S akkor én látni kezdtem, úgy adta az Isten. Látni kezdtem, hogy a lelkek hogy vannak ottan. Esz-sze vótak kicseredve fájaldmikban.

Grafika: Sinkó Veronika

Grafika: Sinkó Veronika

Mondottam:

– Az Úrjézus nevibe', milyen hely ez?

Aszonták: Fogak csitorgatása, külső setéség. S a sátányok eljöttek, s kínoztatni kezdték a lelkeket. Döfték meg árokval. Csipték meg harapófogóval, szúrták meg villával, szedték ki a fogai-
kot, szedték ki a szemeiket, vágták el az orrikot, ők jajgattak:

– Jaj! Hogy nem tudtam én a büntől megőrizkedni? Ha jót csináltam lenne, én ide nem értem lenne, jaj, innét nincs szabaddulásom! Mindörökre van kénzátásom. Másik után ne vevődtem lenne, én ide nem értem vóna. Jaj, hogy fáj, jaj, hogy fáj! Mindörökké, hogy fog fájni. Mikor telik el ez az örökség?

Elébbb mentünk, a Sátán mutította, hogy dógoznak, még helyeket csinálnak a lelkeknek. A világ végiig még sok hely kell! Arra bétót az óra, és megtértünk a Sátánval, az ördögvel. Még a lépcsőt is érzettem. Eljöttünk az odályba, ahol vótam, bėjöttünk a házba és mondotta az ördög, alítsam le a lámpást, amelyik ég. Én azt mondtam neki:

– Ezt a lámpást nem alítom le, me' nem lámpás vót, hanem az őrzőangyalomnak a világosságja vót, melyik reám vót borulval, az arcámra.

Imádkozott, hallottam, hogy imádkozott. Akkor akartam látomásomban keresztet vetni. Igen, de a Sátán megölelt, nem engedte, hogy keresztet vessek. Oszta én mondtam:

– Ó, Jézusom, ne hagyj el ingem! Szűz Mária, szabadíts meg ingem a Sátánnak az öliből!

Akkor megnyílt az ég, és fényes sugarat jött le az égből. Jóni kezdtek a trónusi angyalok abba' a sugaratba', fejér ruházatba', s azok vettek ki ingem a Sátánnak az öliből. Megöbredtem, nem tudtam megmozdulni, el vótam nehezedeve. Nem tudtam megmozdítani az inakot. Durált az egy órát is, míg küzsdöttem. Először a nyelvemet tudtam megmozdítani. Azután megháláltam a Jóistennek, azért, hogy megengedte ezt a titkot...

A pokolban minden bűnnek megvan a szenvedőhelye. Amelyik férfiú vasárnap beretoválik, annak nagy kégyók szípják az orcáját. Amelyik fejrénépek maskurálták a buzdrájikot annak es kégyók szípják a száját. Amelyik fejrénépek felcsinálták a hajikot, azoknak most az ördögök tépik, húzzák, csingulálják. Ha te a földön tajást loptál, neked erőst keseroves lesz. Láttam egy nagy mozsilla tajást, körülötte a lelkek ültek, akik a földön tajást loptak. Meg kellett egyék a tojásokat karéjostól, és szípták a belit es. Nekem es mutították, egyek, hogy lássam meg melyen. Büdöss es vót, keserű es vót, feteke, mint a degenyeg, mind a pakurilla. Én es beléittam, s esszefogta a gégémet. Ők kellett igyák, mikor imá csak egy maradtott, azt feldobták s esent lett egy mozsillával.

Láttam a tyúktolvajoknak es a helyit. Kik tyúkot loptak, meg kellett egyék, tollasan, nyüvesen, büdösen. Innet a mü falunkból Káruy Rózsival találkoztam meg. Menne bé a mennyországba, de nincs, ki a tyúkot elvegye tőle.

Kóka Rozália
(folytatása következik)

Tájszavak, kifejezések

úr = szúrószerszám; buzdra = ajak; degenyeg = kátrány;
durál = tart; első rend = első alkalom; felcsinálták a hajukat = göndörítették; hírt kap = értesül, itt észrevesz; kalugorok = szerzetesek; karéjostól = héjastól; külön gunya = egyenruha;
maskurálták = festették; megkettszerítette = megismételte;
mejen = megyen; mozsilla = kosár; odály = szoba;
ográda = udvar; olvasó = rózsafűzér; ottajan = ott, ottan;
pakurilla = petróleum; pauza = szünet;
skapuláre tisztelői = itt Szűz Mária tisztelői;
világ = sok ember, sokadalom

MAGYAR ETNOKOREOLÓGIAI TÁRSASÁG II. BELÉNYESY MÁRTA TÁNCFOLKLORISZTIKAI GYŰJTŐPÁLYÁZAT 2022.

Kiemelt témakör:

A Néptánc Archívum jegyzőkönyveinek
kiegészítése

További pályázható témakörök:
A Covid-19 világjárvány hatása a
tánckultúrára

Szabadon választható téma

Beadási határidő: 2022. szeptember 10.

Részletek:

belenyespalyazat.wordpress.com

Lovász Ferenc *Kuli* emlékezete

Lovász Ferenc 1948 tavaszán született, és 2021 őszén ment el közülünk. Hetvenhárom évét szeretettel és önzetlenséggel töltötte ki, ebből mindenki részesült, aki körülötte volt, ahogyan a családja, úgy a barátai is.

Feri családi örökségként vitte tovább a tánc, a zene és a társaság szeretetét. Egy sokgyermekes visai családban született, szülei, testvérei mind jó énekesek, táncosok voltak. Édesapját, az öreg *Kuli* Sándort mulató embernek ismerték a faluban. A visszaemlékezések szerint szépen táncolta a *lassút*, aminek az egyik dallamát róla nevezték el.¹ Hajnalban sokszor az ő énekére ébredt a falu, mert amikor befogott a szekérbe, mindig elkezdte a *lassútáncot* énekelni. Sokan emlékeznek még ma is az öreg egy furcsa szokására: mulatság közben annyira csikorgatta a fogait, hogy az *kihallszó-dott a táncról*. Az édesanyja, Fodor Mária *Máriskó* is szerette a közösséget, ennek volt köszönhető, hogy a *Kuliéknál mindig gyűlés volt*: fonót tartottak, házimulatságokat rendeztek. A *Kuli* testvérek mind otthon kezdték meg a tánc tanulást. Az egyik nővér, Zsuzsi néni így emlékezett erről: *Ez a Mihali Mihály nagy táncu volt, én avval béestem az ágy alá. Há' igen, me' annyira forgattott! Há' kicsi voltam. S nem hozzánk gyűltek a nagyleányok, nagyleányok? Mihály úgy megforgattott, hogy leestem. S akkor magas volt az ágy, begurultam az ágy alá.*

Feri visszaemlékezései szerint is az első táncmestere az édesapja volt. De nemcsak a *Kuli-banda*, hanem sok más visai gyermek náluk tanult meg táncolni, énekelni.

A Lovász család kilenc gyermeke közül hét érte meg a konfirmációt. Annus nem sokkal a konfirmálása után hunyt el, a visszaemlékezések szerint zenével temették. A többi testvér szép életet élt, családot alapított, és a családjaitak sújtó nehézségek, tragédiák ellenére megőrizték jó kedvüket, az életbe vetett hitüket. Sári néni, Gyuri bácsi, Mari néni, Zsuzsi néni, Feri és Jancsi táncairól, énekeiről és rikoltozásairól rengeteg felvétel készült az 1970-es évektől egészen a 2010-es évekig,² így a Lovász nemzetséget ma már a falun kívül is ismerik, mulató, jó táncos családként tartják számon. Közülük is kiemelkedett Feri, akit vékony testalkata, egyenes tartása miatt *magyar vitéznek* becéztek gyermekkorában. Táncos tudása, hagyományörző tevékenysége miatt 2015-ben román állami kitüntetésre terjesztették fel: a *Tezaure Umame Vii* díjat, ami a magyaror-

szági Népművészet Mestere díjnak felel meg, 2016-ban kapta meg.

A családfő, Sándor bácsi szerette a falusi életet, a földet, a gyermekeit is földművesnek szánta. Feri azonban gyerekkorától kezdve szeretett volna mesterséget tanulni, az álma az volt, hogy nagykorában sofőr lesz. Annyiban szerencséje volt, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a földek államosítása miatt a magángazdálkodás az 1960-as évekre lehetetlenné vált. Ettől kezdve egyre több visai küldte városba a gyermekét szakmát tanulni. Feri 1964-ben fejezte be az iskolát Visában. (Ez az időpont azért is nevezetes, mert ekkor szűnt meg a *kicsitánc* a faluban.) 1966-tól 1968-ig Kolozsváron kőművesnek tanult, és azon év őszéig városi építkezéseken is dolgozott. 1968 októberében elvitték katonának. A katonaság után, a kőműveskedés mellett ács- és asztalosmunkákat végzett Kolozsváron, Visában és a környező falvakban, később szobafestőként is dolgozott. Az 1989-es rendszerváltás után a visai családok is visszakapták a földjeiket, és Feriből végül mégis földműves lett. Szerette ezt az életet is, feleségével állatokat tartottak, és nagy szorgalommal *mentek a mezőre*. Kolozsvárra azonban mindig jó szívvel gondolt: *Jobbára Kolozsvárt tanultam meg táncolni* – mesélte Feri többször, amikor visszaemlékezett a Fellegvár alatti parkban rendezett mulatságokra. Itt a városra költözött palatkai zenészek mellett mások, alkalmi muzsikuskok is zenéltek. Így például Feri egy magyarlapádi barátja is, aki szájharmonikán olyan szépen játszott a csárdást, keringőt és a tangót, hogy *nem lehetett megtűrni, hogy ne táncolj. Habár, érted... olyan mulatságokat vertünk*

ott lelkelem, hogy phü! Valami rémes! Emellett barátjával, a szintén kiváló táncos Császár Zolti bácsival rendszeresen látogatták a postaparkot is, ahol a városon szolgáló falusiak szórakoztak a hétvégi kimenőiken. Ezekre Zolti bácsi így emlékezett: *S osztán Ferivel akkor elmentünk Kolozsvárt is táncolni. Aztán a dzsessz zenét hallgattuk. Híj, a kutya mindenit! S tudom, hogy táncoltuk megint a medizont. Hát az olyan jó vót. Majdnem, majdnem, hogy adjuk át a népzene a dzsesszéért. Me' olyan jól éreztük magunkat! De aztán mikor hazajöttünk, s hallottuk, hogy húzzák a palatkaiak! Akkor nem vót ottan se dzsessz, semmi nem! Már ugortunk, és már táncoltunk.*

Visában a *cigányzenével* kísért rendszeres hétvégi *nagy tánc* még élt az 1960-as évek közepén, de aztán fokozatosan megritkult. Körülbelül az 1960-as évek végétől már csak naptári ünnepekkor, lakodalmakkor tartottak élőzenés táncmulatságokat. Ezek helyett egyre gyakoribbá váltak a *pikapos* [*pick-up*, azaz *hangszedős*] mulatságok, amikor is az egykori grófi épületből kialakított kultúrotthonban lemezjátszó szolgáltatva zenére táncoltak

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

a fiatalok. A *pikapos* mulatságokat rendező első *kultúrfelelősök* a korábbi *cigányfogadó kezesekből* lettek, így például *Kuli Feri* és jó barátja, a szintén *lapusi* Fodor Árpai.

Feri szerette a páros táncokat, a palatkai zenészek mai napig az ő nevéhez kapcsolnak egy sűrű csárdás dallamot, a *ceasu*-t. Emellett legényeseket is táncolt. Először a sűrű legényest, helyi nevén a *bărbunc*-ot próbálgatta, de mire komoly legénykorba nőtt, ez a tánc már kiment a divatból. Jött helyette azonban a *târnăveana*, amit nagyon szeretett, több unokaöccsének meg is tanította. Az erdélyi és magyarországi táncházásokkal való jó kapcsolata indította arra, hogy Árpival egy kis *tánciskolát* indítsanak fiatal leányok és legények számára Visában, a holland testvértelepülés által épített óvodában. Itt körülbelül egy évig tanították a *lassút*, a *csárdást*, a *szököt* és persze a *târnăveana*-t. Az, hogy a különböző folklórfesztiváloknak ma is vannak és a közeljövőben is lesznek visai szereplői, ennek a *tánciskolának* is köszönhető.

Feri és Árpai közösség-szervező tevékenysége arra az időszakra esett, amikor a világ nagyot változott: az államhatalom megszűntette az önszerveződő magángazdálkodást, az embereket a térszerebe vagy városba kényszerítette. Ez az „át-szervezés” máig ható, szinte felmérhetetlen változásokat hozott a kultúrában és a mindennapi életben, de annyi bizonyos, hogy hatalmas kárt tett emberi kapcsolatokban, emberi életekben, lelkekben. Feri és Árpai fontos szerepet vállalt abban, hogy a kommunizmus embertelen időszakában a visai fiatalok legalább a hétvégeken jól érezzék magukat, elfelejthessék a napi gondokat, érezhessék a közösség és a kultúra megtartó erejét, és közben tanuljanak is – táncolni és viselkedni egyaránt. Kevesen vállalkoztak akkoriban ar-

ra, hogy rendet vigyenek a kaoszba, Visában Feri és Árpai tették ezt. Részben *Kuli Feri*éknek köszönhető, hogy a hagyományos visai táncok, énekek és zenék hosszabb ideig maradtak használatban, mint Szék kivételével más mezőségi magyar közösségek esetében. Az 1970-es években megjelenő, majd az 1990-es évektől egyre erősebbé váló néprajzos érdeklődés, folkturizmus rendszerint őket találta meg Visában, és ők voltak azok, akik helyismeretükkel, szervezőkészségükkel sokat segítettek az érdeklődőknek.³ Nem tudunk elég hálásak lenni barátságukért, önzetlenségükért és értünk hozott áldozataikért.

Az 1970-es években a tánc mellett újabb szórakozási formák is divatosabbá váltak Visában, így a kártya, a sakk és a

labdarúgás. Lovász Ferenc az *Újfaluban*, labdázás közben ismerkedett meg későbbi feleségével, a *Buba* nemzetiségből származó Pap Ágnessel. Ági édesapja, Sanyi bácsi szintén rendkívül kedves, barátságos ember volt, ügyes szabómesterként tevékenykedett. Ő és a felesége, Ági néni is örültek a lányuk udvarlójának, de a hetvenes években *szegény világ* volt, és a Mezőségen nem nagyon tartottak lakodalmat. Sokszor a két család beleegyezésével történt, hogy az udvarló az éjleple alatt megszőktette a lányt (ahogy Visában mondták: *átvitték a hegyen*), aki néhány napig a „völegényes” háznál bujkált. A jogszokás szerint egy-két éjszaka elteltével már sem a falu, sem pedig az egyház nem emelt kifogást a házassággal szemben. Feri és Ági ilyen regénybe illő módon, 1974. február 14-én keltek egybe. Feri ennek az évnak a karácsonyi *táncán* volt utoljára *kezes*.

Kuli Feri nemcsak a mulatságok szervezésében, de a hitéletben is fontos szerepet vállalt. Évekig volt presbiter, majd hosszú ideig kurátor is. Addig szolgálta a visai közösséget, amíg betegsége ebben meg nem akadályozta. Bátran kijelenthetjük, hogy Lovász Ferenc nélkül a visai kultúra és társadalom nem lenne olyan, amilyennek ismerjük és szeretjük.

És itt érkezünk el Feri életének lényegéhez. Olyan ember volt, aki szeretetben élt, és szeretettel formálta a környezetét. Ezen visszaemlékezés megírása előtt sok ismerőssel beszéltem, kértem őket, hogy meséljék el, hogy mire emlékeznek Ferivel kapcsolatban. Mindenki azt a szeretetteljes légkört emlegette, ami fogadott minket, amikor beléptünk a portájára. Jóban és rosszban társa volt a felesége, Ági. Három leánygyermeküket, Ibit, Ágit és Jolikát minden nehézség ellenére szépen, boldogságban nevelték fel. Igazi családba került az, aki náluk vendégeskedett.

Kicsi szívem! – ez volt a szavajárása. Igazából Ferinek nem kicsi, de hatalmas szíve volt, ami a 2010-es évekre fáradt el. Ekkor esett át egy életmentő szívműtéten, utána már nehezen nyerte vissza erejét. Életkedve, kedvessége azonban a régi maradt, gyermekei, unokái és barátai még néhány évig élvezhették kedves törődését.

Vannak emberek, akik olyan természetesen hordozzák magukban a szeretetet, a szerénységet és a becsületet, hogy csak az elvesztésük után derül ki, hogy velük valami fontos irányadás és példamutatás is elveszett. Lovász Ferenc *Kuli* ilyen ember volt. Nem pótolható.

Varga Sándor

KÉPEK: 1 Lovász Ferenc Kuli és Kiss Zoltán Császár (széki kalapban) egy lakodalomban mulatnak, valamikor az 1980-as évek elején. Mögöttük Feri sógora, László Sándor Sabi áll. Ismeretlen készítő. • 2 Feri és Ági gölyát táncolnak, 2013. 07. 24-én, Visában. Készítette Gatti Beáta.

JEGYZETEK: 1 A Kallós archívum sorozat 5. lemezeként jelent meg a „Visa: Észak-Mezőségi magyar népzene” című CD. Először 2001-ben a Fonó Records, másodszor 2017-ben a Kallós Alapítvány adta ki. A CD 14. száma „A visai Lovász nemzetség akasztós tánca” címet viseli. A visai idősek *lassúnak*, vagy *lassútáncnak*, később *cigánytáncnak* nevezték ezt a táncot, a jelzett dallamot pedig az Öreg Kuli Sándor *lassúja* néven tartották számon a faluban. Az akasztós kifejezés Kallós Zoltántól származik. • 2 A felvételek többségét a BTK Zenetudományi Intézetének Néptánc Archívuma és a Hagyományok Háza őrzi, de néptáncgyűjtemények archívumaiban és magángyűjteményekben is szép számmal szerepelnek a Lovász család tagjaival készített gyűjtemények. • 3 Árpai és Feri több gyűjtés megszervezésében is segítettek magyarországi kutatóknak. Timár Sándor 1973. december 21-én gyűjtött először Visában. (ZTI Ft. 842) Ezen táncol Feri is Ágival, akinek akkor még csak udvarolt. Ugyanaznap délután átsétáltak a szomszédos román faluba, Bára, ahol egy harmadik visai, Fodor Ferenc Ripa segítségével megszervezték egy újabb táncfilmezést (ZTI Ft. 843), ahol Feri páros és legényes táncokat is táncol. Az 1978. április 30-án megrendezett felvételen (ZTI Ft. 988) újból szerepel Feri. Jelen sorok írója is sokat köszönhet Árpainak és Ferinek, akik körülbelül húsz táncfelvétel megszervezésében segítettek Visában és a környező falvakban. Emellett közel harminc óra interjú is készült velük, amelyeken visszaemlékezéseik hallhatóak.

Kása Béla zenészképei a Trilla Fesztiválon

„Ezeknek a zenészeknek meg kellett dolgozni a kenyérért, elvárták tőlük, és ha nem tetszett valami, voltak durva dolgok.. Ezt a képet a magyarszováti lakodalomban csináltam '81-ben. Másnap délutánja volt a lakodalomnak, nem nagyon akartak hazamenni, habár a falusiak reggel hazamentek, megetették, megfejték az állatokat, aztán visszajöttek mulatni. Volt, aki aludt az asztalnál, a karjukra tették a fejüket és aludtak egy jót, utána megint felpattantak és megint mulattak – ők azért jöttek. De a zenészeknek nem volt megállás, folyamatosan kellett húzni és hangosan, több száz embernek, ugye erősítés nem volt. Az egyik prímás, mert az elején ketten voltak, már nem is tudom hova lett, az aki maradt, szegény kétpercenként elaludt. Leesett a vonó a hegedűről és mellette a kontrás János bácsi, aki jó magas volt, ez meg egy kisebb prímás, mindig fújta, muzsikálás közben fújta rá a levegőt, hogy

trilla MARTONVÁSÁR SZEPTEMBER 2-4.

hátha az majd föléleszti. A másik kontrás az elaludt, az itt van lenni a sarokban, én meg akkor beálltam a zenekarba zenélni, így az egész szituációt belülről láttam, az valami hihetetlen volt. A bőgős az nyomta, jó, ha a bőgő szól, mert arra már lehet táncolni, a kontrák szóltak, hát a hegedű az nem, állandóan leesett a vonó, majdnem elájult a prímás. Én örültem, hogy a zenekarban vagyok és segítettem, aztán eszembe jutott, hogy kéne fényképezni, a barátomnak kiadtam a hangszert, ő pedig beadta a gépet, és akkor ott csináltam egy tekerics filmet. Ott az egyik ember, aki mondta hogy nem szól

rendesen a zene, kikapta a prímás kezéből a vonót és a zsíros homlokán három-négyszer meghúzogatta a vonót, és visszaadta neki, hát szegény az meg utána még jobban szenvedett. Na ez a sorozat elég jól visszaadja a helyzetet, lesz belőle a kiállításon is.” – osztja meg az emblemikus fotó mögötti történetet Kása Béla. Martonvásáron már augusztustól láthatóak lesznek az erdélyi muzikusok portréi a Brunsvik-Beethoven Kulturális Központban, ingyenes kiállítás keretében.

Az idén hetvenéves fotográfus kiállításának megnyitóján Liber Endre mond beszédet, és a Taraf de Akácfa muzsikál. A Trilla Fesztivál szombati napján személyesen is hallhatnak a képeket övező történetekből, egy délutáni közönségtalálkozón.

További információkért és a fesztivál részletes programjáért keressék fel a www.trillafesztival.hu weboldalt!

Kása Béla ajánlása az akadémiai tagságra

Kedves Akadémikus Társaim, kedves Érdeklődők!

Kása Béla fotográfus művészetének jellemzéséhez, egyéniségének vizsgálatához már az is adalék lehet, hogy laudációjára népdalénekes-mesemondót kért fel. A közös élmények és a vonzódás a hagyományos élethez, erdélyi népzenehez...? Talán ezek az okai. Ő nem magyarázta, én nem kérdeztem. Örömmel teszem.

Kása Béla életműve páratlan, helyettesíthetetlen – a fotóművészetben, népzene-kutatásban önállót és nagyszerűt alkotott. Az erdélyi népzene és a tánc ház krónikása ő. Kedves régi krónikásunk, Tinódi se tudott prózában fogalmazni, mikor hírt hozott vitézeikről, vitézi tetteikről. Dallamot szerzett hozzá, mert rajongva szerette témáját – hazáját. Kása Béla rajongó szeretetét az idős zenészek, mesterek, pásztorok iránt akárki, fél szemmel, messziről is észreveheti. S ha igen, már általában közelebb is szokott lépni képeihez, és ezzel alkotójához is. Lát-hatja, hogy lírai alkot.

Ahova kortársai magnóval, filmezőgéppel mentek, ő fényképezőgéppel ment. A népzene-t igen jó érzékkel gyűjtötte is, de hiányt akkor töltött be, amikor a – főleg erdélyi, hagyományos zenét játszó zenészeket fényképezni kezdte. Pályája során a sok eszköztől a kevésig jutott el. Tényrnyi Leica gépével, 35 mm-es nagylátósögű objektívvel dolgozott, fekete-fehér képeket készített. A 35 mm-es objektív arra igen jó, hogy az arc, a szem is közel kerüljön torzulás nélkül, de a környezetből is behúzzon szükséges mennyiséget. Ez már az érett Kása Béla eszköztára. Sok gyönyörű és népszerű zenéhez az ő képei kötődnek kitörölthetetlenül. Kiragadott pillanatai a filmnél – természetüknél fogva – mélyebbre hatnak, az emlékezetbe mélyebben vésődnek bele. Alanyainak áttetszősége, lebilincselő őszintesége egyrészt társadalmi rétegekből következik, másrészt a fotós tapintatának köszönhető. A kedves egykori pályatárs, Balla Demeter így látja művészetét: „Kása Béla képeinek szemlélése közben többet tudhatunk meg az erdélyi emberek magatartásáról, mintha mi járnánk ott... Fontosabbnak tartja, akit fényképez, mint önmagát. A szakadatlan időből észrevétlenül metszi ki örökkön élő pillanatait.”

A zenészek fotózásakor a zenét, magát is fényképezni tudja. Egyik szép példája ennek a Halmágyi Mihályról és feleségéről, Gizi néniéről készített kép. Mihály bácsi a hegedűn már „bejátszik” – a dallam tehát még nincs meg egészen, a hangor már igen. Feleségének is a gardon már a nyakában van, de az ütőt még a bal kezében tartja. Figyeli a felröppenő dallamot, amire neki pontosan, szépen lecsapnia kell, a ritmusba belétálatni. A bal kéz itt a jobb kéznek pincérje, illedelmesen várja, hogy az ütőt tálalhassa, felszolgálja, ő maga pedig nem soká csipkedhesse, tépkedhesse a húrokat – a pálca súlyos ütéseit kiegészítendő. A kép a zene előtti utolsó pillanatot rögzíti. És mint a kiváló képek, újra és újra elvarázsolnak, a fotózásnak, a műfajnak magának értelmet adnak. Ezért érdemes fényképezni. Nő és férfi, dallam és ritmus, odaadó figyelem, kihálás elől megmentett, szinte ismeretlen ritmushangszer – melynek tán viola da gamba volt az apja, anyja meg a dagasztó tekenyő... Mennyi téma ezen az egy képen, ebben a kímetszett pillanatban! Kása Béla ilyenekből szinte ikonosztázt készített. A képek mennyisége magában is lenyűgöző és a rendszer, amibe tömörítette, áttekinthető, könnyen tovább kutatható. Nemcsak letűnőben lévő világot örökített meg, de a mítoszt is megteremtette köré, és ezzel a halódó hagyománynak továbbéltetőkét toboroz. Csendesesen, nagy eredménnyel.

Kása Béla kézműves mesterei a néprajzi fotózás és lélekábrázolás csúcsai. Alkotójuk azon túl, hogy kiváló népzene-szerző, verbeli kézműves, iparos ember, azonfelül kitűnő kaszás, lovas, szekeres, szamaras, kecskés, juhos gazda. Idős mesterei utolsó mohikánok, mégsem magukra maradásukat, hanem a példájukban rejlő erőt fényképezi, a biztató életet – általában. A civilizáció felől közelítve csepp műhelyei szegényesnek

mondhatók, de árvának semmiképp. A Teremtő és a teremtés ujjlenyomata sejlik minden kis mozdulatban, az arcokon, a műhelyek minden zugában. A sárból tapasztott, agyagból formázott, bőrből, fából, gyapjából előteremtett tárgyak szinte tapinthatók az ő képein. Nem csak a fény jól megválasztott szöge és ereje miatt, hanem azért is, mert a fotós maga is ismeri e teremtés folyamatait.

Ez az ő sajátos, igazi élessége. A régi műhelyek költői felhomályából az ősi rendet tudja feltárni, mert maga is bőröz, varr, szab, tapaszt... Szép szürke homályába nem fél feketét vegyíteni. Rembrandt is így csinálná, biztos! Szenvedélyesen lehúzott blende, olykor az alsó határ alatt, no meg francia vegyszer, magyar papír – amit lehet belőle, azt talán tanítani és érdemes lenne.

Nyugat-India – Gudzsarat és Radzsaszatán – 1998-ban került fel Kása Béla térképére. Gazdag természettel tért meg s tér meg mostanában is innen. Minden kereső-alkotó a maga araszával méri útjait: itt olyan zenésztörzsekre talált, ahol még családban öröklődik a tudomány. A faluközösségek eltartják őket énekeikért, zenéjükért. Amit Erdélyben már csak imitt-amott láthatott, itt épségben figyelheti és rögzítheti. Indiában is hamar megbarátkozott az emberekkel. A bizonyosság ott van a képeken, a szemünkbe néző szemekben, szinte kár is erre szót fecselelni. Mégis, egy kurta, idevágó mondatot, amit fotósunknak a gudzsarati nomádok mondtak, csak ideillesztek: „nó tenkjú, nó szori!” Tehát itt ne köszönj semmit, amink van, tiéd is, ne kérj bocsánatot semmiért, nem tudsz véteni, rád van írva, lépj a lábunkra, ébressz, kérdezz, és csak nézz bennünket, közelről is, távolról is, ha örömed van benne... Érezd nálunk otthon magad!

Ez az otthonosság picinykékben, nagy lelkekben Kása Béla egyik titka, alkotásaiban ott bujkáló, finoman tetten érhető – emberi és művészi minőség. Szíved, ha szűk, a föld tágasságának mi haszna? – mondják a török népek. Ha azért léped át a házaad küszöbét, hogy a magad igazát bizonyítsd, jobb, ha otthon maradsz, a világ szélességét nem neked teremtették. De, aki hajlandó mások életéhez is közel hajolni, tanulni, a veszendő szépet féltetni, már csomagolhat is. Béla például ki se szokott pakolni.

Csillapíthatatlan, zakeusi kíváncsisága örökké mesterei közelébe sodorta őt. Gyermekkorában a vajszlói nagypapa bognárműhelyében itta magába a csendes, szép munka varázslatos levegőjét. Milyen szépen ír erről: „Figyeltem, hogyan kanyarodnak ki óriási gyalujából a forgácsok, és amikor már térdig gázoltunk az aranyos fűrtökben, középre söpörte, ráterítette bársonykabátját, én meg lepihentem az illatos, puha ágyikóra, s onnan néztem, hogyan dolgozik.”

Bozontos rocker korszakában, Kölnben két méterre tőle szökdécselt Mick Jagger, és egy pillanatra Kása Buci csodálkozó szemébe is belenézett. Béla ezt se a véletlenre bízta, kólás rekeszt kerített és a koncert előtt három órával már azon állt. Hogy lásson is, ne csak halljon.

Szék városába barátjával, Deréky Gézával napokon át autóstoppolt. Végül egy lemeszelt ablakú, alul lyukas mentőautóban utaztak, vén tábori hordályon plafonig repkedve. Az út pora a padló likán gomolygott be. Egyre jobban vágyták s remélték a mennyei Széket meglátni, viseletével, táncával, mennyei muzsikájával – a fulladástól talán ez mentette meg őket.

Indiában több napi utazás után a sivatagban tüskés bokrokat számolva, az ezeregyediknél balra kanyarodva szokott megérkezni, hogy ottani példaképei közelébe férközhesen kedvére, és a mi kedvünkre.

Kása Béla fotográfus, a tánc ház krónikása – utazásai során hatalmas életművel most megérkezett ide is, a Magyar Művészeti Akadémiára. El ne szalasszátok!

Budapest 2022. május 23.

Berecz András

Sörtörténelem

Itt a nyár, tombol a kánikula. Mi is eshetne jobban ilyenkor, mint egy nagy korsó hideg sör. A magyar nem sörivő nép, tartja a mondás. Az aradi vértanúk kivégzése miatt pedig az igaz magyar 150 évig nem koccintott sörrel. Ugyanakkor valószínűleg már honfoglaló ősünk is ismerték, az európai sörfőzés módszerét pedig korán megtanulhatták a szerzetesektől.

A sör a világ egyik legrégebbi alkoholos itala. A gabona erjesztésének legkorábbi régészeti nyoma az izraeli Haifa közelében, a Karmel-hegységben található Raqefet-barlangban talált tizenháromezer éves maradvány, amelyet a félnomád ún. Natuf kultúrában rituális lakomák része lehetett. A délkelet-anatóliai Göbekli Tepén talált újkőkori (i.e. 8500 és i.e. 5500 között) régészeti lelet utal arra, hogy valamiféle gabonából erjesztett italt fogyasztottak az ott élő emberek. A Kék-Nílus völgyében is készíthettek sört, ezt az 1978-ban, a barcelonai egyetem munkatársai által Szudánban kiásott, közel hétezer éves edény bizonyítja, amelyben ciroksőr maradványait mutatták ki. Szintén agyagkorsóban, egy észak-kínai tartományban is találtak mintegy kilencezer éves sörmaradványokat a Pennsylvania Egyetem kutatói. Ez rizsből készült, és mézzel, galagonyával, valamint szőlővel ízesítettek. A rizst valószínűleg rágással vagy malátázással készítették elő erjesztésre. Az ókori Indiában a védikus időszakból maradtak fenn feljegyzések a sörszerű szúra fogyasztásáról.

Az árpából készült sör legkorábbi egyértelmű kémiai bizonyítéka a Kr.e. 3500–3100 körüli időszakra datálható a nyugat-iráni Zagros-hegységben talált leletek alapján.

A sör legrégebbi írásos említései az ókori Irak és Egyiptom területéről származnak (Papyrus Anastasi), melyek nyomán a régészek azt feltételezik, hogy a sörnek nagy szerepe volt a civilizációk kialakulásában. Mintegy ötezer évvel ezelőtt Uruk városában (a mai Irakban) a munkásokot a munkaadók sörmennyiséggel fizették. Az egyiptomi Gíza nagy piramisainak építése során minden munkás napi négy-öt liter sört kapott, amely táplálékként és frissítőként is szolgált. Egyiptomban nemcsak a rabszolgák, de a gazdagok körében is népszerű ital volt az árpakenyérből erjesztett ital. A készítéshez a kenyeret vízbe áztatták, megerjesztették, majd datolyával vagy datolyalevével ízesítették. A késztermék zavaros, darabos ital lett, amelyet szűrve és szűretlenül is fogyasztottak. Általában kőkorsókból szalma- vagy nádszállal szívták ki, a Közel-Keleten elterjedt a szopókás, saját szűrővel ellátott fedeles korsó. (Ha jobban belegondolunk, ez az ital az oroszok jellegzetes *kvasz* nevű, szintén kenyér-alapú italához hasonlíthatott, amelynek alkoholtartalma minimális, így gyerekek is fogyaszthatják.)

A görög írók – Hérodotosz, Diodórosz – is írják az egyiptomiakról, hogy „árpából készített bort isznak, nem lévén szőlőtőke ezen országban”. A zsidók az egyiptomi fogságban ismerhették meg a sört, melyet a szentírás *szekarnak* (görögül *szikéra*) nevez. A sörfőzés általános elterjedtségét egyebek közt Vergilius is bizonyítja, aki Georgicájában említi a szkitákról, hogy „vigadván, bor helyett sört és savanyú (erjedt) berkenyelevet isznak”. Az örményekről Xenophon írja, hogy korsókból nádokon keresztül részegítő italt fogyasztottak, melyben árpa volt. Görögországban *szüttes* és *korma*, Trákiában és Frígiában *bryton*, Pannóniában *sabaia*, Rómában *cervisia*, *camum*, *dódra*, Germániában *potui humor ex tordeo* (árpale), Spanyolországban *celia ceria*, Galliában *cerevissa*, *corma* néven nevezték. A legkorábbi sumér írások némelyikében is szerepel sörre való utalás, például a mezopotámiai *Ninkaszi* istennőhöz intézett imában, amelynek szövege egyúttal a sör elkészítési módját is tartalmazza (lásd alább).

A legrégebbi sörkészítő recept az ókori Mezopotámiából származik (Kr.e. XXVI. sz.)

A Gilgames-eposzban a főhős neje Siduri (akit *sörfeleség* néven említ a szöveg) így szól urához: „Töltsd meg a hasad! Éjjel-nappal mulass!” Amerikai történészek szerint ez a felszólítás a sörfogyasztásra utalhatott. Az Ebla-táblák, amelyeket 1974-ben fedeztek fel a szíriai Eblában, azt mutatják, hogy Kr.e. 2500-ban a városban sört gyártottak.

*

Ninkaszi, a sumér söristennő és a legrégebbi sörrecept

A sör annyira fontos lehetett az ókori mezopotámiai kultúrában, hogy a sumérok megalkották a sörfőzés és a sör istennőjét, Ninkaszt, és egy névtelen költő, aki el volt ragadtatva erejétől, himnuszt írt neki Kr.e. 1800-ban. Enki, a teremtő isten és Ninti, a „szent tó királynője” lánya, Ninkaszi, akinek tisztelete arról tanúskodik, hogy az ősi kultúrában a nők tekintélyes sörfőzőként játszottak szerepet. A „Himnusz Ninkaszihoz” nemcsak betekintést nyújt e szokás fontosságába a sumér mitológiában, hanem receptet is ad az ősi sumér sör főzéséhez – mint a legrégebbi sörreceptünk.

Miguel Civil, a Chicagói Egyetem sumerológia professzora két agyagtábláról fordította a költeményt, mely elég pontos utasításokat tartalmaz ahhoz, hogy Fritz Maytag, a San Francisco-i Anchor Brewing Company alapítója kipróbálja ezeket. Az eredményeket az Amerikai Mikrosörfőzők Szövetségének éves találkozásán ismertette 1991-ben. A sörfőzők meg is kóstolhatták a Ninkaszi sört, szívószálas nagy kancsókból kortyolgatva, mint négy évezreddel ezelőtt. A sör alkoholkoncentrációja 3,5%-os volt, nagyon hasonló a modern sörökéhez, és a tudósítás szerint „száraz íze volt keserűség nélkül, a kemény almaborhoz hasonló”. Sajnos Maytag nem tudta palackozni és forgalmazni a rekonstruált italt, mivel az ókori mezopotámiai sört azonnali fogyasztásra főzték, és nem sikerült tartósítani. A „Himnusz Ninkaszihoz” első része költői kifejezésekkel írja le a sumér sörfőzés folyamatát lépésről lépésre, míg a második rész az edényeket dicséri, amelyekben a sört főzik és felszolgálják, valamint az ivódalokat is tartalmazza. Részletek a sörfőzés lépéseiről az első részből:

„...Ninkaszi, te kezeled a tésztát; nagy lapáttal,
Gödörben kevered, a datolyával, mézzel,
(...) Ninkaszi, te sütöd a bappirt a nagy kemencében,
Rendbe teszed a hántolt gabonák halmait
(...) Ninkaszi, te öntözöd a földre állított malátát,
A nemes kutyák távol tartják a potentátokat is,
(...) Ninkaszi, te vagy az, aki tégelyben áztatja a malátát,
Felszállnak a hullámok, hullanak a hullámok.
(...) Ninkaszi, te vagy az, aki a főtt cefrét nagy nádszönyegre ke-
ned, / A hűvösség győz,
Te vagy az, aki két kézzel fogod a nagy édes sörcet, / Mézzel [és]
borral főzöd
(...) Ninkaszi, a szűrőkád, ami kellemes hangot ad,
Megfelelően helyezed egy nagy gyűjtőkádra.
Amikor kiöntöd a gyűjtőkád szűrt sörét, az olyan [mint] a Tig-
ris és az Eufrátesz rohama...”

Sörkészítés Európában

Európában a germán és kelta törzsek már Krisztus előtt három-
ezer évvel készítettek sört, de ez nem hasonlított a mai sörfajták-
ra (ahogy az eddig említett ókori kultúrák sörei sem). E korai eu-
rópai sörök az alapvető keményítőforrás mellett tartalmazhattak
gyümölcsöt, mézet, számos növényfajtát, fűszereket, sőt Max Nel-
son sörtörténetés szerint még narkotikum-tartalmú gyógynövénye-
ket is. A sör a hunok előtt is ismeretes volt, Priszkosz rétor szerint
Attila udvaránál (Kr.u. 448.) ugyancsak fogyasztották a sört, amit
camumnak neveztek.

A sör legrégebb történetére vonatkozó itt felidézett adatok azt
mutatják, hogy több kultúra egymástól függetlenül találta fel a ke-
ményítő tartalmú alapanyag fermentálásával nyerhető italt. Hogy

valójában milyen ízűek és állagúak lehettek ezek az italok, azt utó-
lag elég nehéz rekonstruálni. Egyben viszont valamennyi említett
sörféleség (vagy inkább sörelőzmény) közös, hogy nem tartalmaz-
ták a mai sörök másik fő összetevőjét, a komlót. Erről az európai
újításról először VIII. századi frank uralkodó család (Karolingok)
egyik tagja emlékezett meg. A komló alkalmazásának legbuzgóbb
szószólója azonban Bingeni Szent Hildegarde apátnő volt a XI. szá-
zadban. A különböző kolostorok és szerzetesek már a középkorban
háromféle sört is készítettek; a legerősebb volt a *páter-sör*, közepes
alkoholtartalmú a *fráter-sör*, s végül a leggyengébb, a *convent-sör* kö-
vetkezett. A középkorból már maradtak ránk receptek is a kolosto-
rok írásos dokumentumaiban. Csehország esetében a legkorábbi is-
mert feljegyzés 993-ból származik, melyben Adalbert püspök meg-
tiltotta, hogy a brewnovi szerzetesek sört főzzenek – innen tudjuk,
hogy főztek.

Szent Arnulf Metz városát sörrel mentette meg a pestistől, azzal
a felkiáltással, hogy „ne vizet, hanem sört igyatok!”. Mivel a kolos-
torok lakói ismerték az írásbeliséget, fennmaradtak a sör készítésre
vonatkozó latin feljegyzések is.

Fontos tényezője volt a régi századok sörfogyasztásában, hogy
a hosszú böjtös időszakban is lehetett vele élni. Ehhez egy legen-
da is kapcsolódik, ami ugyan valószínűleg nem igaz, de jól hang-
zik. München mellett egy kolostorban a szerzetesek tanakodtak az
1500-as években, hogy szabad-e böjtben sört inni. Mellette szól,
hogy tápanyagban gazdag, felerősíti a koplalásban legyengült szer-
vezetet – de az íze finom, s az élvezetek keresése ellentmond a böjt-
nek. Mivel a kérdést nem tudták eldönteni, a barátok levelet írtak
a pápának, melyben a tanácsát kérték. A pápa válaszában közölte,
hogy ilyen ital nincs Rómában, ezért küldjenek kóstolót. A barátok
nyomban szekérre raktak egy hordót, s elküldték Rómába – kép-
zelhetjük, mi lett belőle, mire megérkezett!

A szentatya megkóstolta, és visszaírt: nem-
hogy engedélyezem, de kötelezővé teszem.
Egy ábrázolás szerint pedig a hordó előtt
hortyog egy szerzetes, láthatóan már nem
szomjas. Mellette a felirat: „Aki iszik, alszik,
aki alszik, nem vétkezik, aki nem vétkezik,
az szent – tehát aki iszik, az szent.”. Katona
Csaba történész szerint ez persze mind csak
„sztori”. Viszont böjtben lehetett sört inni,
a szabályok szerint egy *heminával* naponta.
Azt viszont, hogy mennyit tesz ki egy hemi-
na, már nem tudja senki. Nincs olyan for-
rás, amelyik erre magyarázatot adna, a he-
mina ezért a legliberálisabb értelmezések
szerint annyi, amennyi jólesik.

A kolostorok mellett számos sörfőzde is
működött Európa-szerte, így keletkezett a
sok különböző sörféleség; például a XV. szá-
zad végén a *Mumme*, a XVI. században a bú-
zából készült „fehérsör”, a XVIII. században
a *Broiahn* és *Gose sat*, valamint az 1800-as
években az *Ale* és a *Porter* – legalábbis a Pal-
las lexikon szerint. A XIX–XX. században
mindinkább tért hódított a bajor sörfőzési
eljárás, ebből keletkezett a bécsi vagy schwe-
chati, s ebből a pilseni sörkészítési mód.

*

A magyarok söre

A magyar sörfőzés története még nomád
őseink korából ered; a közép-ázsiai nomád
népek körében – ahonnan eleink is származ-

Sört ivó szír zsoldost és feleségét ábrázoló egyiptomi dombormű
(Kr.e. XIV. sz. – Neues Museum, Berlin)

nak – a sörvásznak nagyon régi hagyománya van (gondoljunk csak a Berecz András által magyarul „életre keltett” csuvas dalokra és a csuvasok sörkultúrájára). Vándorló őseink könnyebben vehettek gabonát, ami hónapok alatt beérett, mint ültethettek szőlőt, ami évek múlva hozott csak termést. A sztyeppéken lovagló eleink a kumis mellett a másik legfőbb itala a *boza* nevű, búzából, árpából, kölesből vagy ezek keverékéből főzött, alacsony alkoholtartalmú sörszerű ital volt. A kövek közt megőrölt gabonát börtömlőkbe tették és vízzel keverték, ezután felmelegített követ tettek bele, hogy növeljék az elegy hőmérsékletét. Később hozzáadták, a már akkor is ismert komlót és forrásig melegítették. Lehűtés után hagyták erjedni. Oláh Miklós 1536-ban megemlékezik a kunok kölesből és vízből készült részegítő italáról, melyet *buzának* neveznek, és azonos lehetett a magyarok bozájával.

A sörfőzés már a kora középkor folyamán általánosan elterjedt lehetett hazánkban. Ezt írásos emlékek is bizonyítják. Például Miklós nádor 1226 körül elrendelte egyebek között, hogy a pannonhalmi apátság udvarnokai „bármilyen telek is, tartozik az apátságnak az egyházdézsma árpájából évenként két akóra való sert főzni.” Tehát a mai pannonhalmi, illetve az akkori Szent Márton-hegyi jobbágyoknak sörrel is kellett adózniuk. Szóval biztosra vehető, hogy a sört országsszerte főzték s egyebek között a várak és kolostorok szolgálmányaihoz tartozott. Igló XVI. századi történetéből tudjuk, hogy ott minden kültelkes gazdának joga volt sört főzni és eladni – meghatározott sorrend szerint. Aki e sorrendet megzavarta, büntetésben részesült. „Komlót csak egy főzésre valót volt szabad vásárolni, nehogy zamatját veszítse. Egy főzet 24 köből malátából állott. Kimérni csak 8 napon át volt szabad.” Jámbor Erneszt herceg 1648-ból származó házszabályai között szerepelt, hogy „grófi és nemes hölgyek elé délben 4 pint, este 3 pint sör teendő”. II. Lajos hagyatékában több sörös hordó is szerepel a fennmaradt leltár szerint.

Később a sörfőzők céhet alkottak s noha még sokfelé készítették háziitalként is a sört, ez mindinkább visszaszorult, mert a házisör a tanult sörfőző céhbéliek által készített itallal nem versenyezhetett. 1850 óta a a sörfőzést állami adózás tárgyává tették, így a söradó jelentős mértékben járult hozzá az állam bevételeihez.

A virágzó magyar *sernevelésnek* a Rákóczi-féle kuruc szabadságharc leverésével egy csapásra vége szakadt. A birtokaiktól megfosztott, bebörtönzött, kivégzett magyar urak elárvult serfőző házai pár évtized alatt összedőltek, ami megmaradt volna, azt pedig a császári katonák rombolták le. Miközben a vidéki és uradalmi serneveldek többségét feldúlták, a városokban – különösen Pesten – egyre erősödött a sörfőzés. Bár a Pesti Magyar Serfőző Céh Alapítólevele csupán 1696-ban keletkezett, már korábban is működtek serfőző céhek az országban, Pozsonyban, Besztercebányán, Kolozsváron és Budán is. Az első magyar pesti serfőzdet a bajor származású Proberger Jakab alapította Első Pesti Serfőző Ház néven 1687-ben. Proberger Jakab előtte felcser volt, Budát a töröktől visszafoglaló keresztény sereggel érkezett Magyarországra. A város visszavétele után azonban úgy döntött, elege van a táborigényből, letelepszik Pesten és megvalósítja régi álmát, sert fog főzni.

A XVIII. század végén, a XIX. század elején a rohamos fejlődésnek induló Pesten és Budán azonban a céhes sörfőzés már nem tudta kielégíteni az igényeket, sörhány lépett fel, ezért a városi tanács 1813-ban engedélyt adott két új serfőzde alapítására. Az egyik a Mayerffy-féle, valahol a mai József Nádor tértől kissé északra, a másik, a Petz-féle a mai Kinizsi utcában – a zálogház helyén – épült fel. A söripar szabad versenyes fejlődését végül az 1843-ban kiadott „Pesti Serrendtartás” biztosította. Ezt követően rövid időn belül három újabb serfőzde kezdte meg működését, s jutott már sör nemcsak Pestre, hanem Budára, Óbudára és a környező településekre is.

*

Német sörfőző szerzetes a XVI. századból

A parasztság sörfogyasztása

A sör a Monarchiában és a két háború között még kifejezetten városias, polgári italként minősült. Katona Csaba történész szerint „a fővárosba költöző vidéki fiatal azért is ivott vasárnap látványosan sört, mert ezzel demonstrálta, hogy már az urbánus kultúrkör tagja, hiszen elszakadt a falusi, borozgató hagyománytól.” Nem véletlen, hogy a polgári életforma felé kacsintgató parasztlégynek előszeretettel fényképezkednek söröskorsóval és cigarettával a kézzben. Mindkettő annak jelképe volt, hogy az illető rálépett a polgárosodás útjára. Ebben a folyamatban nemcsak a kötelező katonai szolgálattal járó városi, vagy más vidéki tapasztalatok játszottak közre, de a XIX. század végi filoxérajárvány is, amely a borszőlőt kipusztította. Ahol a gazdának saját bora volt, ott természetesen az élvezett elsőbbséget, de még a falusi kocsmákban is megjelent az újabb generációk igénye nyomán a sör. Erről a gyimesi népdal jut eszembe, ahol a polgári „sörkertben” a vendégek bort fogyasztanak: *„A gyimesi sörkertbe” / Ott mérik a jó piros bort hitelbe’ Addig ittam, mulattam, eltött a nyár, gagya nélkül maradtam.”*

*

A magyar sörrel nem koccint

Nincs ember Magyarországon, aki ne ismerné a tiltást, hogy nem illik sörrel koccintani. Annak idején a passzív ellenállás jegyében – a nemzetnek más eszköze nem lévén akarata és gyásza kinyilvánítására – eleink megfogadták, hogy az aradi vértanúk tragikus 1849. október hatodikai kivégzésétől számítva százötven éven át a magyar nem koccint a tradicionálisan „német” (tehát osztrák) italként számító sörrel.

A történészek már régóta hangoztatják, hogy ennek nincsen valós történelmi alapja. Például Katona Csaba szerint „egy történész csak azt tekinti hiteles történelmi ténynek, amit legalább egy, de inkább több, az adott eseménnyel egy időben keletkezett forrás megerősít. Arra nézve nem áll rendelkezésre adat, hogy 1849. október 6-án, a kivégzések után koccintgattak volna az osztrákok. Az osztrák tábornokok többsége nem is örült a kivégzésnek, hiszen egy hadseregben harcoltak azokkal a tisztekkel, akik – négy kivétellel – katonához méltatlan, kötél általi halált szenvedtek el. Képzeljük

A sör mint a polgárosodás szimbóluma
(1900, Fortepan / GGAAABBOO)

csak el, a kortársaknak mindez mekkora trauma lehetett, ha máig megrendüléssel gondolunk a történetekre! Ugyan kinek jutott volna eszébe azzal bosszút állni, hogy nem koccintunk sörrrel? El tudjuk képzelni a magukba roskadva ülő magyarokat, akik arról beszélgetnek, hogy olyan szemetek voltak a Habsburgok, nehogy már sörrrel koccintsunk, kapjanak 180 évet – no, jó, legyen csak 150?! Erős a gyanú, hogy a borlobbi terjesztette el, hogy a magyar ember nem iszik sört, mert az labanc Habsburg-ital. Csakhogy a magyar ember úgy működik, mint a vegyes tüzelésű kazán: megiszik mindent. 1999-ben letelt a 150 év, és akkor éppen a sörösök látták meg ebben a történelmi lehetőséget. Álláspontom a következő: bár történelmi alapja nincs, magyar hagyománnyá vált. Ezért, ha valaki nem koccint sörrrel, ne rójuk meg, hanem tartsuk tiszteletben a hozzáállását, viszont ha valaki koccint, ne mondjuk rossz magyarnak”. (Részlet egy interjúból).

A Csíki Sör kapcsán jelenleg is folyik egy másik sörháború, amelyben nemcsak a különböző nemzetek hazafias érzelmei csapnak össze, de legalább olyan erős a különféle gazdasági érdekek ütközéséből adódó több fronton (média, bíróság, politikai szervezetek, kormányhivatalok) zajló küzdelem is.

Egyébként az erdélyi sörgyártás tekintélyes múlttal rendelkezik: a legrégebbi magyarországi sörgyár éppen a temesvári, amelyet még a történelmi Magyarország területén alapítottak a XVIII. század elején, meghozza a Habsburg szolgálatban harcoló lotaringiai francia Claude Florimond de Mercy gróf. Emellett azóta már számos kis főzde is felnőtt.

*

Desszert: a mézsör

Turista eleink a két világháború közötti időben még találkozhattak egyes vidékek vásárain a mézsörrel és a *márcos itallal*. Én magam is többször kóstoltam az orosz változatot a hajdani Szovjetunió far-

sangi népünnepélyein és vásárain, ahol úgy árulták, mint nálunk a forralt bort a karácsonyi vásárokon. A mézsört mézből, vízből és élesztőből, forralással készítették. Fűszernövényei a komló és a zsálya voltak. A márcos ital nem valódi sörféle, mert nem erjesztették. Szőlőtörkölyre vagy sonkolyra öntött vízből készül, hideg eljárással. Mindkét italra igen korai adatokkal rendelkezünk.

Szabadfalvi József néprajzi, nyelvészeti és kultúrtörténeti szakirodalom nyomán bőven adatozza az ital készítését és fogyasztását a finnugor, a török-tatár és az európai népek körében. Rámutat, hogy ismerték már az ókori civilizációk, India, Egyiptom, Perzsia, Hellasz és a római birodalom népei is. Bárczi szófajti szótára nyomán megemlíti, hogy „A sör, ser bizonytalan és vitatott; vagy finnugor alapszó vagy még a honfoglalás előtt valamelyik török néptől vettük át.” A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára néhány finnugor és török-tatár szóalak említése után vándorszónak nyilvánítja, s leszögezi, hogy mindezek végső forrása az óindiai *surá* szó. Szabadfalvi joggal állapítja meg, hogy a mézsör Európában a legősibb italok közé tartozik. Tovább is megy, amikor felteszi, hogy „a vadméhek mézből erjesztett méhsör a legősibb [sörféle ital], a liszt tartalmú magokból erjesztett boza típusú sörök már valamilyen földművelő kultúrára utalnak, [...] a kumis pedig az állattenyésztés ismeretét követeli meg. A méhsör pedig már egy ősi, gyűjtögető kultúrában is kialakulhatott.”.

A *márcos ital* föltehetőleg flandriai eredetű. Magyarországon már 1138-ból van adatunk a márcadózásra. A dömsödi jobbágyság már Szent István korában évente 175 cseber mézsörrel (*mulsum seu marcium*) és 1522 cseber sörrrel adóztak prépostjuknak. A *márc* szó két korai településnevünkben is szerepel: 1453-ban fordul elő először a Márcadófalva településnév, amelyet 1510-ben követ Márcafalu. Ezek a korai adatok azt valószínűsítik, hogy a magyarság már igen korán megismerkedett a mézsörrel és a márcos itallal. A mézsörfőzés két legfontosabb központja a Felvidék és Erdély volt. A leghíresebb mézsört Lőcsén főzték. Az 1625-ös lőcsei kalendárium arra biztatja olvasóját: „Méz sert, jó bort sokszor igyál”.

Adatunk van arra is, hogy Debrecenben a XVI–XVII. században, háziiparszerűen űzték a mézsörkészítést.

Fáy András is említést tesz a mézsörrel *Hasznos házi jegyzetei* közzött: „canicula”-ban főzött, mézből, vízből való italnak említi.

A hazai néprajzi irodalom keveset foglalkozott ezzel az itallal, mivel a paraszti sörfőzést nálunk elég korán felváltotta a pálinkafőzés. Szabadfalvi a mézsör készítésének két módját két XVIII. századi szerző nyomán ismerteti. K. Mátyus István *Ó és Új Dietetica* című műve nyomán írja le a *színméz* (1 rész méz, 8 rész víz) felhasználásával, és Csáti Szabó György Debrecenben kiadott méhészkönyve nyomán ismerteti a *sonkolyra* töltött meleg víz fél nap utáni főzésével készült mézsör előállítását. Mindkét, 1792-ben megjelent mű előírja a főzés közben keletkezett hab leszedését, és a hordóba öntött sör kiforrásának, tisztulásának időigényét (40 nap!).

A mézsör és a *márcos ital* készítése a XIX–XX. századra kiszorult a sörfőzőmesterek hatásköréből, s a hagyományt leginkább a mézeskalácsos mesterek folytatták. A vásárokon is az ő sátraiknál lehetett hozzájutni.

A szőlészet hódításával háttérbe szorult ez az italféleség. Magyarországon is csak két peremterületen – Erdélyben és Felső-Magyarországon – élt tovább, s a férfiak részegítő italából a nők és gyermekek vásári csemegéjévé vált. „Milyen élelmes ötlet lenne ennek az italféleségnek a föllevenítése!” – jegyzi meg 1948-ban a *Turista Magazin* egyik szerzője.

Mézsör, vagy bármilyen másfajta sör is legyen a kánikulában a hűsítő italunk, koccintunk vele vagy sem, mindenkinek egészségére kívánom!

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 New Museum of Hungarian Ethnography – Interview with museum director Kemecsi Lajos. The brand new museum building opened on May 23rd, 2022. Its grounds form a new part of Budapest's city park. Architect Ferenc Marcel planned and built it according to the museum's special needs. Sixty percent of the facility is underground. The sloping roof can be walked on, is planted with live greenery and boasts several ecologically sound aspects. The museum opened with several permanent and two special exhibitions. By Ménes Márta 061.hu.

Page 8 Conversation with Berán István and Jávorszky Béla Szilárd editors of "Táncház 50". A discussion of the new book published in celebration of the 50th anniversary of the first Budapest dance house (held on May 6th 1972) and the movement that then ensued. The intense wave of interest in this form of entertainment and recreation grew quickly, became a way of life and a community for a relatively small but very enthusiastic and dedicated sector of the Hungarian population. Editors of the book sent out a call for written memories, photographs and memorabilia in February 2022. Not everything received fit into the published book, but can now be found at the related website. By Vasváry Annamária – edited version radio program broadcast on May 29, 2022 on Dankó Rádió, Budapest.

Page 11 New Publication: Sipos János: A magyar népzene keleti kapcsolatai [Hungarian folk music's Eastern connections] Balassi Kiadó, Budapest, 2022. This book summarises Sipos János' research on the folk music of Turkic peoples. Sipos' work has examined the folk music of 38 Turkic ethnic groups and he has collected nearly 10,000 melodies in the process. The book cites 314 melodies and uses classical methods from Hungarian ethnomusicology for comparison. The importance and spread of two types of melody is emphasized: fifth construction (found all the way from Hungary to Inner Mongolia) and "psalmmodizáló" (psalmodic) melodies (found from Hungary to Asia Minor). "Sipos János' book is the fruit of an unmatched body of work." Reviw By Juhász Zoltán.

Page 12 National Dance House Festival and Market – Táncháztalálkozó 2022! A short review of this year's festival held at Budapest's Sport Arena the first weekend in April. Everyone was glad to finally be able to meet for this massive showcase of traditional Hungarian folk dance and music and to celebrate the dance house movement's 50th anniversary. Especially on Saturday, the huge space was filled just like it was before the pandemic. As always the variety and number events offered during the day is overwhelming. Everyone was included – from old faces that initiated the movement, respected experts in the field, to the little children and the parents that bring them to learn. As Kallós Zoltán always said, "We as Hungarians shall survive as long we dance and sing [together] in Hungarian...". By Henics Tamás.

Page 15 Interview with György Károly who has been teaching Hungarian dance in the dance house movement for over 40 years. Károly danced in the Bartók Ensemble in the early days of the movement and travelled to Transylvania to see dance where it was still part of living tradition. By the second half of the 1970s he was leading the Bartók Ensemble's training group. Then he taught and led the dance houses at Budapest's 'Molnár utca táncház' for 12 years. "The dance house brought many kinds of

people together – university students, laborers, people from every strata of society were attracted to the dance house." Teaching Hungarian folk dance has been his calling in life; and he is still actively teaching today at camps in Transylvania, in Western Europe, in Hungary. "They say it's good to learn from him because he convinces you that dance can be learned and that folk dance is an enriching community experience". Károly feels that the dance teachers, dance house leaders were largely overlooked for example during celebrations of the dance house method's acceptance by UNESCO. He reminisces fondly on dancing the Széki dance cycle, "... the singing surrounded you and dancing through the dance cycle was such a strong experience that no one wanted it to end. But I think those times are over, they've evaporated." Yet, he adds, "There are many, many young people dancing in the dance groups now. I'm sure they'll find the way attract a wider circle of folks to the movement." By Grozdits Károly.

Page 18 Young Master of Folk Arts Award – Problems and possible solutions. This article examines history, procedures, administration and controversy surrounding this state level award. The first such awards were given in 1970 – that is, just before the beginning of the dance house movement. A jury of experts in the field decides on who gets these awards and the minister of culture hands them out. Today the process is administrated by the Hungarian Heritage House. The award must be applied for by young folk artists in the following categories: folk music, folk dance, folk crafts, folk story telling. Applicants must be under 35 years of age. Changes were made in the process in 2000, with more changes implemented in the 2010s. By Varga Máté, head of the award administrating department, Hungarian Heritage House.

Page 22 Interview with saxophonist Dresch Mihály – 40 years as a formative figure in Hungarian jazz. He is also an essential personality in folk music circles. With Dresch a love of folk music runs parallel with his jazz and through this he has formulated his own style of music. His jazz does not stray far from mainstream jazz. Here Dresch talks about the development of Hungarian jazz, the dance house movement, certain rock legends, pop music, awards, instruments and connections between musicians, along with other passions and fears. By Vörös Eszter ritmushang.blog.hu 2022 May 30.

Page 24 Conversation with Pál István "Szalonna" artistic director of the Hungarian State Folk Ensemble and Assistant Director of the Hungarian Heritage House. Szalonna not only holds both of these leadership positions, but he is first of all a lead fiddler and musician with a wide knowledge and expertise in traditional folk music of the Carpathian Basin, Gypsy orchestra style music and classical music. He was raised in Transcarpathia. Interesting reading here is about his path to the State Ensemble and description of how he works with State Ensemble dance director and choreographer Mihályi Gábor when forming a new show for the ensemble. By Csinta Samu.

Page 28 New publication: Kóka Rozália: Bukovinai székelemek a történelem országútján. Fekete Sas Kiadó Budapest 2022 – ISBN 978-615-6168-20-7. The first part of the forward by Halász Péter is printed here. Much of the material in the book has appeared in folkMAGazin over the last couple years in Kóka Rozália's column with the same name. Kóka

Rozália has compiled personal stories illustrating the lives and fates of people of Bukovina Székely heritage. Halász Péter's forward provides an overview of the history and political background behind this small several times displaced ethnic group.

Page 35 Announcement for a project to encourage Hungarian folk dance collection and research. The project is sponsored by the Hungarian Ethnochoreological Society and three Hungarian academic institutions involved in folk dance research. The project is aimed at young Hungarian dance ethnographers involved in either freelance folk dance research or who are doing research in connection with a university degree. Applicants may choose from amongst three subjects for their projects. More info at website: belenyesspalyazat.wordpress.com. Deadline for submission is September 10, 2022

Page 42 Food and Hungarian Tradition: A history of beer. The culture of beer is so old that even the slaves that built the pyramids in Giza, Egypt were given four or five liters of beers daily. It is also important to know that long ago during Lent drinking beer was permitted; according to legend, during Lent one could apparently drink as much beer as one liked. Early Hungarians drank a form of beer already during their nomadic period. There are historical records indicating that beer was brewed for the Pannonhalma Monastery in 1226. There are also records on beer brewing guilds that existed in Budapest in the late 1600s. This article concludes with some history of honey beers, citing Hungarian records from 1138, 1453, 1522, 1625. The tradition of making honey beer began to recede in the 19th–20th century when the honey beer makers switched over to making honey cakes. By Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2022/3, XXIX. évfolyam, 3. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,

Juhász Katalin, Kóka Rozália,

Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,

Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány

IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB
11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Budapest makettje; A világ kerámiái - Néprajzi Múzeum - fotó: Palkó György/LIGET BUDAPEST

2022. JÚLIUS 17.
10:00 - 21:00

LOVAS - MÁRFFY HÁZ
8228 LOVAS, MALOMVÖLGY U. 35.

INTERAKTÍV MESTERSÉGBEMUTATÓ

„MESTEREK ÉS TANÍTVÁNYOK”

KÉZMŰVES FOGLALKOZÁSOK

TÁNCHÁZ ÉS TÁNCTANÍTÁS

‘TÁNCHÁZ 50’ KIÁLLÍTÁS

NÉPVISELET-KIÁLLÍTÁS

GYERMEKKONCERT

www.tanchazakademia.hu

Veszprém-Balaton 2023
Európa Kulturális Fővárosa

A Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális
Fővárosa program támogatásával

20223

2022/3 • XXIX. évf. 3. szám

FOLKMAĞAZIN

nka

Nemzeti Kulturális Alap